

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram:
Lektorprogram i historiedidaktikk

Vårsemesteret, 2020
Åpen
Åpen/ konfidensiell

Forfatter: Håvard Onsrud

Håvard Onsrud
(signatur forfatter)

Veileder: Olav Tysdal

Tittel på masteroppgaven: «Vindafjord»1941, «Sanct Svithun»1943, «Irma»1944: Allierte angrep på den norske hjemmeflåten brukt som propaganda i norske aviser under andre verdenskrig.

Engelsk tittel: «Vindafjord»1941, «Sanct Svithun»1943, «Irma»1944: Allied attacks on the norwegian homefleet used as propaganda in norwegian newspapers during world war two.

Emneord: Hjemmeflåten, propaganda, andre verdenskrig, norsk krigshistorie, politisk historie, norsk pressehistorie, norsk sjøfartshistorie

Antall sider: 106
+ vedlegg/annet: 106
Antall ord: 30 151

Stavanger, 17.5.2020

Denne oppgaven er den største teksten jeg noen gang har skrevet. Arbeidet som ligger bak har vært utrolig krevende, men også veldig givende. Jeg har vært heldig som har fått god hjelp og støtte av en rekke mennesker, og disse ønsker jeg nå å takke.

Først vil jeg uttrykke en stor takk til min veileder ved Universitetet i Stavanger, Olav Tysdal. Din velvilje og dine nyttige innspill har vært avgjørende. Uten din veiledning ville ikke denne teksten vært mulig.

Takk til Anne Tove ved Stavanger maritime museum for at du viste meg veien.

Takk til Bergens Sjøfartsmuseum for støtten jeg fikk.

Takk til alle på Nasjonalbiblioteket, for hjelpen jeg fikk med å få tilgang til kildematerialet.

Takk til Heidi ved universitetsbiblioteket til UiS, for de utallige søknadene du måtte godkjenne.

Takk til familie, venner, nære og kjære for støtten dere har gitt meg underveis.

Dere har alle spilt en viktig rolle for denne oppgaven, og derfor vil jeg takke dere.

Takk.

Forord

Teksten du er i ferd med å lese er sluttresultatet av mitt femårige studieløp for å bli lektor. Det føles ekstra spesielt å kunne levere en avhandling om norsk krigshistorie så tett på 75-års jubileet for frigjøringen av Norge. Det var Jon Michelets bokserie om Skogsmatrosen Halvor Skramstad, som fikk meg interessert i å skrive om den norske handelsflåten under andre verdenskrig. Selv kommer jeg fra det samme skogfylte fylket som den fiktive Halvor Skramstad. Kanskje har dette vært medvirkende til at jeg valgte å skrive om norsk sjøfartshistorie, til tross for at Glomma er det eneste vannet jeg er oppvokst ved. Nylig så jeg en NRK-reportasje om en ekte «Skogsmatros» fra Rendalen, som først nå på sin 100-årsdag fikk anerkjennelse for innsatsen på uteflåten under andre verdenskrig. Det er trist at det har tatt så lang tid før krigsseilere har fått den anerkjennelsen de fortjener. Spesielt har hjemmeflåten stått som et avglemt kapittel i norsk krigs- og sjøfartshistorie. Hjemmeflåtens krigsseilere har fått enda mindre anerkjennelse enn de som seilte på uteflåten, selv om hjemmeflåten spilte en viktig rolle for forsyning av mat under andre verdenskrig. Denne oppgaven gir ikke hjemmeflåtens krigsseilere den anerkjennelsen de fortjener. Dog vil den forhåpentligvis gi litt oppmerksomhet til hjemmeflåten, og belyse hvordan den ble brukt som propaganda.

Fenomenet propaganda er noe man gjerne forbinder med diktaturer, der statsmakten kontrollerer alle massemedier. Likevel hører man begrepet «Fake news» bli brukt om massemedier i dagens demokratiske land, spesielt i USA. Mange vil kanskje regne propaganda og falske nyheter som det samme, men fenomenet propaganda er mye mer omfattende enn som så. Propaganda spiller en såpass stor rolle i oppgaven, at jeg ønsker å innlede med et sitat fra forfatteren Aldous Huxley, som han skrev like før andre verdenskrig.¹ Det følgende sitatet definerer ikke propaganda, men gir et innblikk i hvordan det fungerer.

---

¹ Welch, David. (1995). *The Third Reich. Politics and Propaganda*. London and New York: Routledge: 9.

Propaganda gives force and direction to the successive movements of popular feeling and desire; but it does not do much to create these movements. The propagandist is a man who canalizes an already existing stream. In a land where there is no water, he digs in vain.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	7
1.1. Bakgrunn og problemstilling.....	8
1.2. Kontekst.....	8
1.2.1. Den norske hjemmeflåten	9
1.2.2. Alliert krigsstrategi mot det okkuperte Norge.....	10
1.2.3. Londonregjeringens rolle	11
1.3. Tidligere forskning.....	13
1.4. Kildematerialet.....	15
1.4.1. Utvalgte krigsforlis.....	16
1.4.2. Valg av aviser.....	16
1.4.3. Norsk presse under den tyske okkupasjonen.....	17
1.5. Metode	18
1.6. Sammendrag.....	20
2. Teori	21
2.1. Propaganda – teori og praksis	21
2.1.1. Begrepet propaganda	22
2.1.2. Agitasjon.....	24
2.1.3. NSDAPs bruk av propaganda i mellomkrigstidens Tyskland	25
2.1.4. Tysk krigspropaganda.....	27
2.1.5. Sovjetisk mellomkrigstidspropaganda	31
2.1.6. NS og propaganda i mellomkrigstidens Norge.....	31
2.1.7. Krigspropaganda i Norge.....	33
2.2. Sammendrag.....	37
3. Presentasjon av empiri og funn.....	38
3.1. Krigsforlisenes tre faser.....	38
3.2. Krigsforlisenes propagandaoppslag plassert i kategorier.....	40
3.3. M/S «Vindafjord».....	43
3.3.1. Avisenes bruk av angrepet på «Vindafjord»	44
3.3.2. Kategori 1: Sivile mål/Norske mål	50
3.3.3. Kategori 2: Kallenavn/skjellsord	52
3.3.4. Kategori 3: Skyldfølelse	54
3.3.5. Kategori 4: Sarkasme.....	56
3.3.6. Kategori 5: Umenneskeligjøring.....	57
3.3.7. Kategori 8: Annet	58
3.3.8. Sammendrag	60
3.4. D/S «Sanct Svithun».....	60
3.4.1. Avisenes bruk av angrepet på «Sanct Svithun».....	61
3.4.2. Kategori 1: Sivile mål/norske mål	63
3.4.3. Kategori 2: Kallenavn/skjellsord	65
3.4.4. Kategori 7: Redselsfulle scener	65
3.4.5. Kategori 4: Sarkasme.....	67
3.4.6. Kategori 7: «Jøssinger»	69
3.4.7. Kategori 8: Annet	71
3.4.8. Sammendrag	71
3.5 D/S «Irma».....	72
3.5.1. Avisenes bruk av angrepet på «Irma».....	73

3.5.2. Kategori 1: Sivile mål/Norske mål	75
3.5.3. Kategori 2: Kallenavn/Skjellsord	77
3.3.4. Kategori 6: Redselsfulle scener	78
3.5.5. Kategori 5: Umenneskeliggjøring.....	79
3.5.6. Kategori 4: Sarkasme.....	80
3.5.7. Kategori 8: Annet.....	81
3.5.8. Sammendrag	82
4. Hvordan ble allierte angrep på hjemmeflåten fremstilt og brukt som propaganda i norske aviser?	83
4.1. Oppsummering	83
4.2. Drøfting.....	85
4.2.1. Allierte angrep på hjemmeflåten som propaganda i norske aviser	85
4.2.2. Krigsforlisenes plass i propagandakampanjer	88
4.3. Konklusjon.....	90
5. Litteratur- og kildeliste	92
5.1. Litteraturliste.....	92
5.2. Internettkilder.....	94
5.3. Bilder og illustrasjoner	94
5.4. Primærkilder	95

1. Innledning

Under andre verdenskrig fikk Tyskland kontroll over en stor del av den norske handelsflåten. Hjemmeflåten, som den blir kalt, ble utnyttet av tyskerne og deres norske marionettregjering. Disse myndighetene satte i gang tiltak som gjorde det ulovlig for sjøfolk å bytte yrke eller avmønstre, og de som nektet å seile kunne tvinges i arbeid av politistyrker.² Under konstant risiko for angrep fra allierte flåte- og flystyrker, ble tusenvis av norske sjøfolk tvunget til å holde liv i vitale transport- og forsyningsruter langs den norske kysten. Hundrevis opplevde aldri frigjørelsen av Norge, men fikk i stedet en våt grav. Deres tragiske skjebner ble deretter utnyttet ytterligere i den nazistiske propagandaen. Norske massemedier var underlagt okkupasjonsmakten, og var i full beredskap hver gang et norsk skip ble angrepet, for å kunne fremstille angrepet på en måte som tjente tyske interesser. Slik ble norske sjøfolk og sivile passasjerer utnyttet selv etter deres død. Deres minne ble tilsmusset av nazistisk propaganda.

De som var heldige nok til å overleve krigen, fikk ikke heltstatus av å ha forsynt Norge i nødens tid, men ble heller etterforsket for økonomisk landssvik, hvorav tusenvis ble dømt.³ I lys av dette er historien om hjemmeflåten er et sårt og tragisk tema. Hjemmeflåten, og spesielt allierte angrep på hjemmeflåten, er deler av norsk krigshistorie man skulle tro skapte kontroverser. I praksis har disse temaene nesten ikke blitt omtalt eller forsket på i det hele tatt. I senere år har den norske uteflåten fått større og større oppmerksomhet, mens hjemmeflåten har blitt stående igjen i skyggen. Med denne oppgaven ønsker jeg å gi hjemmeflåten oppmerksomhet.

Allierte angrep på hjemmeflåten var et mye omtalt tema under andre verdenskrig, spesielt i avisene. Én side forsøkte å rettferdiggjøre slike angrep, mens den andre siden forsøkte å henge ut angriperne, og fremstille angrepene som unødvendige. Her ble propaganda brukt som et verktøy for å overbevise leserne om hvilken av sidene som snakket «sant». Spesielt spilte de norske avisene en viktig rolle. Derfor ønsker jeg å se nærmere på hvordan slike angrep ble fremstilt og brukt som propaganda i norske tyskkontrollerte aviser under andre verdenskrig.

---

² Pettersen, L. (1995). *Hjemmeflåten: mellom venn og fiende*. (5. bind). Oslo: Grøndahl og Dreyer Forlag: 247. Disse innledende avsnittene bygger i stor utstrekning på Pettersen 1995.

³ Pettersen 1995: 341.

1.1. Bakgrunn og problemstilling

Interessen for å skrive om norsk sjøfart under andre verdenskrig for mitt vedkommende, kom som nevnt i forordet, etter å ha lest *En sjøens helt: Skogsmatrosen* av Jon Michelet.⁴ Mitt kunnskapsmessige utgangspunkt innen dette feltet var begrenset. Veileder satte meg i kontakt med Stavanger maritime museum. Tilfeldighetene skulle ha det til at museet holdt på med en utstilling om krigsseilere under første og andre verdenskrig. Inne på museet ble nysgjerrigheten min fanget av en del av en utstilling om et alliert angrep på et lokalt skip som tilhørte hjemmeflåten. Jeg fikk også vite at det var gjort lite forskning på hjemmeflåtens virksomhet under krigen, noe som overbeviste meg enda sterkere om temavalget mitt. Etter ytterligere samtaler på museet, kom vi frem til at det kunne være nytt og spennende å se på hvordan hjemmeflåtens *krigsforlis* ble fremstilt i norske aviser.

Med denne tilnærmingen som utgangspunkt begynte jeg straks å kartlegge avisoppslag om krigsforlis i hjemmeflåten. På dette tidspunktet hadde jeg ingen dypere kunnskap om fenomenet propaganda, men jeg visste nok til å kunne registrere propagandabruken i avisoppslagene. Siden det var tydelig at avisene brukte hjemmeflåtens krigsforlis som propaganda, valgte jeg denne problemstillingen: *Hvordan ble allierte angrep på den norske hjemmeflåten fremstilt og brukt som propaganda i norske tyskkontrollerte aviser under andre verdenskrig?*

Med denne problemstillingen vil jeg se på avisenes fremstillinger av tre krigsforlis, og analysere hvordan de brukte hendelsene i propaganda sammenheng. Jeg vil også vurdere hvordan propagandabruken i oppslagene passer med okkupasjonsmaktens og NS' propagandakampanjer. Jeg har valgt tre skip som ble angrepet i tre forskjellige år. Det er også interessant å se om noe forandret seg i måten avisene fremstilte og brukte angrepene til sitt formål.

1.2. Kontekst

For best å kunne analysere det utvalgte kildematerialet, er det nødvendig først å si noe om den konteksten som materialet er skapt i forbindelse med, nemlig allierte angrep på den norske hjemmeflåten. I det følgende vil jeg gjøre rede for hva hjemmeflåten var, forholdene som lå til grunn for de allierte angrepene og Londonregjeringens rolle i en krigføring som kostet mange norske liv.

---

⁴ Michelet, Jon. (2012). *En sjøens helt: Skogsmatrosen*. Oslo: Oktober Forlag.

1.2.1. Den norske hjemmeflåten

Etter den tyske invasjonen av Norge 9. april 1940, forsøkte Tyskland straks å utnytte norske ressurser. Den norske handelsflåten var Norges viktigste ressurs, og tyskerne hadde som mål å ta over flest mulig norske skip, slik at de kunne utnyttes i den tyske krigføringen. Resultatet ble at Tyskland fikk kontroll over nesten halvparten av alle norske skip, der fiskebåter og andre små fartøyer ikke er medregnet. Disse norske skipene blir i dag omtalt som hjemmeflåten. Selv om Tyskland fikk kontroll over et stort antall norske skip, utgjorde hjemmeflåten kun 15 prosent av den totale tonnasjen til den norske handelsflåten. En vesentlig del av hjemmeflåten besto av fartøyer i innenriksfart, og tyskerne innså hvor viktig det var å dekke norske transportbehov, selv om dette nå måtte utføres med bare 15 prosent av den tidligere disponible tonnasjen. Tyskernes mål om å bruke den norske handelsflåten i krigføringen, ble derfor lite vellykket.⁵

Hjemmeflåtenes viktigste oppgave bestod av varetransport mellom Norge og Tyskland. Import av kull og koks fra Tyskland til Norge, samt eksport av kis og malm motsatt vei, var mest tonnasjekrevende.⁶ En annen viktig oppgave som hjemmeflåten fikk, var matvareimport og eksport av fisk. Man måtte vende seg til Tyskland eller andre tyskokkuperte land, som for eksempel Danmark, for å tilfredsstille den norske matimporten. Norge var jo avskåret fra handel med de fleste tidligere leverandørene. I tillegg falt ansvaret for distribueringen av de importerte varene rundt om i landet på hjemmeflåten, som var en utfordring i seg selv i det langstrakte Norge. Tyskland krevde hele 50–60 prosent av den norske fiskefangsten, opp til 90 prosent av enkelte varer. I tillegg skulle forbruket til de tyske styrkene i landet dekkes av den norske kvoten.⁷ Det var forventet en økning i malmeksporten på grunn av Tysklands høye krigsproduksjon. Men på grunn av tilførsels- og utskipningsvansker sank eksporten vesentlig, både for norsk malm og svensk jernmalm fra Narvik.⁸

Både fra tysk og norsk side ble det gjort flere tiltak for å begrense og beskytte seg mot allierte angrep på hjemmeflåten. Tyskerne hevdet at de allierte ikke gjorde forskjell på bevæpnede og ubevæpnede skip, og derfor ble det januar 1942 bestemt at alle norske skip skulle bevæpnes. I praksis ble skipsrutene risikovurdert, og båter i lokalfart og fjordfart slapp bevæpning.⁹ Fra norsk side ble det så tidlig som sommeren 1940, satt i verk tiltak som å male på nasjonalitetsmerker, og NORGE med store bokstaver på skipssiden. Det norske flagget

---

⁵ Pettersen 1995: 9.

⁶ Pettersen 1995: 116.

⁷ Pettersen 1995: 117.

⁸ Pettersen 1995: 118.

⁹ Pettersen 1995: 179.

skulle føres natt og dag, og om tillatt, belyses om natten. Forhandlinger ble gjort med tyske myndigheter for å begrense tysk troppetransport, og det ble avtalt at et mindre antall ubevæpnede soldater kunne medtas som vanlige passasjerer.¹⁰ Tyskerne tøyde gradvis avtalen med «[...] et mindre antall ubevæpnede soldater [...]», og antallet tyske passasjerer ombord på norske hurtigruteskip var i 1944 hele 44 prosent. Soldatene var heller ikke alltid ubevæpnede.¹¹

Per 9. april 1940 besto hjemmeflåten av 833 fartøyer over 100 bruttoregister tonn, samt 2424 registreringspliktige småfartøyer.¹² Fra perioden 10. juni 1940 til frigjøringen 8. mai 1945 mistet hjemmeflåten 172 skip, og 1029 personer døde som følge av krigshandlinger. Tallet på omkomne medregner hverken tyske soldater eller russiske krigsfanger.¹³ Tallet ville blitt mye høyere om omkomne tyske soldater og russiske krigsfanger hadde vært regnet med, men disse tallene er også vanskelige å beregne riktig. For å gi en viss antydning, hadde hjemmeflåten M/S «Rigel» 2248 russiske krigsfanger, 103 straffanger, hovedsakelig tyske desertører, 455 tyske soldater og en besetning på 29 ombord da hun ble angrepet november 1944. Av disse omkom tilsammen 2571 mennesker, som følge av ett enkelt alliert flyangrep.¹⁴

1.2.2. Alliert krigsstrategi mot det okkuperte Norge

Fordi avisene skiller mellom Sovjetunionen og de andre allierte, legger jeg meg på den samme linjen i denne oppgaven. For eksempel kalte avisene ofte ulike britiske og amerikanske krigshandlinger for «alliert krigsførsel», men jeg har ikke sett den samme betegnelsen bli brukt om sovjetiske krigshandlinger. Andre kilder jeg har brukt ser også på Sovjetunionen som noe eget, og skiller mellom Sovjetunionen og de allierte. Når jeg nå i fortsettelsen tar for meg «alliert krigsstrategi», er det derfor hovedsakelig britisk og amerikansk strategi jeg mener.

For de allierte sto en eventuell frigjøring av Norge lavt på prioriteringslista. Det ble vurdert til at å frigjøre Norge ville bety lite i krigen mot Tyskland. Det oppholdte seg også så mange som 350 000 tyskere i Norge, og en invasjon ville derfor koste mye både i ressurser og menneskeliv. At hundretusenvis av tyske soldater var stasjonert i Norge, betydde færre tyske soldater på andre fronter. Det var derfor ingen grunn til å bidra til en eventuell tilbaketrekning

---

¹⁰ Pettersen 1995: 179.

¹¹ Pettersen 1995: 180.

¹² Pettersen 1995: 60.

¹³ Pettersen 1995: 207.

¹⁴ Pettersen 1995: 208.

av disse soldatene.¹⁵ Allierte aksjoner mot det okkuperte Norge kom i stedet i form av sabotasjeaksjoner, flyangrep mot strategiske mål og materiell støtte til den lokale motstandsbevegelsen. Ulike organisasjoner ble opprettet for å tjene disse målene, slik som Anglo-Norwegian Collaboration Committee (ANCC). Slike organisasjoner trente opp norske eksilstyrker til deltagelse i allierte aksjoner, og gjorde forberedelser til en fremtidig frigjørelse av hjemlandet.¹⁶

For å minske sjansene for feilaktig å angripe norske sivile skip, måtte allierte fly som opererte over norske farvann, følge en rekke retningslinjer gitt av det britiske Air Ministry. Mindre passasjerskip som seilte mellom Oslo og Stavanger skulle ikke angripes, da man var kjent med at disse hverken fraktet tyske passasjerer eller tysk last.¹⁷ Skip under 1500 bruttoregistertonn som seilte uten eskorte nord for Stavanger skulle heller ikke angripes, med mindre skipene skjøt først. Nye bestemmelser ble gjort sommeren 1944, da de allierte ønsket å trappe opp angrep på norsk skipstrafikk. Nå kunne alle skip sør for Stavanger angripes, selv om de seilte alene. Nord for Stavanger kunne man angripe alle skip over 1500 bruttoregistertonn, og alle skip under 1500 bruttoregistertonn som enten seilte i konvoi eller som kunne identifiseres som fiendtlige.¹⁸

1.2.3. Londonregjeringens rolle

Da Tyskland invaderte og etter hvert okkuperte Norge i 1940, flyktet kongen og den norske regjeringen til London. Denne regjeringen, ledet av Johan Nygaardsvold, ble omtalt som Londonregjeringen. I juli 1940 var den norske eksilregjeringen i en prekær situasjon. Regjeringen var splittet rundt spørsmålet om en full allianse med England, og hva slags rolle de eventuelt ville ha i en slik allianse. I forhold til England ville den norske materielle verdien være ubetydelig, og den norske handelsflåtes verdi var ennå ikke tydelig. Det norsk-engelske forholdet var preget av en gjensidig følelse av skuffelse over den andre etter omstendighetene rundt invasjonen av Norge.¹⁹ For eksempel var utenriksminister Halvdan Koht åpen for et praktisk samarbeid med britene, men han var imot forpliktelser som begrenset Norges nøytralitet som en uavhengig krigsalliert. Koht var heller ikke overbevist om at britene ville

---

¹⁵ Riste, Olav. (1995). *Relations between the Norwegian government in exile and the British government*. I Salmon, Patrick. (Red.) *Britain & Norway in the second world war* (s. 41-50). London: HMSO: 47.

¹⁶ Riste 1995: 45.

¹⁷ Pettersen 1995: 181.

¹⁸ Pettersen 1995: 182.

¹⁹ Riste 1995: 42.

vinne krigen, og mente Norge ville stå bedre stilt med Sovjetunionens støtte.²⁰ Debatten fortsatte til høsten 1940, og til Koht gikk av som utenriksminister. Han ble erstattet av Trygve Lie, som gikk inn for et tett samarbeid med England og de andre vestlige maktene. En formell allianse ble undertegnet den 28. mai 1941.²¹

Før alliansen med England ble bestemt og underskrevet sendte fem norske akademikere, som også var i eksil i London, et brev til den norske sivilregjeringen. I brevet oppfordret de den norske regjeringen til å holde et tett samarbeid med britene, og støtte den britiske regjeringens handlinger. Ved å støtte britene fullstendig, håpet de at det ville føre til at den norske eksilregjeringen ble respektert, og forhåpentligvis konsultert. Et samarbeid med britene ville også kunne bidra til å øke moralen i hjemlandet, og styrke folkets motstand til okkupantene. Slik kunne en regjering for et land uten åpenbar synlig materiell verdi, ende opp som en verdifull alliert. Forholdet mellom Norge og England i begynnelsen av krigen var preget av ulike britiske initiativer og den norske regjeringens respons på disse initiativene. Det gjaldt for eksempel det britiske kravet om tilgang til de norske gullreservene, samt britisk krav om kontroll over den norske handelsflåten, og hvordan den norske regjeringen taklet kravene.²²

Etter hvert økte samarbeidet mellom de to regjeringene, og det ble opprettet flere organisasjoner med ulike formål. Disse organisasjonene skulle for eksempel holde den norske motstandsbevegelsen gående, og trene agenter til sabotasjeoppdrag. Sabotasjemålene ble avgjort i enighet mellom norske og britiske autoriteter. I forhold til bombeangrep mot Norge hadde den norske eksilregjeringen en begrenset innflytelse. Rollen deres skulle være å supplere britene med oppdatert informasjon om industrielle og militære mål, samt foreslå hvilke mål som egnet seg best. De norske forslagene var ikke noe mer enn forslag, og det britiske Allied bomber command sto igjen med all makt til å avgjøre hvilke mål som skulle angripes. Kun to eller tre bombeangrep resulterte i offisielle protester fra Londonregjeringen, så britene må stort sett ha fulgt de norske forslagene.²³ De to første årene var Londonregjeringen motvillig til å autorisere aksjoner som kunne koste sivile liv i hjemlandet, av frykt for folkeopinionen hjemmefra, men de overkom denne frykten gradvis mot slutten av 1942.²⁴

---

²⁰ Riste 1995: 42.

²¹ Riste 1995: 43.

²² Riste 1995: 44.

²³ Riste 1995: 45.

²⁴ Riste 1995: 47.

Londonregjeringen var ikke helt uten innflytelse i samarbeidet med de allierte. Ved flere tilfeller kom de med henvendelser som britene tok hensyn til. Allerede i 1940 henvendte både kongen og regjeringen seg til Det britiske admiraltetet om ikke å hindre kull-tilførsel fra Svalbard til Norge, da kull fra Svalbard var av stor betydning for befolkningen i Nord-Norge.²⁵ Britene tok hensyn til oppfordringen frem til Tyskland invaderte Sovjetunionen 22. juni 1941, siden den nye fronten økte den strategiske verdien av Svalbards beliggenhet.²⁶ Etter det allierte angrepet på «Vindafjord» i 1941 henvendte Londonregjeringen seg på ny til britene, med oppfordring om større varsomhet i angrep som kunne koste norske liv. Henvendelsen gikk videre til det britiske Air Ministry, og de britiske flyverne fikk instruksjoner om ikke å angripe enslige, mindre sivile fartøyer i innenriksfart.²⁷ Britene tok ikke alltid hensyn til Londonregjeringens oppfordringer. Da de allierte ønsket å trappe opp angrep på norsk skipstrafikk sommeren 1944, ønsket Londonregjeringen å beholde de gamle restriksjonene, noe britene ikke aksepterte.²⁸

1.3. Tidligere forskning

Denne oppgaven er sammensatt av deler hentet fra ulike studieområder om andre verdenskrig med svært ulik forskningsstatus. På den ene siden finnes fenomenet propaganda, som har vært gjenstand for omfattende forskning. På den andre siden finnes hjemmeflåten, som det er forsket og skrevet veldig lite om. Kombinasjonen av angrep på hjemmeflåten brukt i propagandaøymed, snevrer inn tidligere forskning ytterligere. Det er et fenomen det så vidt er blitt skrevet om tidligere. Da lite har blitt gjort på området jeg ønsker å utforske, er jeg nødt til å se på tidligere forskning av relaterte forskningsfelt. Slike temaer er tysk og norsk propaganda under andre verdenskrig, norske massemedier under andre verdenskrig, og det lille som er skrevet om hjemmeflåten.

David Welch, professor i moderne historie ved universitetet i Kent, har med boken *The Third Reich: Politics and Propaganda*, publisert sin forskning om tysk propaganda under andre verdenskrig. I tillegg til å redegjøre for hvordan nazistene brukte propaganda, utfordrer Welch mange tidligere påstander om effekten av den tyske propagandaen og effekten av

---

²⁵ Pettersen 1995: 164.

²⁶ Pettersen 1995: 167.

²⁷ Pettersen 1995: 181.

²⁸ Pettersen 1995: 182.

propaganda som en helhet. Boka gir også et innblikk i både Hitlers og Goebbels tilnærming til propaganda, og deres forskjellige syn på propagandaens rolle i samfunnet.²⁹

Parti og plakater: NS 1933-1945, redigert av Tom B. Jensen og Hans F. Dahl, tar for seg propaganda i mellomkrigstidens Norge. I den perioden ble propaganda stort sett forbundet med reklame. Boka tar også for seg det norske nasjonalsosialistiske partiet Nasjonal Samling (NS) sin tilnærming til propaganda, både før og under andre verdenskrig. Boka redegjør for ett av massemediene NS brukte i sin propaganda, nemlig propagandaplakater, blant annet de kjente plakater til Harald Damsleth. Én av disse plakater illustrerer et alliert angrep på hjemmeflåten. Boken sier ikke så mye om denne plakaten, annet enn at det samme motivet ble brukt av begge sider under krigen.³⁰

Situasjonen for den norske pressen under okkupasjonen blir grundig behandlet i *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bd. 2. Parti, presse og publikum 1880-1945*, med Hans F. Dahl som hovedredaktør. Boka gir et innblikk i hvordan okkupasjonsmaktens kontroll over norske aviser påvirket pressesituasjonen i landet, og viser de nye retningslinjene avisene måtte forholde seg til.³¹

Om hjemmeflåten er det meste av tidligere forskning redegjørelser av krigsforlis, og omstendighetene rundt forliset. Slike verk er ofte fokusert på ett enkelt skip. Et eksempel er *Krigsforliset «Sanct Svithun»* av Jan Petter Hoddevik. Boka er skrevet for å lage et bilde av hva som skjedde med skipet, men går også kort innom avisomtalen og propagandaen som fulgte angrepet. Hoddevik går ikke i dybden om hvordan «Sanct Svithun» ble brukt som propaganda, og beskriver propagandabruken som «relativt nøkternt».³²

Ellers er boka *Hjemmeflåten: Mellom venn og fiende* av Lauritz Pettersen den mest omfattende om hjemmeflåten. Det er siste bind i et omfattende verk om Den norske handelsflåten under andre verdenskrig. De fire første bindene handler i hovedsak om uteflåten, noe som viser hvor lite hjemmeflåten har vært i fokus i forhold til uteflåten. Boken går f.eks. lite inn på hvordan angrep på hjemmeflåten ble brukt som propaganda, men et par eksempler trekkes frem bl.a. ved å vise til et avisoppslag fra Fritt Folk. Oppslaget handler om et sovjetisk flyangrep på et tyskkontrollert, tidligere norsk skip, som fremstilles som et angrep på et norsk sivilt skip. Boka skriver ikke stort om dette oppslaget, annet enn å poengtere at

---

²⁹ Welch 1995.

³⁰ Norvin, Kjell. (2005). *Plakaten som propaganda*. I Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945* (Ny, forøket utgave, s. 23-43). Historisk Forlag: Røyken: 36.

³¹ Dahl, H. F., Johansen, T. A., Ottesen, R., Hjeltnes, G. & Bastiansen, H. G. (2010). *Pressen under krig og nazisme* I Dahl, Hans F. (Red.). *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bd. 2. Parti, presse og publikum 1880-1945* (s. 359-412). Oslo: Universitetsforlaget: 359.

³² Hoddevik, Jan P. (2008). *Krigsforliset «Sanct Svithun»*. Førde: Selja Forlag: 90.

skipet ble fremstilt som et norsk skip, selv om det hadde tysk besetning.³³ Et annet eksempel boka trekker frem, der angrep på hjemmeflåten ble brukt som propaganda, er med bilde av den samme Damsleth-plakaten jeg henviste til fra *Parti og Plakat: NS 1933-1945*. Som kommentar til illustrasjonen står det at hjemmeflåten ble propagandamessig utnyttet av Tyskland og NS. Det står også at plakaten ble laget etter angrepet på «Irma» i 1944.³⁴

Det som ligger nærmest min problemstilling i den litteraturen jeg har funnet, er Tore Helseth sin doktoravhandling om propaganda i Den norske filmrevyen under andre verdenskrig. Med oppstart 1. august 1941 var Den norske filmrevyen den første norske revyproduksjonen.³⁵ Filmrevyen ble opprettet som en systematisk dokumentasjon av okkupasjonsvirkeligheten.³⁶ I avhandlingen analyserer Helseth blant annet hvordan flere allierte angrep mot norsk eiendom ble brukt som propaganda i filmrevyen, og to av innslagene handler om angrep på hjemmeflåten. Det er mulig disse to var det eneste filmrevyen hadde om allierte angrep på hjemmeflåten, siden de fleste lignende innslag Helseth analyserer, handler om bombing av mål på land.³⁷

1.4. Kildematerialet

I utvalget av kildematerialet måtte det tas flere beslutninger om hvilke krigsforlis og hvilke aviser som skulle brukes. Først og fremst måtte jeg velge krigsforlis som fikk en del avisomtale. For å kunne se om avisene endret tilnærmingen til bruk av krigsforlis i propagandasammenheng, måtte forlisene være spredd utover krigsårene. Naturligvis måtte jeg velge aviser som skrev om alle krigsforlisene jeg valgte. Antityske aviser måtte utelukkes, fordi de etter hvert ble lagt ned. Videre vil jeg begrunne valget av avisene og krigsforlisene jeg endte med. Jeg vil også redegjøre for hvordan okkupasjonsmaktens krav og sensur av norske aviser har satt sitt spor på kildene.

Som historiske kilder kan aviser være svært verdifulle når man undersøker politiske saker, holdninger og realopplysninger. I den forbindelsen er kontekst og situasjon viktig. For eksempel vil en høyrerettet avis fra mellomkrigstiden være en dårlig kilde hvis man ønsker å finne objektive realopplysninger om et venstrestilt parti fra samme tid.³⁸ Det samme

---

³³ Pettersen 1995: 194.

³⁴ Pettersen 1995: 163.

³⁵ Helseth, Tore. (2000). *Filmrevy som propaganda. Den norske filmrevyen 1941-1945*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo: 33.

³⁶ Helseth 2000: 50.

³⁷ Helseth 2000: 235.

³⁸ Kjeldstadli, Knut. (2013). *Fortida er ikke hva den en gang var*. (2. utg., 7. opplag). Oslo: Universitetsforlaget: 164.

prinsippet gjelder for mitt materiale, da avisene sannsynligvis vil være lite troverdige kilder for å finne realopplysninger om allierte angrep på hjemmeflåten. Derfor vil jeg analysere avisene holdninger og deres politiske agenda, og heller finne realopplysninger om angrepene andre steder.

1.4.1. Utvalgte krigsforlis

Krigsforlisene jeg har valgt er «Vindafjord» 1941, «Sanct Svithun» 1943, «Irma» 1944. Disse forlisene ble plukket ut fra en tabell som inneholdt alle hjemmeflåten krigsforlis. I tabellen sto det oppført hva årsaken til forliset var, og hvor mange som omkom.³⁹ Felles for de tre forlisene er at mange omkom, og det er derfor jeg valgte dem. Jeg regnet med at forlis med mange omkomne ville få mer avisomtale enn forlis med få omkomne. Jeg måtte få større innsikt i hva som skjedde. Neste steg var derfor å søke opp forliset i Krigsseilerregisteret.⁴⁰ Deretter søkte jeg opp forliset på Nasjonalbiblioteket nettbibliotek.⁴¹ Der kunne jeg se hvor mange aviser som hadde skrevet om forliset. Jeg måtte droppe forlis som fikk for liten avisomtale. Som utgangspunkt ønsket jeg også å undersøke skip som forliste i forskjellige år i løpet av krigen, bl.a. for å kunne observere om kildematerialet endret seg over tid.

1.4.2. Valg av aviser

Jeg fikk tilgang til kildene mine gjennom Nasjonalbibliotekets nettbibliotek. Der kunne jeg enkelt velge ut aviser ved å søke opp ulike krigsforlis og se hvilke aviser som konsekvent skrev om dem. De utvalgte avisene er: Aftenposten, Fritt Folk, Norges Handels og Sjøfartstidende, Tromsø. Jeg valgte Aftenposten fordi dette var en stor og landsdekkende avis. Jeg valgte NS sitt eget avisorgan Fritt Folk, nettopp fordi det var NS sitt organ.⁴² Der regnet jeg med å finne mye propagandastoff. Norges Handels og Sjøfartstidende ble valgt på grunn av tilknytningen til sjøfartsnæringen. Jeg gikk derfor ut fra at det ville være mye som angikk hjemmeflåten i det organet. Lokalavisen Tromsø ble valgt for å få med en stemme i tillegg til de store Oslobaserte avisene. Alle disse presseorganene må ha fulgt okkupasjonsmaktens retningslinjer, siden de fikk fortsette å komme ut gjennom hele krigen. Dog viste én av avisene tegn på redusert samarbeidsvilje mot slutten.

---

³⁹ Pettersen 1995: 358.

⁴⁰ <https://krigsseilerregisteret.no/no>.

⁴¹ <https://www.nb.no/>.

⁴² Østbye, Helge. (2010). *Spredningens mønster*. I Dahl, Hans F. (Red.). *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bd. 2. Parti, presse og publikum 1880-1945* (s. 25-36). Oslo: Universitetsforlaget: 32.

Etter å ha analysert oppslagene, så jeg at avisene fulgte et mønster i tre faser. I oppslagene om angrepet på «Vindafjord» fulgte alle avisene dette mønsteret.⁴³ Så i oppslagene både om «Sanct Svithun» og «Irma», virket det som om Norges Handels og Sjøfartstidende var motvillig til å trykke propagandaoppslag, eller skrive om allierte angrep på hjemmeflåten i det hele tatt. I analysen har jeg plassert krigsforlisenes avisomtale i tabeller. I tabellene for hvert angrep kan man se en vesentlig endring i denne avisas statistikk fra forliset til «Vindafjord», til «Sanct Svithun» og «Irma». En mulig forklaring kan være at Norges Handels og Sjøfartstidende var mindre vennlig innstilt til NS og Tyskland enn de tre andre avisene, og derfor kun trykte det de ble pålagt.

1.4.3. Norsk presse under den tyske okkupasjonen

Kildematerialet jeg har brukt til denne oppgaven, er preget av sensur og påbud fra okkupasjonsmakten. Avisene må ha fulgt de nye reglene sensuren la opp til siden de fikk fortsette å gi ut aviser gjennom hele krigen. For å få bedre innsikt i hvordan krigstilstanden preget kildematerialet, vil jeg gjøre rede for situasjonen norsk presse fant seg i under okkupasjonen, og hva slags nye pålegg som måtte følges.

Da Tyskland invaderte Norge den 9. april 1940, gikk de raskt til verks for å få direkte kontroll over Norsk telegrambyrå (NTB). Hensikten med tysk kontroll over norsk presse var ikke å innføre tysk presse, men å hindre lekkasjer som kunne forstyrre den tyske krigføringen. Militære meldinger og utenrikspolitiske nyheter med militær betydning måtte derfor forelegges de militære sensurorganene. Egne avtaler ble gjort med det norske telegrambyrået, slik at avisene kunne trykke alt NTB-stoff uten å måtte konsultere med tyske militære sensurorganer. NTB ble en kanal for daglige direktiver til avisene, som forklarte i detaljer hva avisene skulle trykke og ikke trykke.⁴⁴ Slike meldinger ble sendt med bud eller over telefon til rundt 40 utvalgte aviser, gjennom hele krigens løp. De utvalgte avisene var også de største og rikeste avisene i landet, og de som utkom hver ukedag. Slik kunne disse avisene motta okkupasjonsmakten og NS sitt stoff på enklest og hurtigste måte.⁴⁵

Etter hvert ble det relativt milde tyske inngrepet i norsk presse forsterket, og avisene måtte gjennom tre forskjellige sensurorganer før trykk. Øverst sto Wehrmacht, den tyske hæren, som forbød avisene å skrive om all sensitiv militær informasjon.⁴⁶ Deretter var det

---

⁴³ Fasene vil bli redegjort for i underkapittel 3.1.

⁴⁴ Dahl et al. 2010: 374.

⁴⁵ Dahl et al. 2010: 381.

⁴⁶ Dahl et al. 2010: 375.

Reichskommissariats Pressteilung, en avdeling under Rikskommissær Josef Terboven, som daglig passet på hva avisene skulle skrive om, slik at avisene best kunne tjene tyske interesser.⁴⁷ Deretter kom Pressedirektoratet, som var underlagt Kultur- og folkeopplysningsdepartementet, som fastsatte daglige innenrikspolitiske innholdspåbud.⁴⁸ Avisene fikk merke denne sensuren, som drastisk innskrenket nyhetsdekningen. For eksempel fikk Aftenposten forbud mot å trykke intervjuer med næringslivsledere, og det ble forbud mot å skrive om byggarbeidere som kunne kobles til å ha militær betydning. Andre restriksjoner innebar forbud mot å skrive om import og eksport mellom Norge og Tyskland, og ernæringstilstanden i Norge.⁴⁹

Den strenge kontrollen førte til at nesten halvparten av landets aviser ble nedlagt i løpet av krigen. Et stort antall fikk forbud mot å fortsette, mens andre la ned virksomheten av egen fri vilje, for å unngå nazifisering.⁵⁰ Okkupasjonsmakten og NS sin kontroll førte til en stor mistillit til avisene blant den norske befolkningen. Til tross for den økte mistilliten, økte faktisk avissetterspørselen under krigen, sammenlignet med etterspørselen i fredstid.⁵¹

1.5. Metode

Metoden jeg har valgt til analysen av kildene, er kvalitativ tekstanalyse. Kvalitativ tekstanalyse blir som regel brukt med en hermeneutisk tilnærming, som innebærer et intensivt forskningsopplegg der man går dypt ned i noen eksempler og forsøker å tolke meninger.⁵² I mitt tilfelle har jeg valgt ut tre krigsforlis i den norske hjemmeflåten etter angrep gjennomført av de allierte under andre verdenskrig. Oppgaven går ut på at jeg skal analysere omtalen av krigsforlisene i fire norske aviser, for å se hvordan angrepene ble fremstilt og brukt som propaganda i avisoppslagene. Man kan forstå en slik tekstanalyse, som en oppbygning i tre ledd. Første ledd går ut på å kartlegge den språklige meningen i teksten. I andre ledd vil man forsøke å forstå meningen med budskapet i teksten. I tredje ledd må man se på konteksten teksten er satt i.⁵³

En hermeneutisk tilnærming til en kvalitativ analyse vil si at materialet først tolkes med et relativt begrenset utgangspunkt, i forhold til antagelser og ideer man har om materialet

---

⁴⁷ Dahl et al. 2010: 374.

⁴⁸ Dahl et al. 2010: 376.

⁴⁹ Dahl et al. 2010: 376.

⁵⁰ Dahl et al. 2010: 360.

⁵¹ Dahl et al. 2010: 378.

⁵² Kjeldstadli 2013:183.

⁵³ Kjeldstadli 2013: 185.

på forhånd. Under arbeidet vil man muligens oppdage nye fenomener, antagelser og kategorier man ikke visste om på forhånd. Slik kan man gå tilbake og se på stoffet med en større innsikt. Prosessen vil gå frem og tilbake flere ganger, og hver gang vil man få bedre innsikt i både de delene man analyserer, og oppgavens helhet.⁵⁴ I mitt tilfelle gikk jeg ut ifra at avisene brukte allierte angrep på hjemmeflåten som propaganda, og jeg hadde visse antagelser om hvordan det ble fremstilt og brukt. Men det var først under analysen jeg oppdaget om noen av disse antagelsene stemte, og jeg måtte gjentatte ganger gå tilbake og se på stoffet med en ny innsikt, og nye antagelser.

Arbeidsprosessen startet med kildeinnsamling, noe som skulle vise seg å være en lang og tung oppgave. Kildematerialet fikk jeg tilgang til på Nasjonalbibliotekets nettbibliotek, men kildene var ikke tilgjengelige for alle. Hver gang jeg skulle studere materialet, måtte jeg sende søknad om midlertidig tillatelse, som en av de ansatte på universitetsbiblioteket ved UiS måtte godkjenne. Derfor måtte jeg også sitte i universitetsbibliotekets lokaler hver gang jeg skulle arbeide med kildene. Etter søknaden var sendt og godkjent fikk jeg tilgang til materialet i åtte timer, deretter måtte det sendes en ny søknad. Det var heller ikke tillatt å lagre kildene, så jeg fikk kun anvendt dem der og da. Hvis jeg ved en feiltagelse gikk ut av en kilde før jeg var ferdig med å analysere den, måtte jeg vente to timer før jeg fikk tilgang til den igjen. Slik gikk jeg gjennom 146 aviser. Det var et meget tidkrevende arbeid.

Kildemateriale fra de 146 avisene kan virke som et enormt utvalg for en kvalitativ analyse. Da er det viktig å minne om at siden problemstillingen er rettet mot å analysere propagandabruk, utelukket dette omtrent halvparten av kildene. Disse skulle deretter fordeles på tre forlis. Det var også mange aviser som ikke inneholdt propagandaoppslag om krigsforlisene, men andre typer informative oppslag som bl.a. skrev om nasjonalhjelp gitt til krigsforlisenes pårørte. Derfor måtte jeg gå grundig gjennom alle avisene, for å skille ut stoff til analysen. Materialet jeg ble sittende igjen med, bestod av forskjellige typer oppslag preget av propagandavirkemidler som ofte virket uavhengige av hverandre. Arbeidet gikk derfor videre med å sortere oppslagene i kategorier. Slik fikk jeg bedre oversikt over stoffet og bl.a. muligheter til å analysere materialet del for del.

Måten kategoriene ble opprettet på, skal sees i lys av den hermeneutiske tilnærmingen jeg hadde til analysen. Ut ifra hva jeg forventet å finne basert på tidligere forskning av propaganda, opprettet jeg flere kategorier før jeg begynte analysen. Noen kategorier ble beholdt gjennom hele analysen, mens andre kategorier ble fjernet. Underveis måtte jeg også

---

⁵⁴ Kjeldstadli 2013: 124.

opprette nye kategorier. Dette gjorde at jeg måtte gå tilbake til tidligere gjennomgått stoff og analysere det på nytt i lys av de nye kategoriene. Jeg redegjør for kategoriene jeg endte med i begynnelsen av analysen, i underkapittel 3.2.

1.6. Sammendrag

Hjemmeflåten var den delen av den norske handelsflåten som kom under tysk kontroll etter okkupasjonen av Norge under andre verdenskrig og som ble utnyttet av tyskerne.

Hjemmeflåten ble stadig utsatt for allierte angrep og norske aviser brukte disse angrepene i propagandasammenheng. Hvordan dette foregikk er spørsmålet jeg skal svare på i denne oppgaven.

2. Teori

Innenfor historiefagets anatomi vil en oppgave som denne, der propaganda spiller en viktig rolle, ha tilknytning til politisk historie. Politisk historie dreier seg hovedsakelig rundt hvordan noen mennesker i et samfunn har gått frem for å vinne makt, og hvordan denne makten har blitt brukt.⁵⁵ Hva angår propagandaen i denne sammenhengen, er at propaganda kan betraktes som et verktøy til å vinne makt. Propaganda hevder gjerne å tjene massens interesser, men det er heller propagandistens egne interesser propagandaen tjener, siden det er han som har makten til å påvirke budskapet.⁵⁶ Selve begrepet propaganda er mye omtalt, det har mange forskjellige definisjoner og er blitt brukt til å oppnå mange forskjellige politiske mål. Jeg vil derfor i det følgende se nærmere på fenomenet, for å få en bedre forståelse for hva jeg skal se etter, når jeg analyserer kildematerialet. Siden propaganda tjener propagandistens interesser, vil jeg også trekke inn noen sentrale personer innen tysk og norsk propaganda under andre verdenskrig, for å se hvordan deres tilnærming til propaganda kan ha påvirket krigsforlis brukt i propagandasammenheng.

2.1. Propaganda – teori og praksis

I denne oppgaven har jeg tatt som utgangspunkt at avisene jeg analyserer bruker angrepene på hjemmeflåten som propaganda. På grunn av angrepenes natur og på grunn av okkupasjonsmaktens omfattende bruk av propaganda, før og under andre verdenskrig, mener jeg at dette er trygt å anta. Ved å se nærmere på både NS, og okkupasjonsmaktens forhold til propaganda, kan man med dette utgangspunktet danne en hypotese om hvordan angrepene på hjemmeflåten fremstilles i avisene. I tillegg til å redegjøre for selve begrepet, er dette noe jeg ønsker å gjøre i denne delen av oppgaven. Jeg vil innlede med å se nærmere på hvordan propaganda ble forstått og brukt både i Tyskland og i Norge under andre verdenskrig. Det vil gi meg et grunnlag til å kunne danne en hypotese om hvordan jeg tror angrepene blir fremstilt. Deretter vil analysen av det empiriske materialet vise om hypotesen stemmer eller ikke. Først en kort redegjørelse av selve begrepet propaganda.⁵⁷

---

⁵⁵ Kjeldstadli 2013: 76.

⁵⁶ Helseth 2000: 114.

⁵⁷ Deler av underkapitlene 2.1.1., 2.1.3., 2.1.5. og 2.1.6. ble brukt i en upublisert oppgave levert i et forberedende delfag til masteroppgaven, høsten 2019 på UiS. Underkapitlene det gjelder har blitt skrevet om og tilpasset for å unngå for store likheter.

2.1.1. Begrepet propaganda

Ordet propaganda oppstod først i 1622, som navnet på et pavelig misjonskontor.⁵⁸ Selv om ordet ikke fantes før 1622, ble overbevisningsmetodene som i dag definerer propaganda, tatt i bruk lenge før 1622. I boka *Parti og Plakat – NS 1933-1945* argumenterer delforfatter Kjell Norvin for at Aleksander den store var en pioner innen propagandabruk. Argumentet til Norvin viser til at Aleksander den store brukte avbildninger av seg selv på statuer og mynter rundt om i riket sitt for å påvirke befolkningens oppfatning av ham. Med gudelignende avstøpninger av seg selv på mynter brukt som valuta rundt i hele hans rike, markerte Aleksander seg selv overfor undersåttene sine.⁵⁹ Dermed var det ingen tvil om hvem som var sjefen, og samtidig fikk folk flest et bilde å koble opp mot navnet, tross overdrivelsene av Aleksander på myntenes bilder. Selv om propaganda ikke var et definert begrep i antikken, stemmer Aleksanders «propaganda» overens med senere definisjoner av begrepet. Her vektlegges overbevisning i større grad enn manipulasjon, som ofte forbindes med propaganda i dag.

Propaganda kan forstås som et tidsavhengig begrep. Den generelle forståelsen av propaganda i dag, er ikke den samme som den var den var på 1930-tallet for eksempel, og denne perioden trekkes ofte frem når begrepet propaganda diskuteres. Årsaken til at mellomkrigstiden trekkes inn er omfanget av propagandabruk i denne perioden. Eksemplet som mange særlig trekker frem, er det tyske nazistpartiet, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP), og hvordan det brukte propaganda både før og under andre verdenskrig. På 1930 og 1940-tallet var forståelsen av propaganda mer varierende enn den er i dag, og synet på propagandaens rolle i politikk og samfunn varierte ut ifra hvordan propagandisten tolket begrepet. Innholdet i og forståelsen av begrepet kan variere i dag også, men det er nok en større enighet om betydningen i dag, enn det var i første halvdel av 1900-tallet. Jeg tror folk flest nå til dags knytter begrepet propaganda til manipulasjon gjennom medier som TV, radio og aviser. Jeg tror også folk går ut ifra at alt som formidles i propagandahensikt utelukkende er løgn, og at det derfor tydelig skiller seg ut fra andre lignende overbevisningsmåter, for eksempel reklame.

At folk knytter propaganda til manipulasjon kan først og fremst sees som et resultat av måten propaganda ble brukt før og under andre verdenskrig. Mange knytter nazipartiets påvirkende metoder rettet mot det tyske folk i mellomkrigstiden til propaganda, og derfor

---

⁵⁸ Norvin 2005: 23.

⁵⁹ Norvin 2005: 23.

forbinder mange i dag propaganda med lignende manipulasjon. Propagandabruken 1920 til 1940-tallet har dermed formet hvordan vi forstår begrepet i dag. Welch mener det i dag finnes to utbredte misforståelser av begrepet propaganda. For det første at propaganda kun omfavner kunsten å overtale, ved å utfordre holdninger og ideer. Dette er utvilsomt litt av hensikten, men ikke helheten av propagandaen. Den andre vanlige misforståelsen er at propaganda utelukkende formidler løgn og usannheter.⁶⁰ Følger man den sistnevnte mistolkede oppfatningen, vil reklamekampanjer og lignende forsøk på overbevisning som kan forbindes med propaganda, trenge et eget begrep. Welch understreker også at man ikke må gå ifra at det tyske folk *ikke* ville stemt på nazipartiet uten propaganda. Politikken det tyske nazipartiet førte var populær blant mange tyskere, og ga mange stemmer i seg selv. Å gå ut ifra at tyskere stemte på nazipartiet kun på grunn av propagandaen tar derfor utgangspunkt i at å stemme på nazipartiet ellers ville vært urasjonelt.⁶¹

Det finnes flere definisjoner av propaganda. Den amerikanske filosofen og professoren ved Yale University, Jason Stanley, plasserer typiske forståelser av propaganda inn i to kategorier. Den første kategorien kaller han *the classical sense of propaganda*, og den går ut på at propaganda påvirker rasjonell tenkning og stenger mulighet for diskusjon, gjennom å appellere til følelser tatt ut av kontekst. Han definerer kategorien slik: «Propaganda is manipulation of the rational mind to close off debate.»⁶² Stanleys andre propagandakategori er det han kaller *propaganda as biased speech*, og går ut på at propaganda fremmer et forutinntatt budskap og utestenger andre synspunkter: «Propaganda is speech that irrationally closes off certain options that should be considered.»⁶³ Den sistnevnte kategorien er hovedtanken i filosofen Noam Chomsky sitt arbeid om propaganda.⁶⁴ Welch, som jeg henviste til i forrige avsnitt, mener propaganda dreier seg mer om å forsterke eksisterende tanker og holdninger, enn at det dreier seg om å spre nye ideer. Welch mener også at propaganda kun vil være effektivt hvis mottakeren allerede tror på budskapet til en viss grad.⁶⁵

Selv om definisjonene av propaganda er mange og varierende, kan begrepet brytes ned til grunnleggende ideer som vil være felles for de fleste definisjonene. Propagandaens fundament er at den forsøker å påvirke holdning og adferd, ved å endre eller forsterke

---

⁶⁰ Welch 1995: 5.

⁶¹ Welch 1995: 8.

⁶² Stanley, Jason. (2015). *How propaganda works*. New Jersey & Oxfordshire: Princeton University Press: 48.

⁶³ Stanley 2015: 49.

⁶⁴ Stanley 2015: 49.

⁶⁵ Welch 1995: 9.

mottakerens tidligere oppfatninger. Propaganda oppfattes ofte som manipulasjon, og derfor som noe negativt, men propaganda kan også forsterke positive holdninger. Begrepet propaganda er i seg selv et helt nøytralt begrep. Budskapet som formidles og hvordan det fremstilles hviler på propagandisten, men det er også propagandistens egne interesser propagandaen virkelig tjener. Det ligger som regel alltid en viss sannhet i det som formidles gjennom propaganda. Dog dreier det seg ofte om halv-sannheter eller en sannhet tatt ut av kontekst, og her ligger det manipulerende aspektet ved propaganda.⁶⁶ Når jeg videre analyserer avisoppslagene, vil jeg ha som utgangspunkt at alle oppslag som forsøker å påvirke holdning og atferd, kan klassifiseres som propaganda.

2.1.2. Agitasjon

Agitasjon er et begrep som ofte dukker opp i samme kontekst som propaganda. Ord som brukes til å beskrive propaganda blir også gjerne brukt om agitasjon, og jeg har sett de to begrepene bli brukt om hverandre. Siden det er 1930- og 1940-tallets forståelse av propaganda og agitasjon jeg skal få et innblikk i, vil jeg drøfte likheter og ulikheter rundt de to begrepene, ut ifra hvordan begrepene presenteres i en publikasjon utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund i 1934. Heftet heter *Studieplan i agitasjon og propaganda*, og gir oss nyttig innblikk i hvordan arbeiderorganisasjonene tolket forskjellen på de to begrepene i mellomkrigstidens Norge. Heftet søkte å forbedre arbeiderorganisasjonenes propaganda- og agitasjonsteknikker. Innledningsvis anerkjennes suksessen de fascistiske partiene hadde i Tyskland og Italia med sin «fascistiske agitasjon».⁶⁷ Siden arbeiderorganisasjonene kaller fascistenes metoder for agitasjon i stedet for propaganda, viser at det fantes forskjellige oppfatninger av begrepene.

Ifølge Arbeidernes Opplysningsforbund er agitasjon siktet mot å vinne massene. For å vinne massene må man kjenne folket og hva de engasjerer seg for, og gi uttrykk for dette. I heftet blir det hevdet at man må vinne massene ved å få dem til å tro, ikke ved å få dem til å skjønne. Man må for eksempel ha som utgangspunkt at flertallet av massene ikke er belest i marxistiske teorier, og at det derfor kan det være vanskelig å få dem til å skjønne hvorfor de burde engasjere seg for disse teoriene. Hvis man heller får massene til å tro at disse teoriene er løsningen på alt de engasjerer seg for, er det lettere å vinne dem for saken, og det er nøyaktig dette de mener agitasjon handler om.⁶⁸ I agitasjon brukes symboler, slagord som formulerer

---

⁶⁶ Welch 1995: 5.

⁶⁷ Arbeidernes Opplysningsforbund. (1934). *Studieplan i agitasjon og propaganda*. Oslo: Aasens boktrykkeri: 3.

⁶⁸ Arbeidernes Opplysningsforbund 1934: 6.

det massene engasjerer seg for, massedemonstrasjoner og alt som symboliserer makt.⁶⁹ I neste delkapittel skal vi se at den samme tenkemåten og de samme midlene blir beskrevet av nazistene som verktøy og kjennetegn for propaganda. Det kan derfor virke som at de største uenighetene rundt begrepene agitasjon og propaganda, var mellom venstresiden og høyresiden.

Det er ikke gitt en konkret definisjon av propaganda i heftet til Arbeidernes Opplysningsforbund, i hvert fall ikke i lik grad som deres definisjon av agitasjon. Derimot er det gjort rede for hva som kjennetegner moderne propaganda, selv om de samme kjennetegnene også blir brukt om agitasjon. For eksempel står det at både agitasjon og propaganda burde appellere til følelser.⁷⁰ Det er vanskelig å definere begrepene under forskjellige betydninger, da de blir beskrevet med så mange like trekk, og da det er uenigheter fra venstresiden og høyresiden om hva som er hva. Den største forskjellen jeg har bitt meg merke i, er bruksomstendighetene. Når det er snakk om bruk av propaganda trekkes aviser, film, blader og reklame inn.⁷¹ Med agitasjon er det ofte snakk om å påvirke massene, og det virker som at agitasjon i større grad er tilknyttet talekunsten enn skriftlige uttrykksformer. Jeg tolker det som at man ville beskrevet det som agitasjon når propagandamidler ble brukt under taler og demonstrasjoner, og med den hensikt å forføre massene. Derimot virker det feil å kalle propagandavirkemidler brukt i aviser, filmer og lignende for agitasjon, da dette bare kunne beskrives som propaganda. Det virker også som at man måtte kjenne mottakeren hvis agitasjon skulle kunne fungere, noe som ikke virket like nødvendig i mer tradisjonell propaganda.

2.1.3. NSDAPs bruk av propaganda i mellomkrigstidens Tyskland

Nazistenes bruk av propaganda i 1930- og 1940-årene var i stor grad preget av hvordan Hitler personlig tolket begrepet propaganda og dets formål. Fundamentet i denne tolkningen var at propaganda skulle brukes for å påvirke de store massene. For å oppnå dette formålet formidlet propagandaen spesifikk fakta, og konsentrerte seg rundt prosesser og nødvendigheter som engasjerte massene. Propagandaens budskap var kort og enkelt, og det ble formet for å gripe folket. Budskapet var også spesielt siktet inn mot å røre ved sterke følelser, som hat og kjærlighet. Det enkle, følelsesladde budskapet skulle repeteres og repeteres, helt til

---

⁶⁹ Arbeidernes Opplysningsforbund 1934: 7.

⁷⁰ Arbeidernes Opplysningsforbund 1934: 11.

⁷¹ Arbeidernes Opplysningsforbund 1934: 10.

budskapets troverdighet økte.⁷² Som vi vet i ettertid, ble denne tilnærmingen til propaganda meget effektiv for det tyske nazistpartiet, mye på grunn av partiets propagandaminister Joseph Goebbels innovative metoder å bruke propaganda på. At partiet hadde en egen propagandaminister viser hvilken betydning fenomenet hadde for nazistene. Derfor vil jeg gjøre rede for hvem propagandisten Goebbels var, og hvordan han forsto fenomenet propaganda, siden hans personlige forståelse av begrepet må ha hatt stor innflytelse på propagandabruk både innenriks og i de okkuperte landene.

Paul Joseph Goebbels ble født i Rhinland i Tyskland, den 29.10.1897. Familien Goebbels var en sterkt troende katolsk familie, men i voksen alder ble Joseph vaklende i sin tro, og religion ble byttet ut med en nesten religiøs lidenskap for politikk.⁷³ Etter det tyske nazipartiets mislykkede kuppforsøk i München, den 7. november 1923 ble partiet forbudt, men partiets tilhengere fortsatte å samles i mindre grupper, og fra og med 1924 begynte Goebbels å delta på disse samlingene.⁷⁴ Han steg raskt i gradene i den nazistiske bevegelsen, og i oktober 1926 ble han utnevnt som Gauleiter for regionen Berlin-Brandenburg, som var et av partiets høyeste embetsstillinger.⁷⁵ Goebbels ble også utnevnt som partiets propagandaleder, som senere ble til en mer offisiell stilling som minister for folkeopplysning og propaganda, da nazistene kom til makten i 1933.⁷⁶

Goebbels mente at propaganda måtte spille en vesentlig rolle i samfunnet selv etter at statsmakt var oppnådd. Siden Goebbels hadde en offentlig stilling som propagandaminister, er det forståelig at han ønsket at propaganda skulle spille en stor rolle. Hvorvidt dette var et ideologisk eller et pragmatisk synspunkt, med baktanker om å fremme egen makt og innflytelse, er en annen diskusjon. Goebbels har blitt beskrevet som en av nazipartiets minst ideologisk troende, så det er ikke usannsynlig at hans meninger om propagandaens rolle i samfunnet var rent praktiske.⁷⁷ Uavhengig av dette mente han hvert fall at propaganda var vel så viktig selv når statsmakten var oppnådd av partiet, som den var for å oppnå makten. Etter oppnådd statsmakt skulle propagandaen opprettholde folkets støtte, og entusiasme for partiets ideologiske grunnsyn.⁷⁸

---

⁷² Welch 1995: 11.

⁷³ Wolke, Lars E. (2010). *Joseph Goebbels. En biografi*. Overs. Henrik Eriksen. Oslo: Spartacus, 2012. Overs. av *Joseph Goebbels. En biografi*. Historiska Media og Lars Ericson Wolke, 2010: 34.

⁷⁴ Wolke 2010: 74.

⁷⁵ Wolke 2010: 90.

⁷⁶ Wolke 2010: 149.

⁷⁷ Wolke 2010: 208.

⁷⁸ Welch 1995: 18.

Hitler og Goebbels delte synet på propaganda som et verktøy for å vinne massenes støtte. Men de var uenige om hvor stor rolle propaganda skulle spille i samfunnet etter at makten var sikret. Hitler mente propaganda var nyttig til å indoktrinere den nazistiske ideologien, slik at partiet kunne bli valgt til makten, men han delte ikke Goebbels syn på betydningen av propaganda etter oppnådd makt. Da ville etter Hitlers syn, propaganda være lite effektiv og at makten og organiseringen som fulgte en maktovertakelse, ville holde til å kunne nå partiets planer. Hitler mente propaganda var mest effektivt når organiserte medlemmer var få, og propagandaen kunne brukes som et opposisjonsverktøy.⁷⁹ Hitlers tanker om propaganda, og hvordan han ville bruke propaganda for å komme til makten, var ingen hemmelighet. Han beskrev dette tydelig i boken *Mein Kampf*.⁸⁰

Hvis man ser på hvor åpenlyst propagandaen ble brukt i mellomkrigstiden, tyder det på at det ikke fantes noen negative assosiasjoner til selve begrepet, og bruk av propaganda. For eksempel skrev Hitler i *Mein Kampf* hvordan han planla å bruke propaganda for å oppnå sine politiske ambisjoner. Hvis folk i mellomkrigstiden hadde hatt den samme negative oppfatningen vi har av begrepet i dag, hvor sannsynlig er det at Hitler åpenlyst ville ha skrevet at han planla å bruke propaganda til politiske mål? Hvis begrepet var fylt med negative assosiasjoner, ville sannsynligvis hele nazipartiets politiske agenda mistet sin troverdighet ovenfor massene. Det er også usannsynlig at Goebbels ville hatt en offentlig stilling som propagandaminister, hvis folk anså propaganda som noe negativt.

2.1.4. Tysk krigspropaganda

For å anvende propaganda i krig, må propagandaen stadig tilpasses endringer i krigssituasjonen. Det tyske propaganda-apparatet hadde forberedt seg til krig i hele 18 måneder før krigens utbrudd.⁸¹ Endringer i krigssituasjonen førte til fire store propagandakampanjer. De var som følger: (1) seier gjennom *Blitzkrieg*; (2) felttoget i Sovjetunionen; (3) total krig og trangen for økt moral; og (4) tilflukt i mytologien og løfter om hevn og motangrep.⁸² Gjennom de ulike kampanjene skulle propaganda overbevise det tyske folk for krigens sak, og forsikre dem om sin uovervinnelighet. Utenlands var propagandaens formål å legitimere handlingene sine overfor de nøytrale landene, samtidig å undergrave fiendens handlinger. Innenfor de fire kampanjene vil det virke mest logisk at

---

⁷⁹ Welch 1995: 18.

⁸⁰ Welch 1995: 8.

⁸¹ Welch 1995: 90.

⁸² Welch 1995: 91.

allierte angrep på den norske hjemmeflåten, skal plasseres i den fjerde kampanjen, med vekt på løfter om hevn og motangrep.

2.1.4.1. Blitzkrig

I krigens første år var suksessen etter den tyske lynkrigen en enkel og effektiv kilde for propaganda. Etter hver seier gikk Goebbels propagandaapparat inn for å understreke den tyske hærens styrke, og poengtere hvor meningsløst noen form for motstand var.

Propagandakampanjen som fulgte lynkrigene, ble brukt i et stort spekter av tilnærminger for best å tilpasse seg krigssituasjonen. Det gjennomgående temaet for kampanjene var frykt og trusler. På hjemmefronten reklamerte propagandaen om de tyske seirene, og skapte forhåpninger og forventninger om nye krigskampanjer. Utad var formålet å egge frem respons fra fienden til å vise frem sine eventuelt tilbakeholdte militære krefter. Goebbels mente nemlig at propaganda ikke bare skulle være avhengig av den militære makten, men i seg selv bidra til å fremkalle krigshandlinger.⁸³ I praksis ble dette gjennomført ved å sende ut radiomeldinger adressert direkte til fiendens hærer, med oppfordringer om overgivelse, siden all form for motstand var nytteløst.

2.1.4.2. Felttoget i Sovjetunionen

Den tyske invasjonen av Sovjetunionen i juni 1940 ble understøttet av en stor anti-bolsjevistisk propagandakampanje. Anti-kommunistisk propaganda var ikke noe nytt i Nazityskland. Allerede i 1924 ble anti-kommunisme etablert som et stort tema i nazipropagandaen.⁸⁴ Den anti-kommunistiske propagandaen ble etter hvert blandet med antisemittisme, og Sovjetunionen ble i lys av dette fremstilt som det store senteret for både kommunisme og jøder, og derfor en naturlig tysk fiende. På grunn av ikke-angrepsavtalen Tyskland og Sovjetunionen hadde hatt frem til den tyske invasjonen, var ikke propagandakampanjen som fulgte like forberedt som blitzkrigkampanjen.⁸⁵ Resultatet ble at kampanjen var veldig lite konsekvent i begynnelsen. Den startet med å portrettere det slaviske folket som barbariske undermennesker og en trussel for vestlig sivilisasjon. Men rundt en måned etter at invasjonen startet, opprettet Goebbels en hemmelig radiostasjon, som sendte meldinger direkte til sovjets befolkning. Disse meldingene forsøkte å undergrave Stalin og

---

⁸³ Welch 1995: 91.

⁸⁴ Welch 1995: 99.

⁸⁵ Welch 1995: 100.

hans politikk, og vende deler av folket mot ham. Dog gikk kampanjen raskt tilbake til den mer tradisjonelle anti-bolsjevistiske tilnærmingen den først startet med.⁸⁶

2.1.4.3. Total krig og trangen for økt moral

Det tyske nederlaget ved Stalingrad var et vendepunkt både for den militære situasjonen og for den tyske krigspropagandaen. Hendelsene ved Stalingrad påvirket det tyske folkets syn på krigen, og deres tillitt til naziregimet. En helt ny tilnærming til propaganda var derfor nødvendig for å øke moralen. Etter Stalingrad fikk Goebbels muligheten til å implementere ønsket om en total mobilisering av det tyske folk og deres ressurser. Dermed ble en «total krig» proklamert.⁸⁷ Den tyske krigspropagandaen som tidligere hadde vært optimistisk og arrogant, grunnet lynkrigens suksess, ble nå erstattet med elementer av frykt. Frykt for de barbariske bolsjevistene som truet hele det tyske folkets eksistens. Selv om den tyske sjette armé overga seg ved Stalingrad, ble det i propagandaen fremstilt som at de kjempet heroisk til siste mann.⁸⁸ Det var denne mentaliteten og krigsviljen propagandakampanjen ønsket å oppnå i hele den tyske befolkningen.

2.1.4.4. Tilflukt i mytologien og løfter om hevn og motangrep

Strategien i den fjerde propaganda-kampanjen endret seg på mange måter etter hvert som krigssituasjonen tippet i de alliertes favør. Intensiviteten av den allierte bombingene av Tyskland økte drastisk. Etter mai 1943 bombet britiske Royal Air Force om natten og den amerikanske US Eight Air Force om dagen.⁸⁹ Fra mai 1943 var derfor den allierte overlegenheten umulig å skjule ved bruk av propaganda. Goebbels håndterte dette ved å nekte pressen å beskrive omfanget av angrepene, med unntak av ødelagte kirker, sykehus og kulturelle monumenter. Fokuset ble heller rettet mot den «heroiske» befolkningen i de bombede områdene. Presse og radio måtte også ta i betraktning at visse områder var mer utsatt for alliert bombing enn andre. Opplyftende propaganda ment for å overbevise befolkningen om Tysklands overlegenhet, kunne ha en negativ effekt i områder som var hardt utsatt for alliert bombing. Noen historikere mener at allierte bombeangrep sveiset sammen den tyske befolkningen, og økte kampviljen, selv om folkets tillit til nazipartiet sank.⁹⁰

---

⁸⁶ Welch 1995: 101.

⁸⁷ Welch 1995: 107.

⁸⁸ Welch 1995: 106.

⁸⁹ Welch 1995: 113.

⁹⁰ Welch 1995: 113.

Propagandakampanjen som omhandlet løfter om hevn og motangrep, var et svar på den gradvise økningen av den allierte bombing. Den kom derfor mer i fokus etter mai 1943, ettersom de allierte økte angrepene sine. I en tale i juni 1944, lovt Goebbels hevn gjennom såkalte «mirakelvåpen», som også skulle snu krigssituasjonen i Tysklands favør.⁹¹ Denne påstanden skulle vise seg å ha en tosidig effekt. Til å begynne med virket det med ønsket resultat, og sivilbefolkningen i byene som var hardest rammet av bombing var positive til Goebbels løfte om hevnangrep.⁹² Men siden den allierte bombing økte i intensitet, ble det med Tysklands daværende ressurser umulig å ta hevn for hvert eneste angrep. Det ble heller ikke produsert noe mirakelvåpen som endret krigssituasjonen. Dermed endte det med at den manglende evnen til motangrep ble brukt av de allierte, som påpekte Tysklands manglende handlingsevne ut ifra alt de lovt i sin egen propaganda. I 1944 ble det derfor bestemt å gå vekk fra denne strategien, og begrep som «hevn» og «motangrep» forsvant i media.⁹³

I 1942 ble prøyssisk historie brukt i en tysk storfilm om Fredrik den store under syvårskrigen. Filmen var sterkt preget av propaganda. Fredriks militære kunnskaper ble fremstilt som overlegne de til hans egne generaler, og filmen viste folkets urokkelige troskap til sin konge, tross lidelsene krigen førte med seg. Et par år senere brukte Goebbels igjen Fredrik den stores triumfer i syvårskrigen til propaganda. Budskapet var enkelt. Hvis det tyske folk hadde samme tro og hengivenhet til sin fører som det prøyssiske folk hadde til Fredrik den store under syvårskrigen, så ville Hitler føre Tyskland til seier slik Fredrik gjorde med Preussen. Mot slutten av 1944 ble det mer og mer åpenbart at krigen var tapt for Tyskland. For å øke moralen sammenlignet Goebbels den tyske situasjonen med Preussens håpløse situasjon under den franske invasjonen midtveis under Napoleonskrigene. Propagandafilmen *Kolberg* ble lansert i 1945. Filmen skildret den franske beleiringen av den prøyssiske byen Kolberg, og viste at det prøyssiske folket holdt ut beleiringen, før de til slutt seiret over Frankrike. En slik seier skjedde ikke i virkeligheten. Det var franskmennene som kom seirende ut av beleiringen av Kolberg.⁹⁴ Dette viser hvor langt Goebbels var villig til å gå mot slutten, da til og med historisk fakta ble ignorert.

---

⁹¹ Welch 1995: 115.

⁹² Welch 1995: 115.

⁹³ Welch 1995: 116.

⁹⁴ Welch 1995: 121.

2.1.5. Sovjetisk mellomkrigstidspropaganda

I mellomkrigstiden representerte Sovjetunionen en ideologisk kontrast til det tyske nazipartiet, og hadde samtidig en annen tilnærming til bruk av propaganda. I Sovjetunionen kommer det enda tydeligere frem at det ikke fantes noen negative assosiasjoner til fenomenet. Årsaken var at en i Sovjetunionen mente at måten nazistene brukte propaganda på, var noe helt annet enn det de selv definerte som propaganda. I likhet med de norske arbeiderorganisasjonene, definerte man i Sovjetunionen en påvirkning av massene med følelsesvekkende ideer og ordtak som agitasjon. Hvorvidt begrepet agitasjon hadde negative assosiasjoner eller ikke, er en annen sak. Der det lite trolig at nazistenes bruk av propaganda hadde en negativ effekt på den russiske forståelsen av propaganda. Siden man i Sovjetunionen tolket NSDAPs metoder som agitasjon og ikke som propaganda. Én vanlig forståelse av propaganda i Sovjetunionen var at propaganda skulle brukes til å spre ideologiske tanker og ideer, som i Sovjetunionens tilfellet var kommunismen. Skillet mellom propaganda og agitasjon kom frem allerede i 1897, gjennom Georgij Plekhanovs sitat: «A propagandist presents *many* ideas to one or a few persons; an agitator presents *only one* or *a few* ideas, but he presents them to a *whole* mass of people.»⁹⁵

2.1.6. NS og propaganda i mellomkrigstidens Norge

Mellomkrigstidens Norge erfarte også omfattende bruk av propaganda i flere politiske bevegelser. Men det virker som at begrepet først og fremst var tilknyttet reklame, heller enn brukt i formidling av politiske standpunkt. At det i mellomkrigstiden eksisterte et norsk reklameblad som simpelthen ble kalt *Propaganda*, tydeliggjør dette.⁹⁶ Et av partiene som brukte propaganda til politiske mål, var Nasjonal Samling – et norsk nasjonalsosialistisk parti, stiftet av Vidkun Quisling 17. mai 1933.⁹⁷ Under ledelse av partiets propagandasjef Walter Fyrst brukte NS ukonvensjonelle metoder for å synliggjøre partiet. Fyrst brukte fargeplakater, høytalere, og partiets listebærere brukte slips i partiets gule og røde farger.⁹⁸ I 1933 var NS også det eneste norske partiet med en fast logo.⁹⁹ Summen av disse virkemidlene skulle gjøre NS lett å se, lett å høre og lett å huske.

---

⁹⁵ Welch 1995: 12.

⁹⁶ Dahl, Hans F. (2005). *Parti og plakat under NS-regimet* I Jensen, T. B. & Dahl, H. F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945* (s. 7-22). Historisk Forlag: Røyken: 8.

⁹⁷ Dahl, Hans F., Hagtvet, Bernt. & Hjeltnes, Guri. (1982). *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax Forlag: 56.

⁹⁸ Dahl 2005: 8.

⁹⁹ Dahl 2005: 12.

NS' grunnlegger og leder var den norske politikeren Vidkun Quisling. Quisling tok offisersutdannelse på Krigsskolen i perioden 1905–1908.¹⁰⁰ I 1918 reiste han til Russland som militærattaché ved den norske legasjon i Petrograd. Deretter jobbet han som utsending for Fridtjof Nansen i hjelpearbeidet under Folkeforbundet for hungersnødrammede områder, før han slo seg ned som forretningsmann i Moskva i 1925.¹⁰¹ Quisling returnerte etter hvert til Norge, og begynte å engasjere seg politisk. I mai 1931 ble han utnevnt som forsvarsminister i Bondepartiets regjering, under statsminister Peder Kolstad.¹⁰² I 1933 skilte Quisling lag med Bondepartiet og partiets nye leder Jens Hundseid. Sammen med forretningsmannen Frederik Prytz og advokaten Johan Bernhard Hjort, opprettet Quisling det nye partiet NS, i mai samme år.¹⁰³ Quislings syn på propaganda var at propaganda skulle formidle sann opplysning til offentligheten og brukes som et verktøy til å vinne tilhengere til partiet.¹⁰⁴

Norges svar på propagandaminister Joseph Goebbels kom i form av bergenserens Gulbrand Lunde, som til og med lignet fysisk på Goebbels, ifølge både Stavanger Aftenblad og Bergens Tidende.¹⁰⁵ Lunde flyttet til Stavanger i slutten av 1920-årene, hvor han fikk jobb som direktør ved Hermetikklaboratoriet i byen.¹⁰⁶ I begynnelsen av 1930-årene begynte Lunde å engasjere seg politisk, og han var delaktig i opprettelsen av NS i Stavanger i 1933.¹⁰⁷ Etter ett år var han blitt kretsfører for NS i Stavanger. I byen økte gradvis NS sin popularitet, mens andre kystbyer som Bergen og Kristiansand hadde få NS-tilhengere. Lunde forsøkte å endre dette og foretok «misjonsreiser» for partiet til både Bergen og Kristiansand, henholdsvis i 1934 og 1935.¹⁰⁸ Frem til oktober 1934 hadde propagandasjefen for NS vært forretningsmannen Walter Fyrst. Fyrst og Quisling fikk etter hvert et anstrengt forhold. Det endte med at Fyrst ble degradert fra stillingen som propagandasjef i 1934, for så å bli ekskludert fra partiet i 1935. Quisling utnevnte Lunde som ny propagandasjef i 1935.¹⁰⁹ Lunde hadde et mer åpent syn på propaganda enn partileder Quisling. Lunde mente målet helliget midlene, og gikk ikke av veien for bruk av løgn og unnvikelser fra sannheten.¹¹⁰

---

¹⁰⁰ Dahl et al. 1982: 31.

¹⁰¹ Dahl et al. 1982: 32.

¹⁰² Dahl, Hans F. (2004). *Quisling – en norsk tragedie*. Oslo: Aschehoug: 91.

¹⁰³ Dahl 2004: 114.

¹⁰⁴ Helseth 2000: 4.

¹⁰⁵ Arntsen, Jan M. & Harestad, Thor G. (2012). *Triumf og Tragedie. Historien om NS-minister Gulbrand Lunde*. Sandnes: Commentum Forlag: 87.

¹⁰⁶ Arntsen & Harestad 2012: 32.

¹⁰⁷ Arntsen & Harestad 2012: 55.

¹⁰⁸ Arntsen & Harestad 2012: 88.

¹⁰⁹ Arntsen & Harestad 2012: 90.

¹¹⁰ Arntsen & Harestad 2012: 225.

NS opplevde flere oppturer og nedturen i popularitet frem til 1940, og parallelt med dette sank og steg Lundes politiske engasjement. I perioden 1937–1940 tok han opp forskningen sin, og ga ut flere vitenskapelige artikler.¹¹¹ Da Tyskland invaderte Norge 9. april 1940, holdt Quisling en radiotale hvor han proklamerte sin overtagelse av den norske regjeringen. I denne talen utnevnte han Gulbrand Lunde som ny sosialminister, en nyhet som skal ha kommet som et sjokk på Lunde, og han takket nei til stillingen.¹¹² Tyskland utnevnte Josef Terboven som rikskommissær for Norge, som 25. september 1940 dannet et kommissarisk råd. Terboven utnevnte egne statsråder som styrte hvert sitt departement. Ett av disse departementene het opprinnelig *propagandadepartementet*, men navnet ble endret til *Kultur- og folkeopplysningsdepartementet*. Terboven utnevnte Gulbrand Lunde som leder for dette departementet, en stilling han takket ja til.¹¹³ Gulbrand Lunde døde sammen med kona i en ulykke, 25. oktober 1942, ved Våge i Romsdal.¹¹⁴

2.1.7. Krigspropaganda i Norge

NS måtte endre sin propagandabruk etter okkupasjonen. Omstendighetene ble snudd, og formålet med propagandaen endret seg. Nå skulle propagandaen heller tjene okkupasjonsmaktens politiske mål. Opprinnelig brukte NS propaganda med samme formål som NSDAP i Tyskland, for å vinne politisk støtte fra massene. Dette viste seg å bli langt ifra like effektivt i Norge som det var i Tyskland. Til tross for sakte fremgang, fortsatte dette å være NS sitt mål før krigen. Etter at krigen kom til Norge og okkupasjonsmakten ga NS regjeringsmakt, samtidig som de forbød alle andre partier, nådde NS målet sitt uten å ha den underliggende folkestøtten NSDAP hadde i Tyskland.¹¹⁵ Fylkespropagandasjefen i Nordland beskrev situasjonen slik:

Da Adolf Hitler og hans kampfeller tok opp propaganda for nasjonalsosialismen i Tyskland, kunne de rette sin propaganda mot dem som hadde besatt deler av deres land og underkuet dem. Hos oss er saken den stikk motsatte: Vi skal propagandere for vennskap med dem som har besatt hele vårt land, tatt fra oss våre våpen og en hel del for øvrig av en fri germaners rettigheter... Hadde vår propaganda, krigspolitisk sett, gått ut på ved sosial oppbygging og opprustning å drive okkupanten ut av landet vårt, så spar jeg at NS hadde hatt vind i seilene!

- Fylkespropagandasjef i Nordland, 1942¹¹⁶

---

¹¹¹ Arntsen & Harestad 2012: 111.

¹¹² Arntsen & Harestad 2012: 117.

¹¹³ Arntsen & Harestad 2012: 123.

¹¹⁴ Arntsen & Harestad 2012: 160.

¹¹⁵ Dahl 2005: 17.

¹¹⁶ Dahl 2005: 17.

Strategien NS valgte for å legitimere maktposisjonen de fikk av Tyskland, vektla å skape et nasjonalt felleskap, og spesielt et felleskap de selv var en stor del av. NS forsøkte å legge forutsetningene for det nye nasjonale fellesskapet i en forlengelse av en felles fortid med stolte vikingtradisjoner.¹¹⁷ Ulike symboler og tegn fra vikingtiden preget plakater og utstillinger, for å forsterke forestillingen om at NS skulle følge vikingenes spor i opprettelsen av et nytt Norgesvelde.¹¹⁸ NS lagde også filmrevyer og lignende om norske kulturskatter, som kjente forfattere, kunstnere og musikere. Selv om disse ikke hadde noen tilknytning til partiet og politikken, ble de «adoptert» av NS og brukt som propaganda.¹¹⁹ Pressen skulle naturligvis også spille en stor rolle i å realisere det nasjonale fellesskapet NS ønsket å oppnå. NS skrev følgende om pressens rolle i propaganda-aksjoner i partiets månedshefte nr. 1, utgitt i 1941: «En propaganda-aksjon, stor eller liten, har liten sjanse til å slå igjennom uten pressens oppslutning og aktive understøttelse. I og med overføring av den politiske makten til NS er vår stilling til pressen, og pressen til oss også blitt en annen.»¹²⁰

Fiendebilder ble brukt som et bindende virkemiddel til det nye fellesskapet. Ved å introdusere en fiende som truet selve eksistensen til nasjonen og dets stolte tradisjoner, ble det fremstilt som en kamp om overlevelse. Den største trusselen var bolsjevismen, og etter at Hitler erklærte Sovjetunionen krig, ble dette fiendebildet skjerpet til et sterkt fokus på Sovjetunionen. I dette fiendebildet ble de allierte portrettert som Sovjetunionens hjelpere, som med sine krigshandlinger mot Norge og Tyskland svekket Europas eneste håp om å stå imot økt Sovjetisk innflytelse. Et steg lengre ned på fiendebildets hierarki fantes Londonregjeringen, som ble avbildet som Englands hjelpere.¹²¹ De kjente propagandaplakatene til Harald Damsleth ble ofte brukt til å skape fiendebilder. Det første året av krigen mellom Tyskland og Sovjetunionen tegnet Damsleth plakater som fremstilte livet i Sovjetunionen som et mareritt. Etter hvert som Tyskland møtte hardere motstand på østfronten, illustrerte plakatene at det Sovjetiske marerittet kunne komme til å «befri» Norge.¹²²

Bilde 1 er av en Damsleth-plakat som illustrerer et alliert angrep på et av den norske hjemmeflåtens skip. Plakaten på bilde 1 illustrerer et synkende norsk skip, som er under angrep av allierte fly. Den store bomben som preger midten av plakaten, er markert med et

---

¹¹⁷ Helseth 2000: 226.

¹¹⁸ Norvin 2005: 31.

¹¹⁹ Helseth 2000: 228.

¹²⁰ Dahl 2010: 396.

¹²¹ Helseth 2000: 234.

¹²² Norvin 2005: 37.

tegn som sikter til kong Haakon VII. At bomben er markert med kongens symboler antyder at det er kongen selv, eller eventuelt Londonregjeringen, som har beordret angrepet. I tillegg til illustrasjonen preges plakaten av den sarkastiske kommentaren «Alt for Norge», som om krigshandlingen mot Norge ble gjort i Norges navn. Plakaten ble utgitt i 50 000 eksemplarer.¹²³ Plakaten er den samme som den jeg henviste til i delkapittel 1.3., der jeg også nevnte at den ble laget etter angrepet på «Irma» i 1944. Det er mulig plakaten kom ut på grunn av «Irma», men den kan ikke ha vært inspirert av selve fra angrepet på «Irma», da hun ble angrepet av torpedobåter og ikke av fly.¹²⁴ Nettsiden jeg hentet bildet fra, Nasjonalmuseet.no, skriver at plakaten kom ut allerede i 1941.¹²⁵

Av de 183 forskjellige NS-plakatene jeg har sett på, er det kun plakaten avbildet på bilde 1 som illustrerer et alliert angrep på hjemmeflåten. Det nærmeste jeg har funnet er en plakat av en ukjent illustratør som blant annet skildrer et sovjetisk ubåtangrep på noe som ser ut som en fiskebåt. Denne fiskebåten seiler ikke under noe flagg, men jeg går ut ifra at det skal forestille en norsk fiskebåt. Over båten er det også avbildet en sovjetisk stridsvogn som kjører over fjell, så plakaten fokuserer ikke utelukkende på båtangrepet, slik plakaten på bilde 1 gjør. Nederst på denne plakaten står det «Er det slik du vil ha det?».¹²⁶

Bilde 2 viser en Damsleth-plakat som bygger på fiendebildet om det «sovjetiske marerittet» som visstnok truet det norske fellesskapet. Plakaten illustrerer en rød horde som kommer marsjerende fra nord, mens skip og fly fra vest setter resten av landet i brann. Teksten oppfordrer til å våkne opp og ta aksjon mot denne felles fienden, før drømmen om et nytt Norgesvelde blir til et sovjetisk mareritt. Plakaten på bilde 2 er mindre unik enn plakaten på bilde 1, i den forstand at flere lignende plakater ble laget. Plakater som oppfordret til å stå imot den røde faren i øst, ble bare flere og flere etter hvert som det ble tydeligere at Tyskland kom til å tape krigen. Nøyaktig når Harald Damsleth designet plakaten på bilde 2 er usikkert, men den kom ut før 1945. Denne plakaten ble også utgitt i 50 000 eksemplarer.¹²⁷

Den norske filmrevyen ble også brukt til å skape fiendebilder. Ødeleggelsene forårsaket av allierte aksjoner på norsk jord, ble filmet og brukt som propaganda i filmrevyen. Av disse innslagene handlet det aller første om et alliert angrep på den norske hjemmeflåten. Siden angrepet skjedde til sjøs, er det naturligvis vanskelig å vise de materielle skadene på

---

¹²³ Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). (2005). *Parti og Plakat: NS 1933-1945*. Historisk Forlag: Røyken: 136.

¹²⁴ Pettersen 1995: 190.

¹²⁵ Hentet 5. mai 2020 fra <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NMK.2006.0001>.

¹²⁶ Økland, Einar. (2005). *Harald Damsleth – frå reklamemann til NS-herold*. I Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945*. Historisk Forlag: Røyken: 102.

¹²⁷ Jensen & Dahl 2005: 139.

film, derfor fokuserte innslaget på et protestmøte som ble arrangert etter hendelsen.¹²⁸ Senere filmrevyer kunne vise de fysiske skadene forårsaket av angrep, slik som ved det allierte bombeangrepet på Norsk Hydros aluminium- og magnesiumproduksjonsanlegg på Herøya. Der forårsaket bombene store ødeleggelser, og 57 sivile ble drept. Ødeleggelsene ble filmet og vist frem i en reportasje i 1943.¹²⁹ For filmrevyen var nok allierte angrep på norsk jord en større ressurs til propaganda enn det angrep på hjemmeflåten var, siden angrep på hjemmeflåten som regel ikke etterlot noen fysiske ødeleggelser som kunne vises på film.

Bilde 1: «Alt for Norge!» (1941 eller 1944)¹³⁰

Bilde 2: Ønskedrømmen (Før 1945)¹³¹

¹²⁸ Helseth 2000: 235.

¹²⁹ Helseth 2000: 239.

¹³⁰ Alt for Norge [Bilde]. (1941). Hentet fra <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NMK.2006.0001>

¹³¹ Ønskedrømmen kan bli mareritt [Bilde]. (Før 1945). Hentet fra <https://www.nasjonalmuseet.no/samlingen/objekt/NMK.2006.0003>

2.2. Sammendrag

Propaganda er et tidsavhengig begrep som har hatt skiftende definisjoner og tolkninger, og det har blitt knyttet til alt fra reklame til politisk agitasjon. Det var også uenigheter rundt hva som var ansett som propaganda, og hva som var ansett som agitasjon. Tross uenighetene er essensen i propaganda at den forsøker å påvirke atferd og holdninger, i favør av propagandistens egne interesser. I mellomkrigstiden og under andre verdenskrig ble propaganda omfattende brukt i propagandakampanjer, både av den tyske okkupasjonsmakten og av det norske nasjonalsosialistiske partiet NS.

Av Tysklands fire store krigspropagandakampanjer antar jeg at avisoppslag om allierte angrep på den norske hjemmeflåten, kun kan ha vært relevant i den siste kampanjen som handlet om tilflukt i mytologi og løfter om hevn og motangrep, der relevansen kan ha vært at angrep på hjemmeflåten førte til løfter om hevnangrep. Vi så at massemedier som Den norske filmrevyen og NS sine propagandaplakater brukte allierte angrep på hjemmeflåten til å skape fiendebilder av de allierte, som videre skulle også fremme NS sitt nasjonale fellesskap. Det er høyst sannsynlig at avisene også brukte krigsforlis i hjemmeflåten til disse formålene. Hvis dette var tilfellet, hadde avisene flere muligheter enn filmrevyen, fordi avisene ikke trengte bilder.

3. Presentasjon av empiri og funn

I dette kapitlet vil jeg presentere empirien og de funnene jeg har gjort under analysen. I analysen skriver jeg om «faser» og «kategorier». Derfor ønsker jeg først å redegjøre for hva jeg mener når jeg bruker disse begrepene.

3.1. Krigsforlisenes tre faser

Krigsforlisene jeg valgte til denne oppgaven fikk mye omtale i norske aviser, og avisene fortsatte å nevne dem flere måneder og år etter de ble angrepet. Måten avisene skrev om et krigsforlis og brukte det som propaganda kan betraktes som en prosess, som jeg har delt inn i tre faser. Forlisene jeg har valgt som empirisk materiale til denne oppgaven, har gått gjennom disse tre fasene likt. Det kan derfor virke som at mange andre av hjemmeflåtenes krigsforlis også gikk gjennom de samme tre fasene. Forlisene som er behandlet i denne oppgaven, ble valgt ut nettopp fordi de fikk mye omtale i avisene. Det må derfor nevnes at andre krigsforlis må ha fått relativt like mye omtale som de tre skipene jeg har valgt ut, for at de kan ha gått gjennom de samme tre fasene jeg nå skal ta for meg. Når jeg nå jeg redegjør for disse vil jeg bruke «Vindafjord» som eksempel, for å vise hvordan oppslagene om angrepet på dette skipet kan deles inn i faser.

Første fase

Under den første fasen har angrepet nettopp blitt kjent, men all informasjon knyttet til angrepet er enda ikke samlet. Dette gjenspeiles i hvordan avisoppslagene ser ut. De første oppslagene fremstår noe kaotisk og mangelfulle, med generell informasjon om angrepet og skarpe ord om de som står bak. En tapsliste er også ofte lagt til ved avisenes første oppslag om hendelsen. Senere i den første fasen kommer ytterligere detaljer om hendelsen, som oppdaterte tapslister og beskrivelser av angrepet fra én eller flere av de overlevende. Resten av oppslagene i første fase er preget av ulik propaganda knyttet direkte til angrepet. Disse oppslagene består blant annet av taler, tegninger og meldinger om protester mot krigføring som går ut over sivile mål.

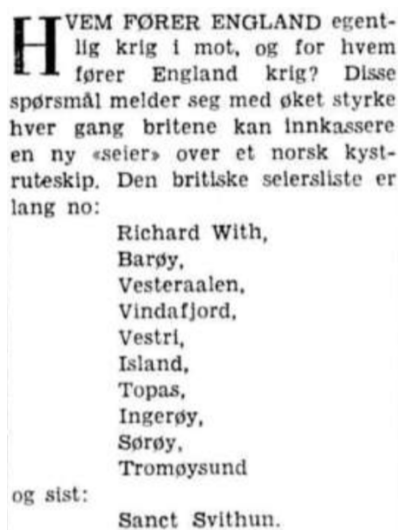
Andre fase

I andre fase handler de fleste oppslagene om hendelser som av naturlig årsaker vil følge et angrep på et skip. Slike oppslag melder om nye likfunn etter angrepet, bisettelser av de

omkomne, nasjonalhjelp gitt til de etterlatte og i «Vindafjord» sitt tilfelle hedringer av redningsarbeiderne på «Marsteinen». Slike meldinger virker å være helt nøytrale, og derfor er det så godt som ingen propagandainnslag i den andre fasen.

Tredje fase

Den tredje fasen skiller seg ut fra de to andre fasene, ved at oppslagene hovedsakelig handler om angrepet på et nytt skip, men tidligere krigsforlis nevnes på en tapsliste. Bilde 3 viser et eksempel på hvordan slike oppslag ofte ser ut. Her handlet avisoppslaget om angrepet på «Sanct Svithun», men «Vindafjord» og andre skipsnavn ble tatt med for å vise at dette er noe de allierte har gjort tidligere, og avisen kaller det en «seiersliste». Et forlis sin tredje fase, overlapper dermed med et annet skips første fase, siden oppslaget egentlig handler om «Sanct Svithun», og vil kunne plasseres i hennes første fase. Med andre ord går et krigsforlis fra å ha egne propagandaoppslag, til kun å bli referert til i oppslag om andre krigsforlis.

H VEM FØRER ENGLAND egentlig krig i mot, og for hvem fører England krig? Disse spørsmål melder seg med øket styrke hver gang britene kan innkassere en ny «seier» over et norsk kyst-ruteskip. Den britiske seiersliste er lang no:

Richard With,
Barøy,
Vesteraalen,
Vindafjord,
Vestri,
Island,
Topas,
Ingerøy,
Sørøy,
Tromøysund

og sist:
Sanct Svithun.

Bilde 3: «Vindafjord» brukt i et avisoppslag om angrepet på «Sanct Svithun».¹³²

¹³² Utklipp fra: Aftenposten. (1943, 2. oktober). Kystrouteskipet «Sanct Svithun» overfalt av britiske bombefly og alvorlig rammet. (Morgennummer). Hentet fra: <https://eavis.aftenposten.no/aftenposten/11036/1/?gatoken=dXNlc19pZD0zMjQzMjk1JnVzZXJfaWRfdHlwZT1j dXN0b20%3D&query=Sanct+Svithun>.

3.2. Krigsforlisenes propagandaoppslag plassert i kategorier

Da avisene skrev om krigsforlisene benyttet de seg av flere temaer. Disse kan tolkes som et forsøk på å oppnå forskjellige ting, og overbevise leserne om ulike «sannheter». Noen av temaene ble brukt nesten helt identisk på hvert av de tre skipene, mens andre ble brukt med forskjellige tilnærminger for hvert skip. Hvilke temaer som ble brukt mest for hvert skip varierte også, og det var heller ikke alle som ble brukt om hvert skip. Det ble naturlig å kategorisere temaene som oftest ble brukt, for så å analysere hvilket formål som lå bak, og om formålet tjente større propagandakampanjer. Resultatet ble sju kategorier, samt en åttende kategori som samlet alle tilfellene som besto av for få eksempler til å kunne kategoriseres. I metodekapitlet gjorde jeg rede for hvordan kategoriene oppsto. I det følgende vil jeg gjøre rede for kategoriens innhold.

Kategori 1: Sivile mål/norske mål

Avisoppslagene som faller inn under kategori 1, er en gruppe som forsøker å overbevise leseren om at de ulike skipene som ble angrepet var norske sivile skip. Å angripe dem skulle ikke bli sett på som er et angrep på okkupasjonsmakten, men et angrep på Norge. Forskjellige detaljer blir trukket inn for å forsterke argumentet om at skipene var sivile. Opplysninger om at det var klar sikt slik at nøytralitetsmerkene var tydelige, eller at skipet var enslig og dermed ikke en del av en militær konvoi. Noen opplysninger varierer fra skip til skip, mens andre blir brukt gjentatte ganger. Ved bruk av slike opplysninger argumenteres det også for at det var så tydelig å se at skipene var sivile, at England bevisst må ha angrepet sivile mål. Angrep på hjemmeflåten fremstilles også som at England fører krig mot landet Norge, og at slike angrep ikke har noen betydning for krigen mot Tyskland. I oppslagene om krigsforlisene nevnes Norge gjentatte ganger, som for eksempel «Et angrep på et norsk skip, med norsk besetning og norske passasjerer, i norsk farvann». Flere av kategoriens oppslag tjener derfor målet om å skape et fiendebilde av de allierte. Detaljer som kan knytte skipet til Tyskland på noen som helst måte, nevnes aldri. Om det var tyske soldater ombord nevnes ikke disse hverken på taplistene eller listene over de overlevende. Detaljer som kan knytte skipene til å være i militær tjeneste, nevnes heller aldri.

Kategori 2: Kallenavn/skjellsord

Kallenavn og skjellsord brukes ofte i avisoppslagene om krigsforlisene. Ved første øyekast kan de mange uttrykkene og navnene virke som de er brukt tilfeldig uten mål eller mening.

Men jeg tror at hvert kallenavn og hvert skjellsord ble brukt bevisst for å oppnå egne formål. Et gjennomgående formål virker å være distansering. For eksempel blir ulike kallenavn gitt engelskmenn og Londonregjeringen for å distansere dem fra det norske folk.

Londonregjeringen blir for eksempel gitt navn som «flyktninger» og «emigranter», for å overbevise leseren om at denne regjeringen ikke lenger er en del av Norge, og derfor har de heller ingen makt over nordmenn. Britene blir ofte omtalt med kallenavn som folk har negative assosiasjoner til fra før, slik som «pirater» og «terrorister». Formålet er at disse negative assosiasjonene skal overføres til britene, og påvirke nordmenns syn på dem. Andre enkelttilfeller av kallenavn og skjellsord forekommer også, og disse er nok heller ikke brukt tilfeldig eller ubevisst. Kategorien kan tydelig forbindes med målet om å lage fiendebilder av både de allierte og av Londonregjeringen.

Kategori 3: Skyldfølelse

Eksemplene som fyller denne kategorien, ble nok konstruert i håp om at de allierte og deres tilhengere kunne lese de ulike oppslagene. Slike oppslag beskrev elendigheten som uskyldige sivile nordmenn gikk gjennom når hjemmeflåten ble angrepet. Ofte ble det vektlagt at det gikk utover kvinner og barn. Enten gjennom å vektlegge at kvinner og barn var om bord, eller ved å skrive at barn ble farløse og at kvinnene mistet sine menn og forsørgere. Det ble også regelmessig vektlagt at den norske hjemmeflåten sto for transport av livsviktige matrasjoner, slik at angrep på disse skipene kunne føre til hungersnød. Formålet med slike oppslag var vel å få de allierte til å føle skyldig, slik at de valgte å stoppe angrepene på norske kystskip. Eller eventuelt at Londonregjeringen og kong Håkon leste oppslagene, og ville overtale England til å stoppe angrepene. Kategorien kan ikke knyttes til en større propagandakampanje, men kategoriens oppslag er fortsatt propaganda.

Kategori 4: Sarkasme

I avisoppslagene ble sarkasme brukt på mange forskjellige måter, og ofte brukt sammen med andre kategorier. For eksempel var mange av kallenavnene avisene brukte sarkastiske. Britene ble for eksempel kalt «befriere». Angrep på hjemmeflåten ble gjentatte ganger kalt for «britisk befrielse». Andre ganger ble sarkasme brukt sammen med kategori 1, for å overbevise leserne om at de angrepne skipene var sivile. I slike eksempler ble det gjerne skrevet at i britiske øyne blir de små, ufarlige kystskipene sett på som truende militære mål. Avisene brukte sarkasme til å undergrave allierte aksjoner, latterliggjøre britene og

ufarliggjøre norske skip slik at de fremsto som sivile skip. Derfor kan kategorien delvis knyttes til NS sine fiendebilder av de allierte, men flere av kategoriens oppslag er også enkelttilfeller uten tilknytning til en større kampanje.

Kategori 5: Umenneskeliggjøring

Eksemplene i kategori 5 viser forsøk på å fremstille de allierte og spesielt engelskmenn, som umenneskelige. Formålet var nok å få nordmenn til å forakte engelskmenn, slik at de heller støttet seg til tyskerne. Kategori 5 ble ofte brukt sammen med kategori 2 Kallenavn/skjellsord, med kallenavn som «bestialske», «kaldblodige», «hensynsløse» og «umenneskelige». I oppslag som vektla sivilpersoners lidelser under angrep på hjemmeflåten, står det ofte at engelskmenn enten fant glede i å påføre slike lidelser eller at de ikke følte noe som helst om det. Jeg tror denne kategorien ble brukt for å overbevise nordmenn som sympatiserte med de allierte, at engelskmenn slettes ikke hadde noen sympati for nordmenn. Kategori 5 er den kategorien som tydeligst kan sees å være en del av målet om å lage fiendebilder, der de allierte fremstilles som en fiende som truer fellesskapet.

Kategori 6: Redselsfulle scener

Kategori 6 er en sammenslåing av kategori 3 Skyldfølelse og kategori 5 Umenneskeliggjøring. Oppslagene i denne kategorien fremstår ikke som flere andre propagandaoppslag. De fremstår heller som helt nøytrale og objektive oppslag. Det er for eksempel aldri bruk av kallenavn eller noen form for negativ omtale av de allierte. Oppslagene beskriver heller i detalj all elendigheten som forekommer ved allierte angrep på norske skip. Detaljene avisene bruker kan i noen tilfeller beskrives som magevregende. Lemlestedede mennesker, barn og kvinner som brenner ihjel og kroppsdelene som flyter i vannet er bare noen av detaljene som brukes. Avisene beskriver det ofte som «redselsfulle scener». Selv om oppslagene fremstår som nøytrale, vil slike detaljer kunne ha stor påvirkningskraft, og formålet er nok at en forakt mot engelskmenn skal bygge seg opp uten noen tilsynelatende bruk av propaganda. Hvis formålet med slike oppslag var å skape forakt for engelskmenn, slik jeg tolker det, så kan kategorien knyttes til å lage fiendebilder. Ellers samles folk ofte i harde tider, og ved å beskrive krigens hardhet, kan kategorien ha vært rettet mot å skape det nasjonale fellesskapet NS ønsket seg.

Kategori 7: «Jøssinger»

«Jøssinger» er kallenavnet avisene brukte på nordmenn som sympatiserte med de allierte. Oppslag i denne kategorien er som regel ment å henge ut denne gruppen mennesker på forskjellige vis. Formålet med uthengingen var nok å vende det norske folk mot «jøssingene» og andre med pro-britiske holdninger. Avisene fremstilte «jøssingene» som naive, og som likegyldige til at mange nordmenn mistet livet under allierte angrep på norske skip. Ved noen tilfeller ble det nærmest oppfordret til at de som ønsket hevn mot England, heller kunne føre sin hevn over på «jøssingene», som avisene beskrev som delskyldige i angrepene. Siden det er snakk om oppfordringer til hevn og ikke løfter om hevn, vil ikke denne kategorien ha noen tilknytning til den tyske propagandakampanjen om løfter om hevn og motangrep. Kategorien forsøker heller å skape et fiendebilde av «jøssingene», og vise at de står imot det nasjonale fellesskapet.

Kategori 8: Annet

Underveis i analysen ble alle former for propaganda plassert i en kategori, og nye kategorier ble hele tiden konstruert for å systematisere de mange ulike formene for propaganda. Resultatet av dette ble mange kategorier som inneholdt så få som ett eller to eksempler. Alle disse eksemplene ble derfor ført inn under en kategori. Kategori 8 er derfor den kategorien som varierer mest i de tre skipsanalysen, fordi den består av så mange forskjellige delkategorier. Eksempler på dette er oppslag med historiebruk, propagandategninger, og mønstringspropagandaoppslag. Siden kategorien er oppbygd av så mange varierende oppslag vil jeg ikke knytte den til noen spesiell propagandakampanje. Enkelttilfeller fra kategorien vil heller bli trukket frem under omtalen av hvert skipsforlis, og deretter vil de eventuelt bli knyttet til et relevant tema. Videre skal jeg redegjøre for hva som skjedde med hvert skip, og vise hvordan avisene brukte krigsforlis som propaganda, med de forskjellige kategoriene.

3.3. M/S «Vindafjord»

I 1938 kjøpte Det Stavangerske Dampskibsselskap (DSD) en engelskbygd lystyacht, som tidligere hadde blitt brukt av et konkurrerende selskap innen rutefart i Vindafjorden. Under DSD ble dette skipet senere kjent som det 142 bruttoregister tonn store motorskipet «Vindafjord».¹³³ Fra november 1940 frem til hennes tragiske forlis, ble «Vindafjord» brukt

---

¹³³ Lorentzen, R.A. (1955). *Det Stavangerske Dampskibsselskap 1855-12. februar-1955*. Stavanger: S.N.: 184.

som lokalruteskip mellom Skudenes på Karmøy og Stavanger.¹³⁴ Okkupasjonsmakten holdt på å bygge festningsverker på Kvitsøy. «Vindafjord» mellomstoppet derfor på Kvitsøy, og i den forbindelsen var flere av skipets passasjerer norske anleggsarbeidere. Ved å utføre redningsaksjoner kom disse arbeiderne til å spille en viktig rolle under selve forliset, og de blir ofte nevnt i avisenes fremstillinger. Den dagen «Vindafjord» ble angrepet hadde hun 68 mennesker om bord. Av disse var det 57 norske passasjerer, to tyske soldater, og en besetning på ni.¹³⁵ Etter ett år i samme rute ble «Vindafjord» den 28. november 1941, angrepet av et britisk fly i Skuddefjorden, hvor hun sank etter bare to minutter. Antallet omkomne etter angrepet på «Vindafjord» er noe omstridt, og varierer fra mellom 30 til 40 mennesker. Minnehallen i Stavern, som er et nasjonalt monument og register for de falne krigsseilerne under begge verdenskrigene, har anslått at 37 mennesker døde på «Vindafjord». Av disse var det 28 norske passasjerer, de to tyske soldatene, og sju av skipets besetning som omkom enten under eller etter angrepet.¹³⁶

For de som ikke døde av selve flyangrepet på «Vindafjord», ble redningen motorkutteren «Marsteinen». Den kom til unnsetning cirka 20 minutter etter angrepet. Den lille kutteren hadde en besetning på tre mann, og gjennom stor innsats fikk de reddet 35 overlevende opp av vannet.¹³⁷ Denne redningsdåden og utnevnelser knyttet til dåden, ble skildret og nevnt ofte i de ulike avisene. NS arrangerte et protestmøte i Filmteateret i Stavanger, hvor nærmere 500 partimedlemmer deltok. Et lignende møte ble arrangert i Haugesund.¹³⁸ I London protesterte den norske regjeringene på angrepet. Den norske regjeringen hadde tidligere henvendt seg til britene i et forsøk på å forhindre unødvendig torpedering av norske ikke-militære mål. En ny henvendelse til de britiske myndigheter ble gjort våren 1942, av Den norske legasjonen i Stockholm, hvor det direkte ble referert til det unødvendige angrepet på «Vindafjord», som kostet så mange nordmenn livet.¹³⁹

3.3.1. Avisenes bruk av angrepet på «Vindafjord»

Tabell 1.1 viser en oversikt over hvor mange aviser angrepet på «Vindafjord» ble nevnt og brukt som propaganda, i de ulike avisene jeg har tatt for meg. Tallene foran skråstrek

---

¹³⁴ Militærhistorisk Forening Rogaland. (2015). *Glimt fra okkupasjonen: Farlig kyst*. (2. bind). Sandnes: Commentum Forlag: 226.

¹³⁵ Hentet 17. februar 2020 fra <http://www.warsailors.com/homefleet/shipsv.html>.

¹³⁶ Hentet 17. februar 2020 fra http://minnehallen.no/skip_2/vindafjord.

¹³⁷ Militærhistorisk Forening Rogaland 2015: 229.

¹³⁸ Militærhistorisk Forening Rogaland 2015: 230.

¹³⁹ Pettersen 1995: 181.

representerer avisutgaver som brukte angrepet som propaganda i én eller flere oppslag. Tallet bak skråstrek representerer det totale antallet utgaver som nevnte skipet i én eller flere artikler, uavhengig om det ble brukt til propaganda eller ikke. Ved å bruke Aftenposten som eksempel ser vi da at de nevnte skipet i tjue av sine utgaver, fra dagen skipet sank til frigjøringen. Av disse utgavene bruker tretten av de angrepet på «Vindafjord» som propaganda, i én eller flere artikler. Sammenlagt nevnte avisene «Vindafjord» i 57 avisutgaver, hvorav 33 av disse brukte angrepet som propaganda. Jeg vil understreke at utgavene med propagandaoppslag er valgt ut ifra min egen oppfatning av begrepet propaganda, og det er disse 33 selvvalgte avisene jeg vil ta utgangspunkt i da jeg analyserer hvordan angrepet ble brukt som propaganda.

Tabellen tar for seg krigsårene fra dagen skipet ble angrepet 28.11.1941 til frigjøringsdagen. Som tabellen viser ble det mest skriverseri om «Vindafjord» samme år angrepet hendte, selv om angrepet skjedde helt på slutten av året. Det er logisk at avisene skrev mest om hendelsen da den var fersk i minnet, både som propagandaoppslag og som nøytrale oppslag. Angrep på hjemmeflåten forekom såpass regelmessig at det ble naturlig å skrive om nye angrep etter hvert som de inntraff. For å eksemplifisere, tok det under en uke før et annet stavangerskip fra samme rederi som «Vindafjord» krigsforliste. Dampskipet «Vestri» ble beskutt av et enslig alliert fly den 4.12.1941, og fire nordmenn døde.¹⁴⁰ Nye angrep på hjemmeflåten er sannsynligvis årsaken til at «Vindafjord» gikk fra å bli nevnt i 36 av de fire avisenes utgaver på en måned, til ti utgaver det kommende året. «Vindafjord» ble med andre ord mindre relevant etterhvert som nye angrep forekom, til tross for at hele 37 mennesker omkom.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
28.11.1941 -	9/13	6/10	4/6	7/7	26/36
1942	0/1	1/4	0/4	1/1	2/10
1943	2/4	0/3	0/1	0/0	2/8
1944	2/2	1/1	0/0	0/0	3/3
- 8.5.1945	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Sum:	13/20	8/18	4/11	8/8	33/57

Tabell 1.1: Oppslag om «Vindafjord» i avisene, med/uten propaganda.

¹⁴⁰ Hentet 18. februar 2020 fra <https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/31909/>.

Angrepet på «Vindafjord» ble hyppig brukt av de tyskkontrollerte norske avisene som propaganda. Som tabell 1 viser har de fire avisene jeg har tatt for meg i denne oppgaven til sammen nevnt angrepet på «Vindafjord» i hele 57 trykte aviser. Tabellen viser også at ikke alle artiklene som nevner «Vindafjord» bruker angrepet som direkte propaganda. Som nevnt handler flere av oppslagene om saker som økonomiske støtte gitt til de etterlatte og sårede, eller mannskapet på «Marsteinen» sine heltedåder, som er typiske oppslag for skipets andre fase. I den forbindelse har jo slike oppslag en viss påvirkningskraft av seg selv, men jeg vil ikke definere det som bevisst propaganda. I forhold til oppgavens problemstilling, som er å se hvordan angrepene ble fremstilt og brukt som propaganda i de ulike avisene, er desember måned 1941 den perioden dette kommer tydeligst frem. 34 avisutgaver nevner angrepet på «Vindafjord», i denne måneden alene.

Som tabell 1.2 viser havnet angrepet på «Vindafjord» på atten av de 57 avisenes forsider, hvorav seksten av disse atten forsiderne var preget av en eller annen form for propaganda i forbindelse med angrepet. At angrepet havnet på forsiden har nødvendigvis ikke en sammenheng med propagandabruk å gjøre. Selve hendelsens omfang utvilsomt var forsiderverdigg i seg selv. Dog ble stort sett alle forsideoppslagene om «Vindafjord» brukt som propaganda, bortsett fra et par tilfeller. Både Aftenposten og Fritt Folk brukte et fotografi av skipet på en av sine forsider, men kun Fritt Folk brukte bildet forbundet med et propagandaoppslag. Fritt Folk og Aftenposten skildret også angrepet på en av sine forsider med en tegning av hendelsen. Andre typer propagandategninger knyttet til angrepet brukes ved enkelte tilfeller av Fritt Folk, og her skiller de seg fra de andre avisene, som ikke gjør noe lignende.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
Forsider:	5/6	5/5	3/4	3/3	16/18

Tabell 1.2: Oppslag om «Vindafjord» på avisenes forsider, med/uten propaganda.

NS eget avisorgan *Fritt Folk* skildret angrepet første gang 1. desember 1941 med en stor overskrift på avisens forside: «England myrder atter på norskekysten. Ruteskipet «Vindafjord» senket og 29 landsmenn omkom. Bomber og mitraljøser gjorde sitt blodige arbeid blandt de ulykkelige.»¹⁴¹ Ved siden av denne iøynefallende overskriften er forsiden av utgaven preget av en stor tegnet illustrasjon av angrepet. Tegningen viser et synkende skip i brann, hvor akterskipet stikker opp av vannet, mens baugen står under vann. På akterskipet pryder navnet «Vindafjord», og det norske flagget flagrer i vinden på skipets flaggstang. Tegningen viser mennesker som hopper fra akterskipet og ut i vannet, og den viser mennesker som klamrer seg fast til drivverk og livbøyer i vannet. På den ene livbøyen som flyter i vannet, står også navnet «Vindafjord». Øverst på tegningen skildres det britiske bombeflyet som forårsaket det hele, som i følge avisene er av typen «Lockheed-Hudson».

Bilde 4: England myrder atter på norskekysten.¹⁴²

---

¹⁴¹ Fritt Folk 1.12.1941: 1.

¹⁴² England myrder atter på norskekysten [Bilde]. (1941). Hentet fra: Fritt Folk. (1941, 1. desember). England myrder atter på norskekysten. (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

Angrepet på «Vindafjord» var ikke det første angrepet britene og deres allierte utførte på norske sivilskip. Mange nordmenn måtte bøte med livet etter angrepene på «Barøy» og «Richard With» bare to måneder tidligere.¹⁴³ Det er nok disse angrepene og lignende tidligere angrep oppslagets overskrift sikter til, som England atter en gang har utført på «Vindafjord». Det fremstilles på denne måten som om dette er et kjent mønster for engelsk krigføring. Det legges så vekt på at 29 landsmenn mistet livet, selv om vi i ettertid vet at det også døde to tyskere. Følgende utdrag er fortsettelsen på artikkelen:

Atter en gang er det norske folk blitt skaket op ved et britisk angrep på et norsk sivilskib, denne gang ved Stavanger. Den første meddelelse om den likeså skjendige som for siviliserte mennesker uforståelige «krigshandling» har følgende ordlyd: En britisk skjenseldåd er utført utenfor den norske kyst.¹⁴⁴

Sett bort ifra det retorisk ladde språket som beskriver selve senkningen og hvordan det skjedde, er det interessant å se hvordan angrepet ble fremstilt i omtalen. I det korte avsnittet understrekes det at dette er et angrep på Norge gjentatte ganger. Det er «det norske folk» som på et «norsk sivilskip» utenfor «den norske kyst» som angripes. Hvis vi også tar i betraktning hvordan overskriften påpeker at det var landsmenn som omkom, kommer det også her tydelig fram, at artikkelen vinkler dette angrepet som et angrep på Norge. Et angrep som i den forbindelse også kun rammet nordmenn, selv om vi vet at to tyske soldater døde i forliset. Disse nevnes ikke i avsnittene jeg har sitert, og heller ikke noe annet sted i artikkelen. Fritt Folks artikkel ender til og med en liste over alle passasjerene som døde, etterfulgt av en liste av de som døde blant besetningen. Tyskerne er ikke nevnt på noen av listene. På besetningens liste legges det også ved om de ulike mannskapene etterlot seg kone og barn, et trekk som uten tvil vekker følelser hos leseren. Alle de fire avisene jeg har tatt for meg dekket angrepet på «Vindafjord» i sine utgaver den 1. desember 1941, og alle legger det frem på denne måten. Både Aftenposten og Norges Handels og Sjøfartstidende nevner kort hendelsen i en utgave dagen før, den 29. november 1941, begge med et sitat de andre to avisene nesten ordrett siterer dagen etter. Det lyder slik: «Overfallet har vakt den største forbitrelse blant alle, meldes fra Stavanger. Selv folk som hittil har hatt alle slags unnskyldninger for engelskmennenes umenneskelige krigsførsel begynner å få øinene op.»¹⁴⁵

---

¹⁴³ Pettersen 1995: 185.

¹⁴⁴ Fritt Folk 1.12.1941: 1.

¹⁴⁵ Aftenposten 29.11.1941: 1.

Oppslaget trykkes nesten ordrett likt av alle avisene, fordi det kommer fra Norsk Telegrambyrå (NTB) i Oslo.¹⁴⁶ Sitatets påstand er veldig ledende, men det ligger en viss sannhet i det. Vi vet jo at det ble protesterte både i Stavanger og Haugesund på grunn av angrepet på «Vindafjord». Disse protestene ble riktignok ledet av NS, men det var et stort oppmøte, som nevnt tidligere. At angrepet skapte en viss forbitrelse blant befolkningen er nok derfor ikke helt feil. Som jeg gjorde rede for i delkapitlet om propaganda, så argumenteres det for at propaganda er mest effektivt der det allerede finnes en viss enighet om det budskapet formidler. I sitatet brukes også retorisk ladde ord for å demonisere engelskmennene, som for eksempel ved å kalle deres krigføring umenneskelig. Språket som brukes i oppslagene om angrepet på «Vindafjord», er sannsynligvis det mest åpenbare tegnet på propaganda.

Skjellsord og kraftuttrykk er gjengangere i avisenes skildring av angrepet på «Vindafjord». 1941 var et år som krevde livet til flere hundre norske sjøfolk, på grunn av slike angrep. Dette kommer tydelig frem når angrepene beskrives, med hyppig bruk av skjellsord rettet mot engelskmennene. Ulike bøyingsformer og varianter av «skjensel» og «skjendig», er en stor gjenganger. Angrepene beskrives ikke som militære angrep, de beskrives som «skjenseldåder». England beskrives ikke objektivt som en verdig motstander, de beskrives som de «skjendige engelskmennene», eller med andre kallenavn. I motsetning legges det også kraftig vekt på hvor fredfulle og uskyldige de rammede er. Det påpekes ofte at det er sivile skip uten noen forbindelse til militært bruk som blir angrepet. Det utheves også hvor unødvendige angrepene er, men at slike angrep simpelthen er britenes krigføringsmåte. Et tydelig eksempel på begge disse propagandametodene kommer frem i Fritt Folk 3. desember 1941: «På ny er fredelige norske kvinner og menn blitt overfalt og skjendig myrdet av havets gangstere.»¹⁴⁷

Ved å kategorisere eksemplene og andre lignende artikler i en tabell, får man en oversikt over hvordan angrepet på «Vindafjord» ble brukt som propaganda, og om noe endret seg utover krigens gang. I den følgende tabellen har jeg valgt ut de fem kategoriene som gikk igjen flest ganger i alle oppslagene om angrepet på «Vindafjord», samt en sjettede kategori for alle de resterende eksemplene.

---

¹⁴⁶ Norges Handels og Sjøfartstidende 29.11.1941: 1.

¹⁴⁷ Fritt Folk 3.12.1941: 10.

	1941	1942	1943	1944	1945	Sum:
Kat. 1: Sivile mål/norske mål	52	1	6	2	0	61
Kat. 2: Kallenavn/skjellsord	43	1	6	1	0	51
Kat. 3: Skyldfølelse	29	1	4	2	0	36
Kat. 4: Sarkasme	28	2	5	0	0	35
Kat. 5: Umenneskeligjøring	26	1	1	2	0	30
Kat. 8: Annet	63	2	8	3	0	76
Sum:	241	8	30	10	0	289

Tabell 1.3: Avisenes propagandaoppslag kategorisert.

Som tabellen viser er summen av alle kategoriene relativt høy, og jeg vil påpeke at det ikke fantes 289 enkeltstående eksempler som kun passer inn i én kategori. I mange tilfeller overlappes propagandaen av flere kategorier. For eksempel er flere av kallenavnene sarkastiske. Videre skal jeg gå gjennom kategoriene for å vise og forklare hva som typisk faller innenfor hver enkelt kategori.

3.3.2. Kategori 1: Sivile mål/Norske mål

Stikkord: sivil transport, unødvendig mål.

Kategorien som går igjen flest ganger i avisenes bruk av angrepet på «Vindafjord» er forbundet med å understreke og overbevise leserne om at «Vindafjord» var et sivilt mål, og at angrepet på skipet var et angrep på Norge. Alle avisene benytter seg i stor grad av kategorien, men Aftenposten bruker den mest. Jeg har tidligere vist et eksempel på denne kategorien i utdraget fra Fritt Folk fra 1.12.194. I et avsnitt som så vidt strekker seg over tre linjer er ordene «norsk» eller «norske» brukt tre ganger. Det påpekes også i samme avsnitt at skipet er et sivilt skip. Det er derfor jeg har valgt å slå sammen slike tilfeller under samme kategori, siden de som oftest brukes sammen. Kategorien blir også ofte brukt sammen med kategori 3 Skyldfølelse og kategori 5 Umenneskeligjøring, som jeg senere vil vise til. Den røde tråden i kategori 1 er at avisene argumenterer for at «Vindafjord» kun ble brukt til sivil transport, og at hun kun hadde nordmenn som passasjerer. Som nevnt i bakgrunnen for hendelsen vet vi i ettertid at det var tyske soldater ombord i «Vindafjord», og at hun ble brukt som transportskip til bygging av et festningsverk. Å kalle «Vindafjord» et sivilt skip, slik avisene gjør gjentatte ganger, er derfor ikke helt riktig. Selv om det også fantes sivilpersoner ombord skipet i da det ble angrepet.

De fleste oppslagene innenfor kategori 1 er av lik natur som eksemplet jeg viste til fra Fritt Folks utgave fra 1.12.1941. Det store flertallet av oppslagene som benytter seg av denne kategoriens tilnærming, forekommer under den første av de tre fasene, hvor selve angrepet beskrives. Senere tilfeller av samme bruk forekommer i skipets tredje fase. Hvor da et annet skip har blitt angrepet, som igjen typisk beskrives som «et angrep på et norsk sivilskip med norske passasjerer i norsk farvann». Da henvises det til «Vindafjord» og andre sivile krigsforlis på såkalte «seierslister». Måten det fremstilles på får det da til å virke som at de allierte har gjort en vane av å angripe norske sivile skip, og at det til og med er slike de søker etter under sine tokt. Påstanden om at England siktet etter å angripe sivile skip ble etter hvert forsvart av allierte tilhengere i Norge. De argumenterte for at «Vindafjord» var et transportskip i militær tjeneste.¹⁴⁸

Aftenposten gjorde sitt for å slå ned motargumentet som skapte spørsmål om «Vindafjord» var et sivilt skip eller ikke. I en utgave fra 1.12.1941 under overskriften «Pass munnen!» forklares det at det i Oslo går rykter om at «Vindafjord» var i militær tjeneste, fullastet med soldater og krigsmateriell. Videre sier oppslaget at disse påstandene er falske rykter, spredd av agenter fra den britiske etterretningstjenesten Secret Service og den sovjetiske etterretningstjenesten G.P.U. På truende vis fortsetter artikkelen med å be det norske folk vise stor forsiktighet med å spre slike rykter. For de som sprer slik løgnpropaganda til gunst for fienden fortjener den største straff, skriver de. Artikkelen avslutter med setningen: «Ingen har medlidenhet med en skitten munn som bringes til taushet.» Oppslaget er derfor motargumenterende, og det fungerer som en trussel mot de som våger å si noe annet enn det artikkelen fremstiller som sannheten.¹⁴⁹

I en senere utgave, fra 5.12.1941, har Aftenposten under overskriften «'Admiralen' taler» trykket sin tolking av en radiotale offiser Hjalmar Riiser-Larsen visstnok holdt 1.12.1941. Talen ble i følge Aftenpostens artikkel sendt fra London, men den ble holdt på norsk. Artikkelen er lang, og berører flere av de ulike kategoriene jeg har delt propagandaen inn i. Delen som angår kategori 1 handler om at Riiser-Larsens tale i følge artikkelen adresserer spørsmålet om hvorfor norske skip angripes, og ikke tyske mål i Norge. Hjalmar Riiser-Larsen svarer at forhold de ikke er herre over, ikke tillater dette. Oppslaget fremstiller dette som et bevis på at de allierte bevisst angriper sivile mål, og Aftenposten kaller det «den merkeligste opplysningen som er sluppet ut over London radio». «Vindafjord» er ikke det

---

¹⁴⁸ Aftenposten 1.12.1941: 2.

¹⁴⁹ Aftenposten 1.12.1941: 2.

eneste skipet artikkelen henviser til. «Barøy», «Richard With» og «Vesteraalen» nevnes også, men «Vindafjord» var det siste offeret. Disse fire skipene hadde ifølge artikkelen til sammen 300 omkomne.¹⁵⁰

I Fritt Folks utgave 3.12.1941 trekkes også eksempler fra andre land inn. Under overskriften «Vindafjord-tragedien og andre» brukes et eksempel fra engelske flyangrep i Frankrike. I artikkelen skrives det at få dager før «Vindafjord» ble angrepet, hadde britiske fly også angrepet franske skip i elva Orne. Skipene skal ha vært sivile skip lastet med poteter, og britene skal ifølge oppslaget ha beskyttet de franske skipene med maskingevær. Oppslaget beskriver at lik og poteter skal ha flommet nedover elva, mens de britiske pilotene vinket triumferende ned. Et tysk fly av typen Messerschmidt skal ha dukket opp og skutt ned de britiske flyene, og én av de britiske pilotene skal ha overlevd. Hendelsen beskrives videre med at tyske soldater måtte gå inn for å stoppe lokalbefolkningen fra å lynsje den britiske piloten. Om denne historien stemmer, kan vel diskuteres. Hele hendelsen virker litt for beleilig til å være sann. Tidligere har avisene vært veldig konsekvente med å nevne skipsnavn når sivile skip angripes, men det nevnes ingen navn på de franske skipene.¹⁵¹

Utover eksemplene jeg har henvist til, har avisene trykt et titalls andre artikler i forbindelse med angrepet på «Vindafjord». Her er formålet å overbevise den norske befolkningen om at de allierte fører krig mot sivilbefolkningen. Dette gjøres med ledende overskrifter som «Englands klassiske krigsførsel» og «Englands krig mot kvinner og barn». «Vindafjord» beskrives ofte som «lille Vindafjord» eller «fredfulle Vindafjord», og passasjerene beskrives som forsvarsløse. Britene beskrives derimot med bruk av sterkere ord, noe jeg vil se nærmere på i neste kategori. Det nevnes ofte at det var anleggsarbeidere ombord under angrepet, men aldri at disse arbeiderne holdt på å bygge et festningsverk. De tyske soldatene ombord nevnes heller aldri. Avisene har derfor vært veldig påpasselige med ikke å nevne informasjon som kan brukes til å fremstille «Vindafjord» som et skip i militær tjeneste.

3.3.3. Kategori 2: Kallenavn/skjellsord

Stikkord: distansering, avsky og frykt.

Kategori 2 er sannsynligvis den kategorien som er enklest å få øye på i de ulike artiklene som omhandler «Vindafjord». Det er nok også den kategorien som trenger minst forklaring. Kallenavn og skjellsord brukes fordelt rundt i de ulike artiklene for å gi budskapet

---

¹⁵⁰ Aftenposten 5.12.1941: 2.

¹⁵¹ Fritt Folk 3.12.1941: 8.

mer slagkraft. Ellers brukes det for å ytre en slags mening. De dukker ofte opp både i overskriftene og i selve artiklene. Noen kallenavn og skjellsord blir brukt i enkelttilfeller, og passer kun inn i gitte sammenhenger. Andre brukes regelmessig gjennom alle krigsårene. Avisen som benytter seg mest av denne kategorien, er Fritt Folk, som har flere eksempler å vise til enn de andre tre avisene har til sammen. Norges Handels og Sjøfartstidende er den avisen som har minst tilfeller av kallenavn og skjellsord. Kallenavnene og skjellsordene varierer også ut ifra hvem det er snakk om, som jeg nå vil ta for meg.

Selv om skjellsord og kallenavn kan virke som en åpenbar form for propaganda, tror jeg det ligger et formål bak som ikke er like tydelig. Dette formålet endrer seg også ut ifra hvem som omtales. Londonregjeringen og kong Håkon nevnes gjentatte ganger i forbindelse med angrepet på «Vindafjord», og det påpekes at disse står bak eller har gått god for angrepet. Jeg tror formålet med de ulike kallenavnene var å distansere den norske befolkningen fra Londonregjeringen og kongen. Når enten kong Håkon eller Johan Nygaardsvold omtales, omtales de som «ekskong Håkon» og «eksstatsminister Johan Nygaardsvold». Andre betegnelser for kongen og regjeringen er eksempelvis «London-emigrantene» og «norskfødte kreaturer». Sistnevnte angår nok ikke kongen, som var danskfødt. Men alle disse eksemplene tilsier at både kongen og Londonregjeringen ikke lenger er en del av det nye nasjonale samfunnet. Ved å kalle dem «emigranter» kan det også tydes som at kongen og regjeringen etterlot sine landsmenn for å kunne starte et nytt og bedre liv et annet sted. I en av sine artikler om «Vindafjord», skriver Tromsø eksempelvis: «Emigrantregjeringen, sammen med alt det utskudd som har samlet seg i den moralske slummen i London, vil sikkert utbasunere dette verk.»¹⁵²

Skjellsord og kallenavn brukes også ofte da England og engelskmenn omtales. De omtales også regelmessig siden det stort sett var England som sto bak angrep på hjemmeflåten. Jeg tror det underliggende formålet med kallenavnene var å male et bilde av engelskmennene som hjerteløse og umenneskelige. Dermed skulle det skape norsk avsky og frykt for de «fæle» engelskmennene. Flere av artiklene beskriver de engelske angrepene som «pirat-virksomheter», og England blir også ved flere tilfeller kalt en «piratnasjon». Å bli stemplet pirat gir ulike negative assosiasjoner som begrepet fører med seg. Pirater blir gjerne ansett for å ha vært brutale og nådeløse, og det er slik avisene prøver å fremstille britene også. I et tosidig oppslag fra 3.12.1941 skriver Fritt Folk om angrepet på «Vindafjord», under en overskrift som heter «Mordernasjonen». Her skrives det at de engelske pirater på nytt har

---

¹⁵² Tromsø 10.12.1941: 4.

utført en «nidingsdåd». De britiske angrepene beskrives regelmessig som «skjenselsgjerninger» og «nidingsdåder». Tyske flyangrep på London beskrives derimot som militære operasjoner eller vellykkede tokt. Selv om disse også gikk utover sivilbefolkning.

3.3.4. Kategori 3: Skyldfølelse

Stikkord: samvittighet, medlidenhet

Propagandaen i kategori 3 skiller seg litt fra de andre kategoriene. Mens de andre kategoriene i stor grad argumenterer og overbeviser, forsøker denne kategorien å påvirke leserens følelser. Kategorien blir brukt av alle avisene, men Aftenposten er den avisen som benytter seg av kategorien flest ganger. Propagandaen i denne kategorien virker å være rettet mot tre ulike mottakere. Flertallet av gangene kategorien brukes, ser budskapet ut til å være siktet mot de allierte, i håp om at de kan lese det. Gjentatte ganger virker budskapet også å være rettet mot norske sjøfolk i uteflåtens tjeneste. I andre mer sjeldne tilfeller virker budskapet å være rettet mot den norske befolkningen. Kategorien blir ofte brukt sammen med kategori 1, ved å påføre skyldfølelse over de omkomne sivile. Dette gjelder hovedsakelig de artiklene hvor budskapet rettes mot England og de allierte.

Oppslagene som rettes mot England og de allierte, forsøker å overbevise om at angrep på kystskip kun går utover sivilbefolkningen. Det vektlegges også ofte at spesielt kvinner og barn lider som følge av krigsforlisene. Selv om det stort sett var arbeidsmenn som døde om bord på «Vindafjord», poengteres det at deres barn har blitt farløse, og at deres koner er blitt enker. I en utgave fra 4.12.1941, under overskriften «Britenes krig mot kvinner og barn» skriver Fritt Folk om angrepet på «Vindafjord», og artikkelen starter med setningen: «18 enker og 56 farløse barn etter senkningen av «Vindafjord».¹⁵³ Den samme formuleringen ble brukt av alle de fire avisene. Det nevnes også gjentatte ganger at livsviktige matrasjoner transporteres med skipene som angripes, slik at den nordlige befolkningen sulter på grunn av Englands handlinger. Med slike oppslag poengteres det gjentatte ganger at det å angripe sivilskip som «Vindafjord» kun påvirker sivilbefolkningen, ved at familier fratras sine kjære og befolkningen sulter. Budskapet er konstruert for å gi skyldfølelse til de som sto bak.

På en tilsvarende måte ble noen oppslag som omhandlet angrepet på «Vindafjord», rettet mot å gi norske sjøfolk i uteflåten skyldfølelse for angrepet. De ble ikke anklaget for å være aktører, men de ble anklaget som direkte medskyldig i sin rolle. Anklagen her var at norske sjøfolk i uteflåtens tjeneste supplerte England med de samme våpnene som ble brukt

---

¹⁵³ Fritt Folk 4.12.1941: 1.

mot den norske sivilbefolkningen. 8.12.1941 trykker Aftenposten et lengre oppslag som viser til flere av hjemmeflåtens krigsforlis, blant annet «Vindafjord». Hele dette lange oppslaget virker å være direkte rettet mot den norske uteflåten i Englands tjeneste. Det skrives at angrepene på hjemmeflåten er «engelske lystmord», hvor hensikten er å sulte den norske befolkningen. Denne delen av oppslaget kan derfor knyttes til å skape fiendebilder. Oppslaget henviser dermed til uteflåten, og skriver: «Norske sjøfolk bringer altså til England det utstyr som brukes til å myrde deres egne landsmenn hjemme i Norge. Norske sjøfolk gjør seg dermed direkte medskyldig i disse terrorhandlinger.»¹⁵⁴ Videre forklares det at støtten uteflåtens familier tidligere hadde fått, nå var kuttet som følge av flåtens rolle i disse angrepene. Budskapet var dermed at uteflåtens sjøfolk ikke bare var delaktig i å forårsake død og elendighet over sine landsmenn, men også til at deres egne familier ikke lengre ble tatt vare på, som direkte følge av deres handlinger.

Den siste mottakeren av skyldfølende propaganda var den norske befolkningen. Som nevnt forekom dette ved færre tilfeller enn oppslag som angikk engelskmenn og uteflåten. Hvis de forekom så var det i form av en reaksjon på utsagn og oppførsel blant befolkningen. I Aftenpostens morgenutgave fra 3.3.1943 skildres angrepet på hjemmeflåtens «Tromsøysund», hvor det også henvises til «Vindafjord», blant andre krigsforlis. Oppslaget beveger seg innom flere kategorier, men ett av budskapene rettes mot Oslos befolkning, som tydeligvis har klaget på lite tilførsel av fisk. Ved å henviser til de ulike angrepene på hjemmeflåtens transportskip, skyves skylden over på England. Samtidig vinkles det som en oppvekker for de som «jamrer» over for lite fisk, når deres landsmenn slaktes for å transportere den.¹⁵⁵ Et annet tilfelle forekom som en reaksjon på at nordmenn klappet og vinket da de så allierte fly. Oppslaget ble trykt i Fritt Folk, 3.12.1941, og det heter «Venter på far». Oppslaget er en fiktiv historie, inspirert av angrepet på «Vindafjord», rettet mot norske kvinner som klappet og vinket til allierte fly. Oppslaget handler om tre små barn som venter spent på at faren skal komme hjem. De venter og venter, men ingen far kommer. Det viser seg etter hvert at faren omkom på «Vindafjord», og at han aldri igjen vil komme hjem. Historien avslutter med å tale direkte til de klappende damene:

Derfor vil jeg spørre dere klappende damer som ønsker «velkommen igjen» til de flyktende fly, er dere villig til å ofre mann eller barn eller kanskje begge deler og for eget liv med neste gang de kommer? Ja, for det er ikke umulig at det er nettopp De og Deres familie som står for tur neste gang. Vil de da klappe i hendene mens Deres barn drar sitt siste sukk? Vil De over

---

¹⁵⁴ Aftenposten 8.12.1941: 2.

¹⁵⁵ Aftenposten 3.3.1943: 2.

- Deres manns lik vinke «velkommen igjen» til flyet som fjerner sig? Vil De selv, døende, takke Deres banemann?
- M.¹⁵⁶

I det sistnevnte oppslaget kommer det tydelig frem hvordan skyldfølelse blir brukt i et forsøk på å endre folkets holdning til engelske angrep, og deres reaksjon på syn av engelske fly. Selv om «Venter på far» virker å ha vært en fiktiv fortelling, var nok historien en realitet for mange av de som mistet familie på «Vindafjord» og andre krigsforliste skip. Propaganda er mest effektiv da det som formidles har spor av sannhet, og jeg tror derfor budskapet i oppslaget hadde slagkraftig effekt.

3.3.5. Kategori 4: Sarkasme

Stikkord: latterliggjøring, ufarliggjøring.

Kategori 4 kan på mange måter sammenlignes med kategori 2, og i noen tilfeller overlapper de hverandre. Likheten mellom disse kategoriene er at de ikke har egne avisoppslag. Kategori 2 og 4 ble heller brukt for å forsterke budskapet i oppslag som faller under andre kategorier. Igjen er det Aftenposten som har flest eksempler innenfor kategorien, med flere å vise til enn de andre har sammenlagt. Norges Handels og Sjøfartstidende har bare ett eksempel å vise til, og oppslaget det stammer fra ble også trykket i de andre avisene. Oppslagene som bruker sarkasme som et virkemiddel for propaganda, bruker det med to ulike formål. Det ene formålet er å latterliggjøre Londonregjeringen og de allierte, eller sette de i dårlig lys. Det andre formålet er å ufarliggjøre «Vindafjord», slik at det fremstår som et sivilt mål.

Fritt Folks oppslag fra 3.12.1941 bruker begge disse formålene. Dette oppslaget får de allierte til å virke feige, ved å påstå at de angrep «Vindafjord» fordi de er redde for tysk flak. Det gjør også antydningen at de allierte visste at «Vindafjord» var et sivilt mål, siden de turte å angripe det. Dermed latterliggjøres de allierte, mens deres mål ufarliggjøres. Andre mer utbredte tilfeller kommer i form av sarkastiske kallenavn avisene bruker da de henviser til engelskmennene. En gjenganger er at avisene kaller britene for «befriere» i oppslag som skildrer angrepet på «Vindafjord», og det skrives vel og merke alltid med anførselstegn. I desember 1941 henviser Tromsø til angrep på «Vindafjord» og flere andre av hjemmeflåtens krigsforlis, under overskriften «London-emigrantenes julebudskap til det norske folk».¹⁵⁷ På

---

¹⁵⁶ Fritt Folk 3.12.1941: 4.

¹⁵⁷ Tromsø 29.12.1941: 2.

sarkastisk hvis kaller de dermed de ulike angrepene for en slags julehilsen fra Londonregjeringen til det norske folk. Angrepene hadde selvfølgelig ingenting med jula å gjøre, men når det fremstilles på den måten settes Londonregjeringen i et dårlig lys.

Det andre formålet gikk som nevnt ut på å ufarliggjøre «Vindafjord» ved bruk av sarkastiske kommentarer. I flere tilfeller gjøres dette ved å hevde at de allierte bruker angrepet som propaganda i egne medier. Eksempler på dette er skriverier som: «I det britiske informasjonsministeriums kommuniqué vil det 142 tonn store «Vindafjord» kunne omtales som et (eller flere) store, fiendtlige transportskip.»¹⁵⁸ Her antydes det sarkastisk at «Vindafjord», som var et relativt lite kystruteskip, vil bli omtalt som et stort fiendtlig transportskip av britene. Ved å kalle «Vindafjord» et transportskip, overfor et kystruteskip, antyder også at hun tilhørte en mye større vektklasse. Hvis man sammenligner «Vindafjord» med et større transportskip som krigsforliste året etter, det bergenske dampskipet «Selje», ser man at disse to ikke kan sammenlignes en gang. Med sine 6698 tonn var «Selje» cirka 47 ganger så tung som «Vindafjord».¹⁵⁹ Med en så vesentlig vektforskjell må størrelsen på de to skipene også ha vært veldig forskjellig. At de norske avisene tror «Vindafjord» vil bli omtalt som ett eller flere store transportskip, viser dermed på sarkastisk vis hva de mener om britisk etterretning.

3.1.6. Kategori 5: Umenneskeligjøring

Stikkord: frykt, avsky.

Som nevnt i kategori 2 brukte avisene ulike kallenavn og skjellsord da de omtalte England og engelskmenn, for å forsøke å male et bilde av de allierte som brutale og nådeløse. Kategori 5 har hovedsakelig det samme formålet. Kategorien blir ofte brukt sammen med kategori 1, ved å argumentere for at det er umenneskelig å angripe sivile mål. Denne typen propaganda virker å ha som formål å få den norske befolkning til å frykte engelskmenn, og føle avsky overfor dem. Kategorien blir brukt av alle avisene, men de fleste tilfellene stammer fra Aftenposten og Fritt Folk. Norges Handels og Sjøfartstidende er nok en gang den avisa som har færrest eksempler å vise til. De fleste eksemplene som inngår i kategorien kommer i form av korte kommentarer, i artikler som skildrer angrepet på «Vindafjord». Andre tilfeller forekommer noe sjeldnere i form av ulike «avskyresolusjoner».

---

¹⁵⁸ Aftenposten 1.12.1941: 2.

¹⁵⁹ Pettersen 1995: 363.

Kommentarene som brukes til å fremstille britene som umenneskelige, forekommer oftest i oppslag som vektlegger at «Vindafjord» var et sivilt mål. Den 1.12.1941 trykket alle avisene et oppslag som skildret angrepet på «Vindafjord», hvor alle på samme vis skriver at «den skildring øyevitner gir av engelskmennenes opptreden viser en mentalitet som man ikke skulle tro mulig.»¹⁶⁰ Aftenposten og Fritt Folk tar påstanden ett steg videre, ved, i samme artikkel, å kalle angrepet «Enten feighet av verdenshistorisk format eller den mest bestialske form for anglo-jødisk sadisme.»¹⁶¹ Her ser vi også at kategorien overlapper med kategori 2. Å omtale engelskmennene ved bruk av ord som «bestialsk» og «sadisme», og med en «mentalitet som virker umulig», antydes det at engelskmenn ikke er vanlige mennesker. Å beskrive noen som «bestialsk» kan antyde forbindelser med å være usivilisert og primitiv. Sadisme brukes gjerne om noen som finner glede i å påføre andre lidelse. Når avisene bruker slike begreper da de beskriver engelskmennene, er det tydelig at de ønsker å skape frykt og avsky rettet mot England.

Andre tilfeller som faller inn under kategorien, forekommer i ulike meldinger som omhandler protester og møter. Et eksempel på dette er et oppslag om Sauda herredsting. Oppslaget handler om at Sauda herredsting bevilger penger til enkene og barna til de som omkom på «Vindafjord». I den forbindelse vedtok tinget samtidig en avskyresolusjon mot «[...] en mentalitet og en krigsførsel som gir seg så brutale og umenneskelige utslag som senkningen av det ene fredelige norske kystruteskip etter det andre.»¹⁶² Her brukes begrepet «umenneskelig» direkte og igjen nevnes mentalitet. Underforstått som at engelskmennene har en mentalitet uten moralske verdier.

3.3.7. Kategori 8: Annet

Utover kategoriene jeg har tatt for meg, fantes det mange andre typer propaganda i oppslagene om «Vindafjord». Det var ofte enkelt eksempler, og det ville blitt veldig mange kategorier hvis jeg skulle tatt med alle. Noen tilfeller overlapper også med kategoriene jeg allerede har gått gjennom. For eksempel i oppslagene fra 1.12.1941, hvor både Aftenposten og Fritt Folk kalte angrepet på «Vindafjord» for «anglo-jødisk sadisme». Slike oppslag kan selvsagt kategoriseres som antisemittisme, men det var også det eneste eksemplet jeg fant som eventuelt ville tilhørt den kategorien. «Løfter om hevn» trodde jeg ville bli en egen kategori, men den var helt fraværende. Det var dog et par eksempler som tilsa et slags håp om hevn.

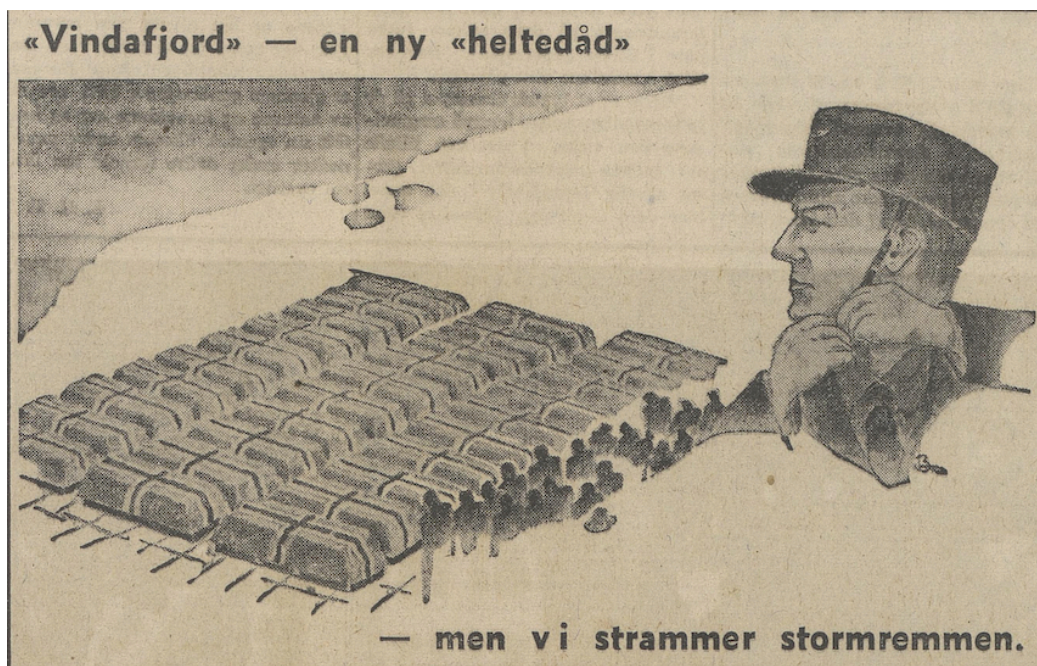
¹⁶⁰ Norges Handels og Sjøfartstidende 1.12.1941: 1.

¹⁶¹ Aftenposten 1.12.1941: 2.

¹⁶² Aftenposten 22.12.1941: 2.

For eksempel, skrev Fritt Folk følgende: «[...] hver en sann nordmann knytter nevene og håper dagen kommer da rettferdighet kan skje fyldest.»¹⁶³

Et annet eksempel som kunne blitt en kategori hvis det forekom oftere, var propagandetegninger og bilder. I ett av de første eksemplene beskrev jeg en illustrasjon av selve angrepet Fritt Folk trykte den 1.12.1941. Fritt Folk trykker senere også en annen tegning som viser angrepet på «Vindafjord». Den 4.12.1941 viser en tegning av titalls kister, med norske flagg som et slør over alle kistene. Ved siden av er det tegnet en mann som strammer reimen på militærluen sin. Bildets tekst sier: «Vindafjord» - en ny «heltedåd» - men vi strammer stormremmen.» Bildet benytter seg av temaer som patriotisme og fellesskap, ved bruk av det norske flagget, og løftet om at man sammen skal trosse stormen. Bildet kan derfor knyttes til NS sin propagandakampanje om et nasjonalt fellesskap som står sammen mot fienden. Ved å kalle angrepet en heltedåd kommer også sarkasme inn i bildet. Man kan trygt si at tegningen er et eksempel på propaganda, men det er også et enkelttilfelle, og får derfor ingen egen kategori.

Bilde 5: «Vindafjord» - en ny «heltedåd».¹⁶⁴

¹⁶³ Fritt Folk 3.12.1941: 13.

¹⁶⁴ «Vindafjord» - en ny «heltedåd». [Bilde]. (1941). Hentet fra: Fritt Folk. (1941, 4. desember). «Vindafjord» . en ny «heltedåd». (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

3.3.8. Sammendrag

Det allierte angrepet på «Vindafjord» inspirerte til mange propagandaoppslag i de norske avisene. Disse tjente flere formål, hadde ulik form og var rettet mot forskjellige lesere. Oppslagene fulgte et mønster innenfor forskjellige temaer, som kan kategoriseres. Propaganda handler om å påvirke atferd og holdninger, og hvert tema forsøkte å overbevise leserne om forskjellige «sannheter» tilknytter angrepet. Avisene ville overbevise leserne om at «Vindafjord» ikke ble brukt til militære formål, og at England var klar over dette. De bygget videre på dette ved å fremstille England som en nasjon som bevisst angrep sivile mål. Gjennom bruk av propagandamidler som ledende tekster, skjellsord, sarkasme og bilder, forsøkte avisene å fiendtligstille det norske folk mot England og Londonregjeringen. Selv om England utførte angrepet, la avisene også vekt på at Londonregjeringen gikk god for det, og at den norske uteflåten gjorde det mulig. Propagandaoppslag inspirert av angrepet på «Vindafjord» varte ikke stort lenger enn én måned. Senere oppslag var enten uten propaganda, eller basert på ett eller flere andre krigsforliste skip, der «Vindafjord» kun ble brukt som en referanse.

3.4. D/S «Sanct Svithun»

«Sanct Svithun» var et dampdrevet kysttransportskip, og flaggskipet til Det Stavangerske Dampskipsselskap.¹⁶⁵ Hun ble konstruert i Danzig, av Danziger Werft, og levert til DSD 1.7.1927.¹⁶⁶ «Sanct Svithun» ble brukt som kysttransport i Nord-Norge i årene frem til forliset. Dagen hun forliste, den 30. september 1943, gikk hun i sin vanlige rute og var på vei sørover. Hun befant seg like utenfor Stad da flere britiske fly gikk til angrep med mitraljøser og bomber. De britiske bombene satte skipet i brann, og kapteinen la kursen mot en nærliggende grunne for å redde passasjerene fra flammene. Kapteinen lyktes bare delvis i dette, da kun forskipet ble hengende på en fjellknaus, mens akterskipet stadig sank. Lokale folk fra bygda Ervik kom de overlevende til unnsetning, og fikk reddet 75 personer. Noen ble reddet samme dag, mens andre måtte overnatte på fjellknausen.¹⁶⁷ Det er usikkert nøyaktig hvor mange som døde av angrepet. Men det er antydning at mellom 17–19 av besetningen, 22–26 passasjerer og 10–20 tyskere omkom.¹⁶⁸ «Sanct Svithun» skal ha hatt ytterligere 50 tyske

---

¹⁶⁵ Lorentzen 1955: 199.

¹⁶⁶ Hentet 10. mars 2020 fra <http://www.warsailors.com/homefleetsingles/stsvithun.html>.

¹⁶⁷ Pettersen 1992: 190.

¹⁶⁸ Hentet 11. mars 2020 fra <https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/25053/default>.

soldater om bord, som gikk av i Ålesund samme dag som angrepet.¹⁶⁹ Dette er en mulig årsak til hvorfor skipet ble angrepet.

3.4.1. Avisenes bruk av angrepet på «Sanct Svithun».

Tabell 2.1 viser ulike oppslag om angrepet på «Sanct Svithun» som ble trykket i 52 avisutgaver, fra de fire avisene jeg har valgt ut. 27 utgaver brukte «Sanct Svithun» i propagandaoppdrag. Sammenlignet med «Vindafjord» er dette færre oppslag enn hva hun ble brukt i. De to skipene fikk relativt like mye oppmerksomhet fra avisene, tross nesten to års mellomrom mellom hvert forlis. Det er derfor tydelig at avisene hovedsakelig skriver om de ulike forlisene da det nylig har skjedd. Som tabellen også viser, med de lave tallene etter overgangen fra 1943. Tabellen tar for seg aviser utgitt fra dagen «Sanct Svithun» forliste, til frigjøringsdagen. Fritt Folk er den avisen med flest propagandautgaver, men Norges Handels og Sjøfartstidende har en større prosent propagandautgaver ut fra totalen. Dette påvirkes av at sistnevnte avis nevnte «Sanct Svithun» i svært få utgaver totalt, og de få som faktisk nevnte angrepet var propagandameldinger fra NTB som også tryktes i andre aviser.

«Vindafjord» nevnes i noen av oppslagene selv om angrepet på «Sanct Svithun» er i fokus, slik vi har sett da aviser refererer til «seierslister». Derfor har noen av avisene som ble ført inn i «Vindafjord» sin tabell også blitt ført i tabell 2.1. Enkelte aviser vil av samme grunn bli ført en tredje gang i «Irma» sin tabell. Summen av alle disse tabellene vil derfor ikke riktig vise antallet kilder oppgaven er bygget opp av, men et noe høyere tall.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
30.9.1943 -	7/18	9/18	2/2	6/10	24/48
1944	1/1	1/1	0/1	1/1	3/4
- 8.5.1945	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Sum:	8/19	10/19	2/3	7/11	27/52

Tabell 2.1.: Oppslag om «Sanct Svithun» i avisene, med/uten propaganda.

¹⁶⁹ Hentet 11. mars 2020 fra <http://www.warsailors.com/homefleetsingles/stsvithun.html>.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
Forsider:	5/7	6/8	0/0	4/6	15/21

Tabell 2.2.: Oppslag om «Sanct Svithun» på avisenes forsider, med/uten propaganda.

Tabell 2.2. viser at «Sanct Svithun» ble brukt på flere forsider enn «Vindafjord», men færre av forsideoppslagene var preget av propaganda enn de som handlet om «Vindafjord». Teorien om at hjemmeflåtens krigsforlis gikk gjennom tre faser, presentert i underkapittel 3.1., bekreftes i omtalene av «Sanct Svithun». Første fase er preget av propagandaoppslag og beskrivelse av angrepet. Andre fase fylles av nøytrale oppslag med ny informasjon som viser seg i etterkant av angrepet. Slike oppslag består av informasjon om likfunn og oppdaterte tapslister. Tredje fase besto, i «Vindafjord» sitt tilfelle, av å bli nevnt i andre krigsforlis sine propagandaoppslag. Dette forekommer bare ved to tilfeller for «Sanct Svithun». Dog blir hun også listet opp i to generelle propagandaoppslag som nevner flere krigsforlis, og som handler om Englands angrep på hjemmeflåten. Samt et oppslag om et flyangrep på Hammerfest hvor to Finnmarksskip ble rammet.¹⁷⁰

Tabell 2.3 viser de fem mest regelmessige propagandaformene i oppslagene om «Sanct Svithun», samt en sjettede kategori hvor andre former samles. Kategori 8 er plassert nederst selv om den har flest eksempler. Dette er fordi mange av disse eksemplene overlapper med de fem første kategoriene, og det er derfor få selvstendige tilfeller lagt under kategori 8. På grunn av denne overlappingen blir det totale antallet propagandaeksempler også høyere enn det var i praksis. Jeg vil derfor understreke at det ikke fantes 198 enkeltstående propagandaeksempler.

		1943	1944	1945	Sum:
Kat. 1: Sivile mål/norske mål		44	3	0	47
Kat. 2: Kallenavn/skjellsord		30	8	0	38
Kat. 6: Redselsfulle scener		21	0	0	21
Kat. 4: Sarkasme		12	3	0	15
Kat. 7: «Jøssinger»		13	1	0	14
Kat. 8: Annet		48	15	0	63
Sum:		168	30	0	198

Tabell 2.3: Avisenes propagandaoppslag kategorisert.

¹⁷⁰ Aftenposten 18.2.1943: 1.

3.4.2. Kategori 1: Sivile mål/norske mål

Stikkord: bevisst sivilt mål

I likhet med angrepet på «Vindafjord» ble kategori 1 også brukt mest i oppslagene om angrepet på «Sanct Svithun». Men i det sistnevnte tilfellet ble det lagt vekt på andre ting. I artiklene om «Vindafjord» handlet det i stor grad om å argumentere for at hun var et sivilt skip, siden de allierte deres tilhengere hevdet hun var i militær tjeneste. I «Sanct Svithun» sitt tilfelle virker det som at avisene ikke var like bekymret for at folk skulle tro hun var i militær tjeneste, og derfor var det heller ikke like nødvendig å overbevise leserne om at hun var et sivilt skip. Oppslagene om «Sanct Svithun» virker dermed mer som en påminnelse om at hun var et sivilt mål, enn argumenterende for at hun var et sivilt skip. Det ble understreket ofte at hun var et norsk mål, som tyder på at det skulle fremstilles som et uprovosert angrep på Norge. Alle avisene trykte flere oppslag som faller innenfor denne kategorien, men Fritt Folk har flest eksempler.

Kategori 1 har mange liknende artikler for både «Sanct Svithun» og «Vindafjord». For ikke å gjenta meg selv med nesten identiske eksempler, vil jeg derfor vise til oppslag som spesifikt knytter kategoriens tema til «Sanct Svithun», som et norsk sivilt mål. Det vil si at jeg ikke tar for meg generelle propagandaoppslag som handler om angrep på hjemmeflåten og sivile mål i alminnelighet, da jeg mener jeg har dekket slike oppslag under kategori 1 om «Vindafjord». De resterende oppslagene går hovedsakelig ut på å poengtere at «Sanct Svithun» var et norsk sivilskip, og at de allierte var klar over det. Dette kommer frem gjennom kommentarer som at «Skipet hadde bare norske passasjerer ombord, og går som kjent i sivil gods- og passasjerfart.»¹⁷¹ I tillegg til å poengtere at det kun var nordmenn ombord, skrives det også at det var «kjent» at det var et sivilskip. Det er en gjenganger i flere av artiklene at de fremstiller det som allment kjent at «Sanct Svithun» var et sivilt passasjerskip. Det skal sies at skipet hadde en fast rute i årevis, og det er godt mulig dette var relativt kjent blant den norske befolkningen på den tiden.

Fritt Folks kommentar om at det kun var norske passasjerer om bord, motbevises senere av Aftenposten. I et oppslag fra 6.10.1943 skriver de følgende: «Med passasjerer og mannskap var det ombord i alt ca. 200 mennesker, hvorav 10 eller 12 utlendinger.»¹⁷² Det er ikke nevnt noen nasjonalitet bak de såkalte utlendingene, men med tanke på at det omkom 10-12 tyskere under angrepet, er det nok disse det er snakk om. Å kalle dem utlendinger i stedet

---

¹⁷¹ Fritt Folk 2.10.1943: 1.

¹⁷² Aftenposten 6.10.1943: 2.

for tyske soldater, var nok strategisk for å ikke gi de allierte et grunnlag til å argumentere for at «Sanct Svithun» var i militær tjeneste. Tross dette er det fortsatt merkelig at de to avisene forteller to sider av samme sak. Fritt Folk holdt nemlig på sin påstand om at det kun var nordmenn ombord. Samme dag Aftenposten ga ut oppslaget som nevnte «utlendingene», trykte Fritt Folk et oppslag som skrev: «I en mørk og stormfull natt styrtet luftpiratene seg mot et skip som gikk i fredelig norsk kystfart, med utelukkende norske passasjerer og norsk mannskap ombord.»¹⁷³ Ingen av oppslagene er merket som meldinger fra NTB. Det vil si at artiklene stammer direkte fra hver avis, og uoverensstemmelsen stammer nok fra manglende kommunikasjon dem imellom.

Kommentaren i Fritt Folk om at angrepet skjedde en mørk og stormfull natt, bestrider flere påstander avisene legger frem for å fremstille allierte angrep som bevisste angrep på sivile mål. Et gjentatt argument er nemlig at det var klar sikt da «Sanct Svithun» ble angrepet, slik at nasjonale merker var tydelige. Med unntak fra Norges Handels og Sjøfartstidende, trykte tre av avisene en artikkel originalt publisert av Deutsche Zeitung in Norwegen, som inneholdt en uttalelse fra kapteinen til «Sanct Svithun». I begynnelsen av artikkelen står det: «Skjønt siktbarheten var god, slik at det norske flagg og passasjerer på dekket klart kunde sees, gikk flyene straks over til angrep fra landsiden.»¹⁷⁴ Videre følger en beskrivelse av selve hendelsen, og artikkelen ender med den følgende uttalelsen fra kapteinen:

Mitt skip kunde tydelig sees å være et norsk rutedampskip. Som følge av at flyverne angrep fra lav høyde måtte de også ha sett kvinner og barn. Etter bestemmelsen gikk vi uten eskorte. Jeg fordømmer derfor på det sterkeste dette folkerettsstridige, forbryterske og umenneskelige angrep.¹⁷⁵

Fritt Folks tidligere utsagn om at hendelsen skjedde en mørk og stormfull natt motsier dermed argumentet om at det var klar nok sikt til at man tydelig kunne se både nasjonalmerker og kvinner og barn ombord. Hvis det hadde vært storm, ville nok ikke passasjerene befunnet seg på dekk, spesielt ikke barn. Og hvis det var mørkt ville det uansett vært vanskelig å få øye på både passasjerene og nasjonalitetsmerkene. Ironisk nok trykte Fritt Folk selv Deutsches Zeitung in Norwegen sin artikkel den 9.10.1943, kun tre dager etter uttalelsen om at det var mørkt og stormfullt.

---

¹⁷³ Fritt Folk 6.10.1943: 3.

¹⁷⁴ Tromsø 15.10.1943: 2.

¹⁷⁵ Tromsø 15.10.1943: 2.

3.4.3. Kategori 2: Kallenavn/skjellsord

Stikkord: distansering

Bruk av kallenavn og skjellsord er igjen den kategorien som har nest flest eksempler å vise til. Eksemplene er likevel så like de fra «Vindafjord», at det blir vanskelig å vise til noe nytt uten gjentakelser. Det er de samme navnene og de samme uttrykkene som ble brukt om angrepet på «Vindafjord, som igjen blir brukt i artikler om «Sanct Svithun». Formålet med propagandaen er dermed også det samme. Avisene kaller Londonregjeringen for «emigranter» og «flyktninger» for å distansere dem fra det norske folk. Britene blir omtalt som «pirater» og andre betegnelser med negative assosiasjoner, for at disse negative assosiasjonene skal overføres og forbindes med dem. Over halvparten av eksemplene jeg har funnet stammer fra Fritt Folk, som også var den avisen med flest eksempler innenfor samme kategori i omtalen av senkningen av «Vindafjord». Denne gangen er det ingen eksempler å vise til i Norges Handels og Sjøfartstidende.

3.4.4. Kategori 7: Redselsfulle scener

Stikkord: Forferdelse, avsky

«Redselsfulle scener» er et begrep avisene brukte gjentatte ganger da angrepet på «Sanct Svithun» ble beskrevet. Variasjoner som «dramatiske scener» og «hjerteskjærende scener» forekom også ved flere tilfeller. Hovedsakelig går kategorien ut på å beskrive angrepets brutalitet ved bruk av illustrerende detaljer. Dette ble til en viss grad gjort i artiklene om «Vindafjord» også, men det forekom oftere og tydeligere i oppslagene om «Sanct Svithun». Forskjellen mellom de to er at angrepet på «Vindafjord» ble beskrevet som brutalt, men i «Sanct Svithun» sitt tilfelle ble denne brutaliteten beskrevet i detaljer. Kategori 7 kan forstås som en hybrid av kategori 3 Skyldfølelse og kategori 5 Umenneskeligjøring. Ved detaljert å beskrive angrepets brutalitet, i stedet for å beskrive hvor brutal angriperen er, virker det mindre åpenbart at hensikten er den samme, å skape fiendebilder av de allierte. Leseren danner heller negative assosiasjoner selv. Samtidig vil slike beskrivelser av siviles lidelse kunne rettes mot skyldfølelsen til de ansvarlige, hvis de allierte skulle lese oppslaget. Igen er det Fritt Folk som benytter seg mest av kategorien, etterfulgt av Tromsø og Aftenposten, respektivt. Norges Handels og Sjøfartstidende har heller ikke her noen eksempler å vise til.

Et tydelig eksempel som faller inn under kategori 2 Kallenavn/skjellsord, stammer fra Aftenposten. Her er både begrepet «redselsfulle scener» og beskrivelsen av brutaliteten brukt. Aftenposten beskriver angrepet slik:

Imens utspilles redselsfulle scener. Det opprevne dekk er tilsmurt av blod fra dem som er blitt revet i stykker ved bombardementet. Noen hopper til sjøs uten redningsbelter, andre hopper ned på flåter som er kastet på sjøen. Andre våger ikke spranget og blir kvalt av røyk og ild som hurtig brer seg.¹⁷⁶

Denne deskriptive beretningen er skrevet på en måte som får det til å virke som at forfatteren var til stedet under angrepet. Eller eventuelt har fått en skildring fra øyevitner som var til stede. Ellers vil formuleringer som at dekket var «tilsmurt av blod», kun være antagelser tatt i bruk for å skape en dramatisk effekt. Det står heller ikke nevnt noe sted i artikkelen at de har fått en uttalelse fra noen av ofrene, som passer med de detaljerte beskrivelsene. Journalisten har nok derfor tatt seg «kunstneriske friheter» i denne beretningen. Hvis vi igjen trekker inn kommentaren om at angrepet skjedde en mørk og stormfull natt, trykket i Fritt Folk 6.10.1943, er det tvilsomt at det i det hele tatt befant seg noen passasjerer på dekket da angrepet skjedde.

Et annet eksempel er hentet fra Fritt Folk, men det stammer opprinnelig fra Morgenavisen i Bergen. Artikkelens overskrift er: «Ung mor med lite barn brent til døde. Redselsfulle øyeblikk ombord i «Sanct Svithun».» Innholdet er en skildring av hendelsen, gitt av en passasjer med navnet Signe Johansen. Hun var gift med en av skipets donkeymenn, Karl Johansen, som døde under angrepet. Til Morgenavisen i Bergen forteller hun at hun så mannen sin bli truffet av en bombe. Hun hadde så forsøkt å trekke mannens lemlestedde lik vekk fra flammene, som kom stadig nærmere. Mens dette foregikk så hun «[...] en ung mor med sitt lille barn på armen kjempende i dødsangst for å unngå flammene som nærmet seg, for til slutt å oppsluke dem.»¹⁷⁷ Krigsseilerregisteret bekrefter at det døde en donkeymann ved navn Karl Johansen ombord «Sanct Svithun».¹⁷⁸ Digitalarkivet bekrefter at han var gift med Signe Thomassen.¹⁷⁹ Historien som fortelles, er derfor mest sannsynlig sann. Men hvordan det blir fremstilt, er det redaktøren som avgjør. Det vi får lese er nok bare deler av Signes forklaring, valgt ut ifra hva avisen ønsket å vektlegge. Oppslaget er fritt for noen annen form for propaganda. Det er ingen snakk om England, hverken på godt eller ondt. Det fremstår

---

¹⁷⁶ Aftenposten 6.10.1943: 2.

¹⁷⁷ Fritt Folk 12.10.1943: 1.

¹⁷⁸ Hentet 14. mars 2020 fra <https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/25053/default>.

¹⁷⁹ Hentet 14. mars 2020 fra <https://www.digitalarkivet.no/view/327/pv00000001505901>.

derfor som et upreget og objektivt oppslag, men detaljene som trekkes frem og innholdet som vektlegges, er veldig tendensiøst.

3.4.5. Kategori 4: Sarkasme

Stikkord: ufarliggjøring

De fleste tilfellene hvor sarkasme ble brukt i artiklene om «Sanct Svithun», er veldig sammenlignbare med tilfellene jeg viste til for «Vindafjord». Angrepene kalles «heltedåder» og engelskmennene kalles «befriere». I «Vindafjord» sitt tilfelle ble sarkasme også brukt for å ufarliggjøre skipet, for å ytterligere fremstille henne som et sivilt mål. Dette gjøres ikke med «Sanct Svithun». Trolig fordi det ikke var noen tvil hvorvidt hun var et sivilt skip eller ikke, som nevnt tidligere. I «Sanct Svithun» sitt tilfelle blir sarkasme hovedsakelig brukt til å undergrave de alliertes handlinger. Fritt Folk er igjen den avisen med flest eksempler innenfor denne kategorien. Aftenposten og Tromsø har et likt antall å vise til, mens Norges Handels og Sjøfartstidende ikke har noen.

De to mest interessante tilfellene stammer begge fra Fritt Folk, og kommer i form av propagandetegninger. Den første tegningen ble trykket 6.10.1943, og viser to menn med ryggen til, den ene fremstår rolig og behersket. Den andre virker rystet og oppskaket. Mennene står og ser utover havet, på et skip som på dramatisk vis, blir angrepet av flere fly. Fra skipet står det røyk, og det er tegnet mennesker som hopper overbord. Illustrasjonens overskrift er bare «Sanct Svithun». Under tegningen er det tatt med en dialog til bildet, hvor den oppskakete mannen sier: «Huff, jeg føler meg rent syk.», og hvor den andre mannen svarer: «Du har vel aldri fått engelsk befrielse?».¹⁸⁰ Å kalle engelskmenn «befriere», og deres angrep på sivile skip «befrielse», er noe avisene gjør ved flere tilfeller. Det fremstår dermed som at Englands måte å befri Norge fra okkupasjonsmakten på, er å ta livet av nordmenn i stedet for å befri dem fra undertrykkelse. Det kan virke som at to mennene representerer to typer av den norske befolkningen. Den rolige mannen representerer de som er kjent med tidligere engelske angrep, og som «vet» at England fører krig mot sivilbefolkningen. Den andre mannen representerer de som tidligere har benektet det, men som nå har fått åpnet øynene.

---

¹⁸⁰ Fritt Folk 6.10.1943: 3.

Bilde 6: «Sanct Svithun». ¹⁸¹

Den andre propagandategningen hadde et annet formål. Den forsøkte ikke å undergrave selve handlingen, men heller undergrave påstander om hvorfor angrepet skjedde. Tegningen er av de samme to mennene fra første tegning. Denne gangen er de vitner til at en stor hund angriper et lite og stakkarslig rådyr. Dialogen under bildet sier: «Det var da svært så brutalt det store dyret går fram!», «Ikke tøys. Det må da ha lov til å forsvare seg. Du så vel at det var det lille som begynte?» Under bildet står det også følgende i parentes: «(I enkelte kretser har man no funnet ut at de engelske bombefly handlet i selvforsvar. Det var «St. Svithun» som gikk til angrep.)»¹⁸² Her prøver illustratøren å undergrave et argument om at «Sanct Svithun» angrep de britiske flyene først. Noe som kan ha vært tilfelle, siden tyskerne forlangte at flere norske handelsskip og passasjerskip skulle bevæpnes med mitraljøser.¹⁸³ Gjennom sarkasme forsøker illustratøren å fremstille dette argumentet som helt absurd, ved å

¹⁸¹ «Sanct Svithun» [Bilde]. (1943). Hentet fra: Fritt Folk. (1943, 6. oktober). «Sanct Svithun». (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

¹⁸² Fritt Folk 15.10.1943: 3.

¹⁸³ Pettersen 1992: 176.

sammenligne «Sanct Svithun» med et lite og uskyldig rådyr, mens de britiske flyene sammenlignes med en aggressiv hund. Tegningen kan også virke som en metafor for Norge og England, der det lille rådyret forestiller Norge, mens hunden forestiller England. Derfor passer tegningen inn i fiendebildepropagandaen til NS.

Bilde 7: Britiske bombefly i selvforsvar.¹⁸⁴

3.4.6. Kategori 7: «Jøssinger»

Stikkord: uthenging

Under Kategori 3 Skyldfølelse på «Vindafjord», viste jeg til et eksempel hvor avisene forsøkte å gi skyldfølelse til nordmenn som sympatiserte med de allierte. Eller «jøssinger» som denne gruppen mennesker ble kalt av avisene. I oppslagene om «Sanct Svithun» forekom slike oppslag mer regelmessig, men var ikke nødvendigvis siktet mot å gi «jøssingene» skyldfølelse, slik det ble gjort med «Vindafjord». Derfor ble det mer naturlig å samle alt i en egen kategori, selv om flere av eksemplene overlapper med andre kategorier. Det er kun oppslag fra Aftenposten og Fritt Folk som faller inn under kategorien, hvor ni av elleve

¹⁸⁴ Bilde uten navn [Bilde]. (1943). Hentet fra: Fritt Folk. (1943, 15. oktober). Illustrasjon uten overskrift. (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

stammer fra Aftenposten. Flertallet av oppslagene har til hensikt å gi denne gruppen mennesker skyldfølelse for å sympatisere med de allierte. Men andre oppslag forekommer også. Oppslag som tar i bruk verktøy som sarkasme, hevn, og trusler.

Gjennomgangen av senkningen av «Vindafjord» viste hvordan Fritt Folk forsøkte å gi «jøssingene» skyldfølelse for å applaudere og vinke til britiske fly. Med «Sanct Svithun» tar Aftenposten dette et steg videre. Aftenposten går så langt som å kalle de allierte tilhengerne for medskyldige i angrepet. Artikkelen overskrift er «De medskyldige», og oppslaget konfronterer ulike utsagn fra «jøssingene». Avisen sier at angrepet blir i allierte kretser omtalt som en «beklagelig feil». At målet var en stor tysk konvoi fulgt av tyske krigsskip, og at «Sanct Svithun» ble truffet fordi hun befant seg i nærheten av dette målet. Oppslaget kommenterer også at det er merkelig at «jøssingene» har valgt denne «løgnen» framfor den vanlige påstanden, som ville vært at «Sanct Svithun» var lastet med krigsmateriell og tropper. Artikkelen fortsetter med: «Hovedsaken er at de folk som føler seg som selvskrevne forsvarere av de britiske terrorhandlingene mot norsk liv og eiendom, skaper forutsetninger for sådanne handlinger.». Videre skrives det: «Forsvarere av den britiske terror er derfor direkte medskyldige i forbrytelsene mot sine landsmenn.»¹⁸⁵ Det kommer tydelig frem at Aftenposten vil at leserne skal tro at britiske angrep vil fortsette å komme så lenge de forsvares. At slike angrep i stor grad kommer på grunn av at de forsvares, og at dette er «jøssingenes» feil.

Et annet eksempel kommer i form av tre forskjellige oppslag, trykket i tre forskjellige utgaver av Aftenposten. Det første oppslaget heter «Sett dem ombord!», og dreier seg om ryktet om at «Sanct Svithun» hadde gått til angrep på de engelske flyene. Ifølge oppslaget har ryktet sin opprinnelse på Oslos vestkant, og har derfra spredd seg til andre deler av landet. I oppslaget forslås det deretter at de som sprer slike rykter, burde tvangsplasseres ombord andre norske ruteskip. På dette viset vil de kanskje ikke forsvare slike påstander, hvis angrep skulle ramme dem selv. Eller at britene stopper angrepene hvis disse ryktemakerne er om bord, som de skriver slik: «[...] i hvert fall kan gjøre den nytte at britene er mere tilbakeholdne med sine bomber når man risikerer å ramme verdifulle jøssinger sammen med alminnelige nordmenn hvis liv ikke spiller noen rolle i den britiske krigsførsel.»¹⁸⁶ De to andre oppslagene fremstår som leserinnlegg der innsenderne sier seg enige i innholdet i det første oppslaget. Og som mener dette er et tiltak som burde innføres. Det første leserinnlegget tryktes samme dag som det opprinnelige oppslaget, i Aftenpostens aftenutgave, under overskriften «Ja, sett dem

---

¹⁸⁵ Aftenposten 6.10.1943: 2.

¹⁸⁶ Aftenposten 12.10.1943: 2.

ombord!». ¹⁸⁷ Det andre tryktes et par dager senere, under overskriften «Et forløsende ord.» ¹⁸⁸ Sistnevnte innleggs innsender står bare markert som «Sjømann». Det er vanskelig å si om leserinnleggene faktisk er innsendt av aftenpostens lesere, eller om de er skrevet av avisens journalister.

3.4.7. Kategori 8: Annet

I oppslagene om «Sanct Svithun» var det en rekke enkelttilfeller av propagandabruk, og andre tilfeller som overlapper med eksempler jeg allerede har henvist til. Vi kan for eksempel se på forslaget om å sette engelskvennlige nordmenn på norske ruteskip som en oppfordring til hevn, men det er ikke et direkte løfte om hevn, og vil derfor ikke passe inn i den tyske propagandakampanjen om hevn og motangrep. Et annet eksempel hvor temaet er hevn, er i et mønstringspropagandaoppslag trykket i Fritt Folk. Oppslaget heter «En sterk oppslutning om Krigsmarinen må bli vårt første svar på britenes hensynsløse drap på kvinner og barn.» Artikkelen handler om generelle angrep på hjemmeflåten, men det refereres direkte til angrepet på «Sanct Svithun» gjentatte ganger, og det er det eneste skipet som nevnes. Formålet med oppslaget er å få nordmenn til å melde seg inn i den tyske krigsmarinen. Budskapet er at dette er den beste måten å forhindre ytterligere angrep, samt å få hevn for de angrepene som allerede har skjedd. Videre ærer teksten norske frivilliges innsats på østfronten, for så å trekke frem norske tradisjoner: «La oss vise at vi også på sjøen, hvor vi har så rike tradisjoner, kan hevde oss på samme ærefulle måte». ¹⁸⁹ Mønstringsoppslaget kan knyttes til NS sin propaganda for et nasjonalt fellesskap og skapelse av fiendebilder, med å henvise til norske tradisjoner og introdusere en felles fiende.

3.4.8. Sammendrag

Angrepet på «Sanct Svithun» var en tragedie som ble mye omtalt i norske aviser. Som vi har sett, var mange av disse oppslagene sterkt preget av propaganda. De aller fleste oppslagene vektlegger hendelsen som et angrep på et sivilt mål. Artikkelen henviser til «Sanct Svithun» som ett av mange sivile krigsforlis forårsaket av britene, for å overbevise den norske befolkningen om at England bevisst velger sivile mål, og dermed truer de det nasjonale fellesskapet. Andre tilfeller beskriver brutaliteten i slike angrep, for å vekke avsky for de som forårsaker det. Senkningen av «Sanct Svithun» ble også brukt som et middel for å henge ut

---

¹⁸⁷ Aftenposten 12.10.1943: 2.

¹⁸⁸ Aftenposten 14.10.1943: 2.

¹⁸⁹ Fritt Folk 6.10.1943: 3.

Englands tilhengere i Norge, eller «Jøssingene», som avisene kaller dem. Oppslagene truer med ulike tiltak mot «jøssingene», hvis de fortsetter å støtte allierte angrep.

Mønstringspropaganda inspirert av angrepet forekommer også i et tilfelle, og fremlegges som en mulighet for hevn, og muligheten til å beskytte det nasjonale fellesskapet.

3.5 D/S «Irma»

«Irma» var et 1392 tonn tungt dampskip bygget i England i 1905, og kjøpt av Det Bergenske Dampskipsselskap (BDS) samme år.¹⁹⁰ Hun ble brukt som hurtigruteskip, og i perioden før hun forliste, gikk ruten hennes mellom Bergen og Trondheim.¹⁹¹ 13. februar 1944 befant «Irma» seg ved Hustadvika på Nord-Vestlandet, da hun ble utsatt for et angrep av norske motortorpedobåter. Torpedobåtene var stasjonert på Shetland, og hadde siden 1941 operert i Norskehavet. De norske torpedobåtene hadde i likhet med andre allierte fly og skip, fått ordre om ikke å angripe enslige norske sivile ruteskip.¹⁹² Like før angrepet inntraff, innhentet «Irma» det mer saktegående lasteskipet «Henry», og de norske torpedobåtene mistolket dette som at skipene var tyske transportskip som gikk i konvoi. Samtidig befant en større norsk slepebåt seg en halvtimes seilas unna, og dette skipet ble av mannskapet på torpedobåtene tolket som å være et tysk eskorteskip i følge med de to transportskipene.

Torpedobåtene gikk til angrep på de to sivile skipene, og traff først «Irma» med en torpedo som forårsaket en voldsom eksplosjon. Torpedoen traff nemlig skipets kjelerom. Livbåter ble satt ut fra «Henry» for å redde passasjerene fra det synkende skipet. Like etter ble også «Henry» truffet av en torpedo. «Henry» var lastet med stein, og sank derfor veldig fort. I den allierte rapporten het det at torpedobåtene hadde senket to handelsskip i konvoi, eskortert av et tredje patruljeskip. Ifølge rapporten bar ikke skipene norske nasjonalitetsmerker, og de hadde heller ikke navigasjonslys.¹⁹³ På grunn av den kraftige eksplosjonen fra «Irma», ble det trodd at hun var lastet med sprengstoff. En sjøforklaring ble holdt i Bergen, april samme år. Her ble det fastslått at begge skipene fulgte forskriftene, både med nasjonalitetsmerker og riktig belysning.¹⁹⁴ Blant de tre skipene jeg har valgt ut i denne oppgaven, døde det flest nordmenn på «Irma». I alt døde 61 mennesker, hvorav 35 fra besetningen og 26 passasjerer. To av besetningen ombord på «Henry» døde i tillegg.¹⁹⁵

---

¹⁹⁰ Hentet 19. mars 2020 fra <https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/15115/>.

¹⁹¹ Hentet 19. mars 2020 fra <http://www.warsailors.com/homefleetsingles/irma.html>.

¹⁹² Pettersen 1992: 190.

¹⁹³ Pettersen 1992: 191.

¹⁹⁴ Pettersen 1992: 191.

¹⁹⁵ Pettersen 1992: 191.

3.5.1. Avisenes bruk av angrepet på «Irma».

Tabell 3.1. viser hvor ofte «Irma» dukket opp i de fire avisene, brukt både i og uten propagandasammenheng. Av de tre skipene jeg har sett på, er «Irma» det skipet som blir nevnt i færrest aviser, men siden hun forliste senest av de tre er ikke dette så rart. Tross færrest aviser har hun den største prosentandelen med propagandaoppslag, ut fra totalen. Der 65 prosent av alle avisene bruker angrepet til propaganda. De nøytrale oppslagene er for eksempel oppslag som utgir oppdatert informasjon om tapslister, eller informasjon om utmerkelser i forhold til redningsarbeidet. Som tabellen viser, ble det store flertallet av avisene der «Irma» er nevnt, utgitt like etter hendelsen skjedde, i likhet med hva vi har sett tidligere. Av de få avisene som ble utgitt i 1945, brukte ingen av disse «Irma» som propaganda. Selv om «Irma» ble angrepet av norske torpedobåter kommer ikke denne informasjonen frem i avisene. Propagandaen er rettet mot England, og det virker derfor som at avisene er uvitende om hvem som sto bak. Jeg vil senere i oppgaven henwise til eksempler som tydeliggjør dette.

Selv om «Irma» forliste relativt seint i krigen, gikk omtalen av hennes forlis fortsatt gjennom de samme tre fasene tidligere skip gikk gjennom. I første fase lå fokuset på «Irma», og delvis «Henry» som ble angrepet samtidig. I den andre fasen ble det publisert nøytrale oppslag med ny informasjon om angrepet eller oppslag med utmerkelser av redningsarbeidere. I den tredje fasen i oppslag som enten handlet om et nytt angrep eller generelle angrep på hjemmeflåten, ble «Irma» brukt kun som et navn på en liste med andre krigsforlis.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
13.2.1944 -	11/15	9/12	1/3	7/11	28/41
- 8.5.1945	0/0	0/1	0/0	0/1	0/2
Sum:	11/15	9/13	1/3	7/12	28/43

Tabell 3.1: Oppslag om «Irma» i avisene, med/uten propaganda.

	Aftenposten	Fritt Folk	N. H. & S.	Tromsø	Sum:
Forsider:	6/7	6/6	1/1	5/6	18/20

Tabell 3.2: Oppslag om «Irma» på avisenes forsider, med/uten propaganda.

Av de fire avisene skiller Norges Handels og Sjøfartstidende seg ut. Mens de tre andre avisene skriver massevis om angrepet, trykket i et stort antall utgaver, skriver Norges Handels og Sjøfartstidende lite, og det avisen har med, er som regel hentet fra andre aviser, eller tilsendt av NTB. Dermed er det så godt som ingen originalitet om senkningen av «Irma» fra deres side. De tre gjenstående avisene har en god blanding av originale oppslag, samt oppslag fra andre aviser og fra NTB. Som tabell 3.2. viser, hadde «Irma» flere propagandafylte forsideoppslag de to andre skipene, selv om «Sanct Svithun» hadde flest forsider totalt.

Tabell 3.3. viser hvilke temaer som gikk oftest igjen i oppslagene om «Irma». Som jeg går gjennom under hver kategori, søkte avisene i hvert tema forskjellige mål i hva de forsøkte å formidle. Mange av kategoriene overlapper hverandre, og stammer fra de samme artiklene. Selv om kategori 6 har det høyeste tallet, er dette fordi mange av disse overlapper med de fem øvrige kategoriene. Dermed fantes det heller ikke 186 enkeltstående tilfeller selv om det tallet fremgår av tabell 3.3. Tabellen viser også at det ikke oppsto noen nye kategorier med «Irma». De samme kategoriene vi har sett før ble brukt om igjen.

	1944	1945	Sum:
Kat. 1: Sivile mål/Norske mål	45	0	45
Kat. 2: Kallenavn/Skjellsord	31	0	31
Kat. 6: Redselsfulle scener	24	0	24
Kat. 5: Umenneskeliggjøring	23	0	23
Kat. 3: Sarkasme	13	0	13
Kat. 8: Annet	50	0	50
Sum:	186	0	186

Tabell 3.3.: Avisenes propagandaoppslag kategorisert.

3.5.2. Kategori 1: Sivile mål/Norske mål

Stikkord: tydelig sivilt skip

Kategori 1 er igjen den kategorien som har flest eksempler. Som vi har sett tidligere på de to andre skipene, har denne kategorien tatt for seg ulike temaer. For eksempel som å bruke argumenter for å bevise at det rammede skipet var et sivilskip, og argumentere for at de allierte også visste dette. Hensikten var å skape et fiendebilde av at de allierte, om at de bevisst angrep sivile mål. Det ble også presentert som at dette var en vane de allierte hadde. Alle disse temaene går igjen også i oppslagene som handler om «Irma». Selv om mange av oppslagene er liknende de jeg har vist til tidligere, var omstendighetene rundt angrepene på alle de tre skipene forskjellige. Det er derfor ulike argumenter som blir vektlagt for hvert enkelt skip. Det er her de skiller seg fra hverandre. Jeg vil derfor vise til eksempler som var unike for «Irma», selv om flertallet av eksemplene kan sammenlignes med tidligere eksempler. Alle avisene har oppslag som faller inn under kategori 1, og sett bort ifra Norges Handels og Sjøfartstidende, har de tre andre avisene nesten like mange eksempler. Norges Handels og Sjøfartstidende har bare ett eksempel, og dette er fra et oppslag som også ble trykket i de tre andre avisene.

Strategien avisene brukte innenfor denne kategorien endret seg fra og med den 17.2.1944. Det britiske nyhetsbyrået Reuter trykte nemlig flere meldinger som rapporterte om angrepet på «Irma» fra de alliertes synspunkt. Den første meldingen ble utgitt allerede samme dag angrepet skjedde, den 13.2.1944, men det er tydelig at denne meldingen ikke nådde de norske avisenes oppmerksomhet før den 17.2.1944.¹⁹⁶ Fra og med at denne meldingen nådde Norge, brukte avisene store krefter for å overbevise det norske folk om feilene i Reuters rapporter, og hva som virkelig var sant, og det fremstår nesten som en debatt som går frem og tilbake mellom norske og britiske aviser. Derfor er det oppslagene i denne kategorien fra og med den 17.2.1944, som er interessante og unike. Artikkene som kom før denne datoen er veldig generelle, og bygger videre på ideen om at de allierte bevisst angriper sivile mål, med kommentarer som at det var klar sikt og derfor lett å se at «Irma» var et sivilskip. Det poengteres også hvor meningsløse slike angrep er, og at det kun går ut over sivilbefolkningen. Ordet «norsk» og «norske» blir også ofte brukt, for å fremstille det som et angrep på Norge. Likheten mellom disse oppslagene og de jeg eksemplifiserte med i «Vindafjord» sitt tilfelle, er derfor store.

---

¹⁹⁶ Aftenposten 17.2.1944: 2.

Oppslagene fra med 17.2.1944 vektlegger å motbevise spesifikke detaljer som ble skrevet i Reuter-meldingene. Ifølge de norske avisene skrev den første Reuter-rapporten kort og enkelt at «Den 13. februar ble to forsyningskip torpedert og senket i nærheten av Kristiansund.»¹⁹⁷ Aftenposten, Fritt Folk, og Tromsø trykket alle tre et identisk oppslag som kommenterte denne allierte meldingen. Det eneste som varierte fra de tre artiklene var forskjellige overskrifter. I artikkelen blir det hevdet at Reuter-meldingen har rett i én ting, nemlig at det ble senket to skip. Det nevnes deretter at «Henry» ble senket for å ha forsøkt å redde passasjerene fra det synkende «Irma». Oppslaget fortsetter med at en finner det merkelig at Reuter ikke brukte den «vanlige» unnskyldningen om at skipene gikk i konvoi.¹⁹⁸ Vi vet i ettertid at dette faktisk sto i den offisielle rapporten fra torpedobåtene. Fritt folk kaller denne rapporten en «kynisk Reuter-melding», og artikkelen ender sarkastisk med kommentaren: «Igjen har det norske folk fått et ugjendrivelig bevis på «british humanity»».¹⁹⁹

En ny Reuter-melding om angrepet på «Irma» ble sendt ut den 16.2.1944, med en rapport om at skipet var lastet med sprengstoff. Som nevnt trodde de allierte dette på grunn av den voldsomme eksplosjonen som oppsto da en torpedo traff skipets kjelerom. Denne meldingen kommenteres i identiske oppslag i Aftenposten, Fritt Folk, og Tromsø trykket i alle avisene den 18.2.1944. Avisoppslaget er merket med NTB, og det kommer fra Berlin. Artikkelen er en tysk imøtegåelse av de britiske meldingene. I artikkelen står det: «På offisielt tysk hold slår man kategorisk fast at admiralitetets kommuniqué er et falskneri i stor stil, som etter gammelt engelsk mønster forsøker å skyve skylden for det gemene mord på nordmenn over på andre.» Deretter blir det pekt på flere årsaker i artikkelen som gjør at skipet umulig kan ha blitt forvekslet som noe annet enn et sivilskip. Blant disse argumentene nevnes det at både skipets utseende og fart tilsier et sivilskip, og at det førte det norske flagg påmalt på begge sider av skipet. Et siste argument er at erfaringene som har blitt høstet etter fire år med sjøkrig tilsier at når et skip lastet med sprengstoff blir torpedert, blir det ingenting igjen av det.²⁰⁰

Oppslaget om den tyske imøtegåelsen av de britiske meldingene er interessant. Det er det eneste oppslaget jeg har sett, der Tyskland på offisielt hold er delaktige i å forsvare avisenes påstander om at et norsk skip er sivilt. Vanligvis er avisene forsiktige med å nevne noen form for tysk tilknytning til den norske hjemmeflåten i det hele tatt.

---

¹⁹⁷ Aftenposten 17.2.1944: 2.

¹⁹⁸ Fritt Folk 17.2.1944: 1.

¹⁹⁹ Fritt Folk 17.2.1944: 1.

²⁰⁰ Tromsø 18.2.1944: 2.

3.5.3. Kategori 2: Kallenavn/Skjellsord

Stikkord: distansering

I alle de 28 utgavene med propagandaoppslag om angrepet på «Irma», finnes det til sammen 31 tilfeller hvor ulike kallenavn og skjellsord på de allierte/«jøssingene» blir brukt. Gjennomsnittlig blir det mer enn ett eksempel per avis. I praksis brukes det flere ganger i en og samme avisartikkel, mens andre aviser ikke inneholder noen tilfeller. Som vi har sett har kallenavn og skjellsord blitt brukt regelmessig i alle skipsomtalen, og kategori 2 har vært den nest mest brukte kategorien for alle de tre skipene. Fritt Folk, Aftenposten og Tromsø bruker skjellsord og kallenavn oftest. Respektivt ut ifra antall tilfeller. Norges Handels og Sjøfartstidende har ingen eksempler å vise til her heller. Det er få eksempler i omtalen av «Irma» som skiller seg fra de to andre skipene. Det mest interessante er at de ulike navnene og kraftuttrykkene stort sett rettes mot England, selv om angrepet ble utført av nordmenn.

Det mest gjengående kallenavnet som brukes om britene i artiklene om «Irma» er «pirater». Fritt Folk trykte et utdrag fra en tale holdt av NS sin fylkesfører i Ålesund, Thor K. Taraldsen, hvor dette kallenavnet blir brukt. Flere interessante detaljer kommer også frem i det følgende sitatet: «Til å begynne med ble det sagt at det var «Irma» som overfalt de engelske skipene som tilfeldigvis var kommet oppunder vår kyst, men det var nok de engelske pirater som var ute med et nytt overfall, dette folk som har gjort seg tjenere for barbarene i øst».²⁰¹ Det er flere ting som gjør dette utdraget interessant. Først motsier han en påstand om at «Irma» gikk til angrep på de engelske skipene. Jeg har ikke funnet denne påstanden noe annet sted i noen av de andre avisutgavene. Som vist tidligere var det derimot en påstand om at «Sanct Svithun» gikk til angrep på flyene som senket henne. Denne påstanden ble nevnt i flere aviser. Det kan derfor virke som at fylkesføreren har blandet angrepene på de to skipene.

Fylkesfører Taraldsen sier også at skipene involvert i angrepet var engelske, og han påpeker det samme i kommentaren om at de engelske piratene var ute med nok et overfall. Det virker dermed som at man hjemme i Norge ikke var klar over at skipene som angrep «Irma», var norske torpedobåter styrt av et norsk mannskap. Flere lignende oppslag som forbinder angrepet på «Irma» som et verk utført av «britiske pirater», forsterker denne teorien. Dog er Aftenposten nærmere sannheten enn de andre avisene, med følgende påstand: «Ved overfallet på Bergenskes kjente kystruteskip «Irma» har de britiske banditter, ikke usannsynlig med norske hjelpere ombord, på den verdigste måte fulgt sine tradisjoner.»²⁰²

---

²⁰¹ Fritt Folk 24.2.1944: 3.

²⁰² Aftenposten 15.2.1944: 2.

Her antydes det korrekt at det kan ha vært nordmenn ombord i torpedobåtene som senket «Irma», selv om dette mest sannsynlig var en påstand uten noe fast bevis. Til slutt i fylkesfører Taraldsens sitat kommenterer han at engelskmennene har gjort seg til «tjenere for barbarene i øst». Her er det utvilsomt Sovjetunionen han sikter til, som han med dette utsagnet påstår er herre over England. Selv om Sovjetunionen var ansett som hovedfienden for NS sitt nasjonale fellesskap, og dermed hovedmålet for fiendebildepropagandaen, er sitatet til fylkesfører Taraldsen ett av svært få oppslag der antibolsjevisme er et tema. Dog var det ikke Sovjetunionen som sto bak senkningen av noen av de tre skipene jeg har valgt til denne oppgaven, som naturligvis kan være årsaken til mangelen på antibolsjevisme i oppslagene.

Ett nytt kallenavn avisene tar i bruk med angrepet på «Irma» er navnet Albion, som er en tidlig betegnelse på de britiske øyer, med opprinnelse i antikken.²⁰³ Det er ingen åpenbare negative konnotasjoner til dette navnet, og det brukes nok heller av avisene for dramatikkens skyld. Fritt Folk bruker nemlig kallenavnet i et oppslag hvor de senere siterer Ibsen. I artikkelen kaller de angrep på hjemmeflåten: «Et uhyggelig dokument i det avmektige Albions bestialske krigsførsel».²⁰⁴ Kallenavnet blir brukt av både Fritt Folk og Aftenposten, men dukker ikke opp i hverken i Tromsø eller Norges handels og Sjøfartstidende. Aftenposten bruker navnet kun én gang, og det virker som at det er med samme formål som i Fritt Folks tilfelle, nemlig for å dramatisere setningen det brukes i. Aftenposten bruker det slik: «Det stortalende Albion som trakk oss inn i krigen, måtte rømme med halen mellom beina fra Norge, men vil gjerne komme igjen for å rehabilitere seg.»²⁰⁵ Dette er fra et oppslag som starter med å skrive om angrepet på «Irma», men som etterhvert sporer over til å beskyldt britene for å ha dratt Norge inn i krigen med Altmark-hendelsen.

3.3.4. Kategori 6: Redselsfulle scener

Stikkord: forferdelse, avsky

Kategori 6 blir brukt veldig likt i artikkelene om «Irma», som det vi så om «Sanct Svithun». Samme strategi blir brukt til å forklare elendigheten og brutaliteten som fulgte angrepet. Den største forskjellen er at senkningene forekom på forskjellig vis, og derfor blir det forskjellige framstillinger om hva som hendte. For eksempel ble «Sanct Svithun» satt i brann av bombene, og det ble derfor fokusert på mennesker som ble tatt av flammene og kvelt

---

²⁰³ Albion. (2009, 14. februar). I *Store norske leksikon*. Hentet 21. mars 2020 fra <https://snl.no/Albion>

²⁰⁴ Fritt Folk 31.3.1944: 1.

²⁰⁵ Aftenposten 15.2.1944: 2.

av røyken. «Irma» derimot sank hurtig av en torpedo, og det ble derfor ikke like mye tid til at det kunne utspille seg «redselsfulle scener» ombord. Fokuset ble derfor rettet mot menneskene som lå i vannet etter at skipet var sunket. De grusomme detaljene som legges frem om angrepet, kommer i form av vitneforklaringer fra de overlevende. Avisene har med slike forklaringer fra rundt ti forskjellige personer, sammenlagt. Mange av disse gir en veldig lik forklaring av hendelsen, og de samme detaljene blir vektlagt ofte. Bortsett fra Norges Handels og Sjøfartstidende trykker de andre avisene ofte forklaringer fra samme person. Slik går de samme forklaringene igjen i flere av avisene. Derfor blir mange av eksemplene inn i denne kategorien, telt både to og tre ganger.

Historiene som blir fortalt gang på gang av de overlevende, handler i stor grad om hva de opplevde etter at skipet sank. Hendelsen forekom en februarkveld. Det var både mørkt og kaldt. Mange ble liggende i vannet uten flytevester. De overlevende beskriver derfor fortvilelsen og redselen de selv følte, samt det sterke inntrykket som synet av døde mennesker og de overlevedes fortvilte skrik hadde. En av styrmennene fra «Henry» kom roende i en livbåt, for å hjelpe de overlevende fra «Irma». Styrmannen ga følgende forklaring til NTB: «Denne roturen står for meg som et grusomt mareritt. Over alt på sjøen lå hjelpeløse mennesker, mange fryktelig lemlestet som følge av eksplosjonen. Vi så også avskutte armer og bein. De redselsfulle skrikene fra de sårede, lyder ennå i ørene mine».²⁰⁶ Lemlestedede kroppene i vannet og redselsfulle skrik i mørket, er gjengangere i de fleste forklaringene. Oppslagene med vitneforklaringer er uten bruk av noen annen form for propaganda, slik det også var i forklaringene om «Sanct Svithun». Det er ingen kallenavn, skjellsord eller fordømmelser av britene. Det er bare ekstreme detaljer om lidelsene og elendigheten nordmenn ble utsatt for som følge av et allierte angrep, i oppslag som ellers fremstår som objektive.

3.5.5. Kategori 5: Umenneskeliggjøring

Stikkord: frykt, avsky

Eksempler innenfor kategori 5 ble ofte brukt i artiklene om «Vindafjord», for så nesten å forsvinne helt i oppslagene om «Sanct Svithun». Ved «Irma» har kategorien gjentatt sin popularitet. Artiklene som benytter seg av umenneskeliggjøring som tema er dog veldig like for «Irma», som de eksemplene jeg viste til med «Vindafjord». Den eneste forskjellen er at med «Irma» bruker avisene ulike midler for å fremstille engelskmenn som kaldblodige og

---

²⁰⁶ Aftenposten 15.2.1944: 1.

usympatiske, gjennom å referere til et angrep som ble utført av nordmenn. Dette er nok et bevis som tilsier at man hjemme i Norge ikke var helt klar hva som virkelig hadde hendt. Det er derfor interessant å spekulere om hvordan avisene ville lagt det frem hvis de var klar over at det var nordmenn som sto bak. Mon tro om de fortsatt ville ha beskrevet angrepet som «bestialsk» og «umenneskelig», slik de beskriver britiske angrep. Avisene med flest artikler innenfor denne kategorien er henholdsvis Fritt Folk og Tromsø. Norges Handels og Sjøfartstidende har ingen.

Et eksempel på hvordan britene ble umenneskeliggjort kommer tydelig frem i et mønstringspropagandaoppslag. Oppslaget er skrevet av hirdmarinefører Thorleif Fjeldstad, og budskapet virker å være rettet mot norske sjømenn. Først beskriver hirdmarineføreren angrepet på både «Irma» og «Henry», før han så skriver det han mener er en engelsk mentalitet, som han skildrer slik: «Blodtørst, drepe, drepe, drepe, hvem som helst, hvor som helst, når som helst. Norske sjøgutt kjenner du den kyniske engelskmann igjen?»²⁰⁷ Selv om det ikke var ironisk ment, er det vanskelig ikke å se ironien i det hirdmarineføreren skriver. Som uvitende spør norske sjøfolk om de kjenner igjen den kyniske og blodtørstige oppførselen som forårsaket angrepet, når det var norske sjøfolk som sto bak. Men det er et godt eksempel på hvordan avisene forsøkte å distansere den norske befolkningen fra England og engelskmenn, ved å umenneskeliggjøre dem i artiklene sine. Slike oppslag bidrar til fiendebildet av England som den store trusselen for det nasjonale fellesskapet.

3.5.6. Kategori 4: Sarkasme

Stikkord: ufarliggjøring, latterliggjøring

Det er ingen eksempler innenfor denne kategorien om «Irma» som skiller seg fra eksemplene jeg viste til med «Vindafjord» og «Sanct Svithun». Sarkasme blir benyttet på samme måte, og med samme formål. Kategorien overlapper i flere tilfeller med andre kategorier. Engelskmenn blir for eksempel ofte referert til som «befriere», som er et sarkastisk kallenavn. Sarkasme blir brukt til å ufarliggjøre de norske skipene, samt latterliggjøre angriperne. Et eksempel hvor begge disse formålene kommer frem, er i mønstringsoppslaget fra hirdmarinefører Fjeldstads som jeg nettopp henviste til. Han fortsetter beskrivelsen av angrepet på «Irma» slik: «Tapre engelske marinefolk fant en norsk ubevæpnet rutebåt med norske sivile passasjerer ombord, kvinner og menn, en båt som bringer livsfornødenheter til norske hjem. I besittelse av ekte engelsk kampglød går de til

---

²⁰⁷ Tromsø 16.2.1944: 1.

angrep på sin fryktelige motstander, hurtigruta».²⁰⁸ I dette utraget ser man hvordan Fjeldstad bruker sarkasme til å latterliggjøre engelskmenn. Ved å kalle angrep på sivile skip for tapper engelsk krigsglød. Hurtigruteskipet kalles også Englands «fryktelig motstander», som har samme latterliggjørende effekt, samtidig som å ufarliggjøre tanken om at «Irma» var et militærskip. Fritt Folk og Tromsø benytter seg mest av kategorien. Aftenposten har et par eksempler, og Norges Handels og Sjøfartstidende har ingen.

3.5.7. Kategori 8: Annet

Kategori 8 er en sammenslåing av forskjellige temaer avisene bruker til propaganda, men som brukes for sjelden til å kunne få sin egen kategori. Et tema her er historiebruk. Historiske kallenavn ble brukt, slik som «Albion». Men historie ble også brukt for å skape et mønster. Det er den britiske blokaden av Danmark-Norge under Napoleonskrigene som trekkes inn for å oppnå dette målet. Det fremstilles som at England på nytt prøver å skape hungersnød i Norge, ved å senke norske forsyningskip. Fritt Folk skriver det slik: «Vi nordmenn har som sagt lett for å glemme, men la oss iallfall, vi som kanskje nå står mot hverandre, tenke på at den som tok kverken på Norge i krigsårenes tider var alltid England. I forrige århundre som dette».²⁰⁹ Oppslaget er tydelig vinklet mot å samle et splittet Norge gjennom hat mot en felles fiende som har holdt nasjonen nede i flere århundrer, og at nordmenn ikke må glemme lidelsen deres forfedre gikk gjennom, som nå forårsakes på nytt av samme «fiende».

Henrik Ibsens dikt om Terje Vigen trekkes inn i den samme artikkelen. Et dikt om en mann som forsøker å ro fra Norge til Danmark for å skaffe mat til familien sin i hungersnøden i Norge under Napoleonskrigene. En hungersnød forårsaket av en britisk blokade av Danmark-Norge. I diktet blir Terje stoppet og fanget av en britisk fregatt, og derfor dør familien hans av sult.²¹⁰ Terjes tapre forsøk på å forsyne familien sin under krigens nød sammenlignes med norske transportskip lignende forsøk. Fritt Folk siterer Ibsens dikt, og sammenligner slik:

For Norge har det imidlertid vært likegyldig enten England var offisiell fiende i krigens tid. Sult og matmangel var det støtt i England Farvann. «Hans føring var ikke stor. Tre tønder bygg var alt.» Det var heller ikke så stor føring våre kystskip hadde når de seilte i maktfordelingens tjeneste.²¹¹

---

²⁰⁸ Tromsø 16.2.1944: 1.

²⁰⁹ Fritt Folk 31.3.1944: 1.

²¹⁰ Ibsen, Henrik. (1875). *Digte* (2.opplag). København: Gyldendalske Boghandel: 84.

²¹¹ Fritt Folk 31.3.1944: 1.

Fritt Folk er den eneste avisen som åpenbart trekker linjer mellom hungersnøden under Napoleonskrigene og angrep på hjemmeflåten under andre verdenskrig. Dog bruker både Aftenposten og Tromsø regelmessig ord som «tradisjon» når de skriver om angrep på hjemmeflåten. Det er vanskelig å si hvorvidt med dette menes som at det har blitt en tradisjon under den gjeldende krigen, eller om det siktes til at det har vært en tradisjon helt siden den britiske blokaden under Napoleonskrigene. Disse oppslagene kan tydelig kobles til den norske propagandakampanjen om å skape fiendebilder og et nasjonalt fellesskap, men oppslagene kan også sammenlignes med den siste tyske propagandakampanjen, der Goebbels søkte tilflukt i mytologi.

3.5.8. Sammendrag

Generelt er det lite som skiller måten avisene brukte angrepet på «Irma», fra oppslagene om angrepene på «Vindafjord» og «Sanct Svithun». Den største forskjellen er omstendighetene rundt angrepet, som bestemmer de ulike detaljene som blir vektlagt. Det er også enkelttilfeller som skiller seg ut, men i det store bildet er mye likt tidligere artikler. «Irma» blir i kjent stil fremstilt som et ufarlig sivilskip, og det fremstilles som at hun bevisst ble angrepet på tross av dette. Avisene legger skylden for angrepet på «Irma» over på England, selv om det var norske torpedobåter som sto bak. Det virker som at avisene er helt uvitende om denne sannheten, og bruker angrepet for det det er verdt til å lage fiendebilder av England.

4. Hvordan ble allierte angrep på hjemmeflåten fremstilt og brukt som propaganda i norske aviser?

For å komme til bunns i oppgavens forskningsspørsmål har jeg analysert avisoppslag om allierte angrep på tre skip i den norske hjemmeflåten, som krigsforliste på tre forskjellige år i andre verdenskrig. For å lokalisere og gjøre rede for propagandaen i disse oppslagene har jeg tatt utgangspunkt i redegjørelsen for begrepet propaganda i underkapittel 2.1.1. Utover dette gjensto det å se hvordan propagandaen som ble brukt i avisoppslagene passet inn i de tyske og norske propagandakampanjene, som henholdsvis ble redegjort for i underkapittel 2.1.4. og 2.1.7. Jeg vil oppklare at det er NS sine propagandakampanjer jeg sikter til, når jeg skriver norske propagandakampanjer. Videre ønsker jeg å oppsummere deler av oppgaven som har vært viktige for kunne svare på problemstillingen. Deretter vil jeg drøfte mine funn og til slutt kommer med en konklusjon.

4.1. Oppsummering

Hvordan ble allierte angrep på den norske hjemmeflåten fremstilt og brukt som propaganda i norske tyskkontrollerte aviser under andre verdenskrig? – er forskningsspørsmålet som har vært utgangspunktet for hele oppgaven. Spørsmålets kontekst er måten okkupasjonsmakten og NS utnyttet den norske hjemmeflåten og norske sjøfolk under andre verdenskrig. Først som en ressurs til transport og forsyning, tvunget til å seile i risikofylte farvann, for så å bli brukt som drivstoff i nazistenes propagandaapparat når skipene forliste. Med norske massemedier i sin hule hånd, kunne okkupasjonsmakten og NS styre fremstillingen av hjemmeflåten krigsforlis til å tjene egne interesser. Her ble propaganda brukt som et verktøy for å selge budskapet.

For å forstå hvordan et krigsforlis kan brukes som propaganda, er man nødt til å forstå begrepets betydning og virkemåter. Bruk av propaganda må ses i lys av tiden den ble brukt i, da det er et tidsavhengig begrep. Propaganda er et mye omtalt fenomen med mange definisjoner. Derfor er det nødvendig å ta utgangspunkt i selve essensen av begrepet når bruk av propaganda skal analyseres. Man kan ha som utgangspunkt at budskap som bevisst forsøker å påvirke adferd og holdninger kan regnes som propaganda, enten det fremmer nye holdninger eller forsterker eksisterende holdninger. Som nevnt, argumenteres det for at det sistnevnte formålet er det mest effektive. Propaganda tjener propagandisten interesser, og man kan se formålet propagandaen skulle tjene i lys av de tyske og norske propagandakampanjene.

I oppslagene om krigsforlisene kan propagandaen brytes ned og kategoriseres. Sett bort fra et par unntak, er det stort sett de samme kategoriene som går igjen med alle krigsforlisene. Kategoriene knyttes hovedsakelig mot å skape fiendebilder og brukes stort sett på likt vis. De største forskjellene kommer frem i enkelttilfeller. De mest brukte kategoriene var henholdsvis kategori 1 Sivile mål/Norske mål og kategori 2 Kallenavn/Skjellsord. I analysen kom disse kategoriene frem som de to mest brukte om alle krigsforlisene, og viser at krigsforlis i propagandasammenheng hovedsakelig forble uendret gjennom hele krigen. Kategori 4 Sarkasme ble også brukt med alle krigsforlisene, men av varierende grad. De største kategoriforskjellene kom med kategori 3 Skyldfølelse og kategori 7 «Jøssinger», og disse kategoriene oppstod kun én gang hver, henholdsvis med «Vindafjord» og «Sanct Svithun». Kategori 3 skilte seg ut ytterligere, ved at den ikke kan kobles til en større propagandakampanje, men heller søkte å stoppe angrep på hjemmeflåten med bruk av medfølelse og samvittighet.

Kategori 7 var en av to nye kategorier som kom med «Sanct Svithun». Av de nye kategoriene tjente kategori 7 målet om å fiendestille den norske befolkning mot nordmenn som sympatiserte med de allierte, ved å fremstille denne gruppen mennesker som en fiende og trussel for det nasjonale fellesskapet. Den andre nye kategorien, kategori 6 Redselsfulle scener, beskrev de brutale detaljene som forekom under allierte angrep på norske skip, og kan anses som et forsøk på å visualisere trusselen England utgjorde for nordmenn og det norske samfunnet. Utenom kategoriene forekom enkelttilfeller uten nok oppslag til å kunne kategoriseres. Slike tilfeller var blant annet historiebruk, mønstringspropaganda og anti-kommunisme.

Ellers kan man se måten avisene fremstilte angrepene på som klassiske eksempler på hvordan propaganda stenger for diskusjon. Detaljer som kan brukes til å rettferdiggjøre angrepene blir fullstendig utelatt eller nedslått. For eksempel nevnes aldri tyske soldater, selv om tyske soldater døde med krigsforlisene. At detaljer om tyske militærstyrker ble holdt igjen er nok heller et resultat av tysk sensur enn bevisst propaganda, selv om detaljene sannsynligvis ville blitt holdt igjen uansett om restriksjonene var der eller ikke. Ved å utelate slike detaljer fremstiller avisene hvert krigsforlis som et uprovosert og unødvendig angrep på et sivilt skip, og bruker propaganda for å selge denne fremstillingen. Da denne vinklingen av allierte angrep på hjemmeflåten er lik for alle krigsforlisene, viser at det ikke forekom noen endring over tid i hvordan avisene brukte krigsforlis i propagandasammenheng.

At avisene fremstilte angrepene som uprovosert, ble utfordret av krefter utenfor okkupasjonsmakten og NS sin kontroll. For eksempel oppsto det rykter om at det var «Sanct

Svithun» som først hadde gått til angrep på de britiske flyene, og at flyene deretter handlet i selvforsvar. I følge allierte retningslinjer tillatte slike tilfeller flyene å returnere ild. Avisene slo derfor hardt ned på ryktene i flere av sine utgaver. Fritt Folk brukte blant annet en illustrasjon for å motbevise dem. Tegningen fikk ryktene til å virke absurde, samtidig som den fremstilte England som et aggressivt rovdyr. På den samme tegningen ble «Sanct Svithun» og Norge fremstilt som lite og uskyldig. Lignende ble fremstillingen om angrepet på «Irma» utfordret av det britiske nyhetsbyrået Reuter, som hevdet «Irma» var lastet med sprengstoffer og gikk i konvoi. Disse påstandene ble også slått hardt ned av avisene.

4.2. Drøfting

Funnene som kan svare på oppgavens problemstilling har blitt redegjort, og det gjenstår å drøfte funnene opp mot selve problemstillingen og andre underliggende spørsmål. *Hvordan ble allierte angrep på den norske hjemmeflåten fremstilt og brukt som propaganda i norske tyskkontrollerte aviser under andre verdenskrig?*; er det store spørsmålet jeg skal drøfte før jeg kommer frem til en konklusjon. Andre relevante spørsmål vil også trekkes inn og drøftes, som for eksempel hvordan krigsforlisene passet inn i tyske og norske propagandakampanjer, og om det forekom noen endringer i propagandabruken over tid.

4.2.1. Allierte angrep på hjemmeflåten som propaganda i norske aviser

Når avisene skrev om angrepene på «Vindafjord», «Sanct Svithun» og «Irma», brukte de propagandamidler for å overbevise leserne om at uskyldige norske skip ble unødvendig og uprovosert angrepet av de allierte. Da avisene skrev om krigsforlis påtok de seg en slags offerrolle, og skrev som om de snakket for både de pårørende og for hele det norske folk. Jeg vil tro det norske folk syntes det var tragisk at så mange uskyldige døde på hvert krigsforlis, men jeg tviler på at de svelget avisenes fremstilling om at angrepene var helt uprovoserte. Det var jo tross alt krig, og så lenge hjemmeflåten var kontrollert av okkupasjonsmakten var det bare realistisk at en slik ressurs kom til å bli angrepet. Måten avisene legger det frem får det til å virke som at hjemmeflåten hverken hadde noe med krigen eller okkupasjonsmakten å gjøre, selv om vi vet at hjemmeflåten ble brukt til å transportere krigsrelaterte last, slik som tyske soldater og malm.

Avisene valgte heller å vektlegge hjemmeflåtenes rolle som vare- og siviltransport, og at å angripe den ville skape sult og elendighet i Norge. Det er interessant at ernæringstilstanden i Norge ble brukt som propaganda, med tanke på at flere aviser, blant

annet Aftenposten, fikk forbud mot å skrive om ernæringstilstanden i Norge. Var det slik i dette tilfellet at målet helliget midlet, og at oppslagene gikk gjennom sensuren fordi de ble brukt til propaganda? Dog ble det aldri hevdet at det faktisk fantes hungersnød i Norge, men heller at hungersnød i Norge var det eneste de allierte ville oppnå ved å angripe hjemmeflåten. Denne tilnærmingen er tilknyttet kategori 3 Skyldfølelse, en kategori som skiller seg ut fra de andre kategoriene. Mens flertallet av kategoriene forsøkte å sette England i dårlig lys, er det ironisk at avisene samtidig forsøkte å spille på følelser om samvittighet og medlidenhet, i propaganda rettet mot en nasjon de selv beskrev som kald og følelsesløs.

England var ikke det eneste målet kategori 3 forsøkte å nå. Andre mål i skyldfølelsepapandaen inkluderte både den norske uteflåten og den norske befolkningen. Men det kan virke som at bruk av skyldfølelse i propaganda ikke var noe effektivt, siden «Vindafjord» var det eneste av de tre skipene som hadde noe særlig bruk av kategorien i oppslagene sine. Avisene må derfor ha lagt dette temaet på hylla, en gang mellom «Vindafjord» sitt forlis og «Sanct Svithun» sitt forlis. Det er også mulig at «Vindafjord» var det siste av hjemmeflåtenes krigsforlis der temaet skyldfølelse ble brukt i propaganda.

Selv om bruk av skyldfølelse til propaganda forsvant med «Vindafjord», ble tilnærmingen med å bruke ernæringstilstanden i Norge på nytt brukt som propaganda med angrepet på «Irma». Men denne gangen ble det fremstilt som at England hadde som mål å skape hungersnød i Norge. Derfor er det også et tydelig bidrag til NS sin fiendebildepropaganda. I et rent praktisk synspunkt ser jeg ikke hvordan hungersnød i Norge ville ha hjulpet England i krigen mot Tyskland. Men det er vel nettopp slik avisene ønsket å fremstille det; at de allierte førte krig mot nasjonen Norge uavhengig av den tyske okkupasjonsmaktens tilstedeværelse. Jeg tror det er slik avisene forsøkte å fremstille krigen, som at Norge var på Tysklands side i krigen mot de allierte. I dette bildet ble ikke Tyskland fremstilt som en okkupasjonsmakt, men som alliert med Norge.

Flere av kategoriene kan brukes til å støtte argumentet om at avisene forsøkte å fremstille andre verdenskrig som en krig der de allierte førte krig mot Norge. Mest av alle kategori 1 Sivile mål/Norske mål, der formålet var å vinkle allierte angrep på hjemmeflåten som uprovoserte angrep mot nasjonen Norge. Denne fremstillingen av krigen kobles sammen med fiendebildet avisene skapte av England og de allierte. Det hele fremstår som om landet er i krig mot sin langvarige fiende England, en nasjon som har undertrykt Norge siden Napoleonstiden. Med hjelp fra sine allierte forsøker denne fienden å desimere den norske befolkning ved å angripe sivile mål og skape hungersnød. Det eneste håpet Norge har for å

overvinne denne mektige fienden, er ved at befolkningen samler seg mot dem. I denne kampen om overlevelse står Norge side om side med sin alliert, Tyskland.

Det er ikke mye sannhet i dette bildet avisene forsøkte å skape både av England og av selve krigen. Dog inneholder propaganda ofte en form for sannhet. Mange av krigsforlisenes avisoppslag følger en tynn linje mellom hva som er løgn og hva som er sant. Noen inneholder rene løgner, som for eksempel påstander om at skipene seilte kun med nordmenn ombord, selv om det var tyske soldater ombord. Andre ganger er det unektelige sannheter som formidles, men som gjerne fremstilles på en påvirkende måte. I noen spesielle tilfeller er det ikke like lett å skille mellom sannhet og løgn. For eksempel i historien «Venter på far», der barna ventet på at faren skulle komme hjem fra jobb, men så viste det seg at faren døde på «Vindafjord». Jeg tolket dette som en fiktiv historie, og derfor noe som ikke er sant. Men historien var basert på noe som var en realitet for de som mistet familie og venner på krigsforlisene, og derfor inneholder fortellingen en viss sannhet.

At propagandaminister Gulbrand Lunde i sin propaganda ikke så bort fra bruk av løgn og unnvikelser av sannheten, kan forklare tvilsomme oppslag om angrepet på «Vindafjord». For eksempel historien «Venter på far», og oppslaget om angrepet på de franske fiskebåtene. Det virker ikke som at Lundes bortgang i 1942 forårsaket store endringer i avisenes tilnærming til krigsforlis i propagandasammenheng, da de tre forlisene ble brukt nesten helt likt.

Et annet tilfelle som balanserer mellom løgn og sannhet er «leserinnleggene» som ble trykket etter angrepet på «Sanct Svithun». Leserinnleggene fremstår som svar på en artikkel Aftenposten trykte, som hevdet at «jøssingene» var medskyldige i allierte angrep på hjemmeflåten, og det ble videre foreslått å tvangsplassere «jøssingene» på hurtigruteskip. I oppslagene som fulgte fremstår det som at lesere har sendt inn kommentarer bare for å si seg enige med avisen. Det er vanskelig å si om leserinnleggene stammer fra lesere, eller om det er Aftenpostens kreasjoner. Det er fullt mulig at det fantes nordmenn som faktisk var enige i Aftenpostens artikler, som deretter sendte inn leserinnlegg, og at leserinnleggene derfor var sanne. Uansett om leserinnleggene var sanne eller ikke, ved å trykke disse leserinnleggene, skaper Aftenposten en illusjon om at avisen snakker på vegne av det norske folk og at det norske folk er enige i det avisen skriver. Det er mye lettere å mene noe hvis det fremstår som at andre mener det samme. Om det så er sant eller ikke kan disse oppslagene påvirke holdninger, og derfor er det propaganda.

Siden slike oppslag kan være påvirkende nok til å kunne kalles propaganda uavhengig om de er sanne eller ikke, har jeg ikke bestandig prioritert å finne ut hva som er sant og ikke. I

mange tilfeller ville det vært for tidkrevende, og andre ganger umulig å finne ut av. Så lenge sannheten ikke hadde noen spesiell betydning for å vurdere oppslagene som propaganda eller ikke, lot jeg det ligge. Som vi så brukte avisene en rekke tilnærminger og påstander for å «selge» sannheten om hvert forlis. Det ble brukt alt fra intervjuer til historier som virket for gode til å være sanne og som derfor umiddelbart tolkes som propaganda. Selv om jeg ikke har hatt det som en prioritet, med mindre det har vært av betydning, kunne det vært interessant å føre påstandene under lyset for å luke ut sannhet fra løgn. Som vi vet hadde norske lesere lite tillit til det meste som sto i de tyskkontrollerte avisene. Det åpner for spørsmålet om hvor mange sanne fortellinger og historier om folks skjebner på krigsforlis som har gått ubemerket fordi folk ikke trodde på avisene. Spørsmålet er dessverre vanskelig å svare på og forblir ubesvart.

Til spørsmålet om avisene endret tilnærming til krigsforlis som propaganda over tid, var det kun i form av små ulikheter. Kategori 1 og 2 var de to mest populære kategoriene på alle skipene, og kategori 4 ble brukt hver gang, dog til varierende grad. Selve bildet avisene forsøkte å skape forble det samme gjennom hele krigen. Der ble det fremstilt at England og de allierte førte krig mot selve nasjonen Norge, og at denne krigføringen tok form i allierte angrep mot hjemmeflåten. De største forskjellene kom med kategori 3 Skyldfølelse og kategori 7 «Jøssinger», som bare ble brukt med ett krigsforlis hver. Jeg har allerede drøftet omstendighetene rundt kategori 3. Men kategori 7 kan man se i lys av ryktene som oppsto med «Sanct Svithun», der det ble sagt at det var skipet som hadde gått til angrep på flyene. Det er nok derfor det oppsto en større fiendtlighet mot «jøssinger» med «Sanct Svithun» enn med de to andre forlisene. Nemlig fordi ryktet må ha vært svært populært i kretser som sympatiserte med de allierte. Derfor må avisene ha ønsket å slå ned på både ryktene og de som spredte dem. Nå som spørsmålet om endring over tid er redegjort, vil jeg drøfte krigsforlisenes plass i propagandakampanjer.

4.2.2. Krigsforlisenes plass i propagandakampanjer

Funnene viser at avisoppslag om angrep på hjemmeflåten stort sett ble brukt i NS sine propagandakampanjer for å skape fiendebilder. Derfor var de også relevante til propagandakampanjen om å skape et nasjonalt fellesskap, siden et utgangspunkt for det nasjonale fellesskapet var å samles mot en felles fiende. Vi så at fiendebildepogandaen i andre massemedier som for eksempel bruk av plakater og film, fremstilte Sovjetunionen som den aller største trusselen for det norske samfunnet, mens de allierte kom som en god nummer

to. I avisoppslagene om krigsforlisene fikk jeg ikke inntrykket av at Sovjetunionen ble sett på som den største trusselen for det nasjonale fellesskapet, siden Sovjetunionen sjelden ble nevnt i det hele tatt. Da er det heller England som blir fremstilt som den store fienden, etterfulgt av Londonregjeringen, «jøssingene» og til en viss grad den norske uteflåten. Det fantes likevel noen enkelttilfeller som pekte mot at Sovjetunionen var den største trusselen, for eksempel talen til fylkesfører Taraldsen, selv om dette var et enkelttilfelle. I det store bildet virket det som at England ble ansett som Norges største fiende.

I de tre forlisene jeg har behandlet i denne oppgaven, var det enten England som sto bak eller fikk skylden. Det er derfor ikke overraskende at England ble hovedmålet for fiendebildepropagandaen i oppslagene om forlisene. Videre er det interessant at England fikk skylden for et angrep som ble utført av nordmenn. Det åpner for spørsmålet om England også fikk skylden for andre krigsforlis. Det kan hende man i Norge gikk ut ifra at angrep på hjemmeflåten alltid ble gjennomført av engelsmenn, enten det kom fra fly eller fra båt, fordi det var mest vanlig at England sto bak. Det kunne vært interessant å se hvordan et eventuelt Sovjetisk angrep på hjemmeflåten ville blitt fremstilt i avisene. Spørsmålet er om dette også ville bli brukt i fiendebildepropagandaen mot England, eller om et slikt angrep ville fremstilt Sovjetunionen som hovedfienden til det nasjonale fellesskapet, slik Sovjetunionen ble fremstilt i filmrevyen og på Harald Damsleth sine plakater. En forutsetning for at et sovjetisk angrep på hjemmeflåten kunne bli brukt som propaganda mot Sovjetunionen, er selvsagt at man var klar over at det var det landet som sto bak. Hvis ikke ville nok England fått skylden uansett.

Nesten alle temaene jeg kategoriserte kunne knyttes til fiendebildepropaganda, med unntak fra kategori 3 skyldfølelse. Denne kategorien ble kun brukt i oppslagene om «Vindafjord». Årsaken til at kategorien forsvant er at den ikke viste seg å virke effektiv. Hadde den virket etter hensikten ville jo angrepene ha sluttet. Siden angrepene fortsatte er det logisk at avisene fokuserte på andre tilnærminger, som for eksempel fiendebildepropaganda. Det er tenkelig at kategorien ville vært mer effektiv hvis den hadde blitt brukt enten på «Sanct Svithun» eller «Irma», siden begge disse skipene var hurtigruteskip med mange flere sivile ombord. Men siden Londonregjeringen hadde lettere for å godkjenne angrep etter 1942, og de allierte gradvis trappet opp angrepene sine utover krigen, er det usannsynlig at bruk av skyldfølelse i oppslag om «Sanct Svithun» og «Irma» ville vært noe effektivt i målet om å stoppe angrep på norsk kysttrafikk.

Det er lite som knytter avisoppslagene om hjemmeflåten til de store tyske propagandakampanjene. En av disse dreide seg om anti-bolsjevisme, og kan sammenlignes

med fiendebildepropagandaen NS rettet mot Sovjetunionen. Det er derfor mulig at oppslagene ville blitt knyttet til både den tyske anti-bolsjevismekampanjen og den norske fiendebildekampanjen, hvis Sovjetunionen hadde stått bak noen av de tre angrepene. Den fjerde tyske propagandakampanjen rettet mot mytologien og løfter om hevn og motangrep, ville vært den mest relevante å trekke inn. Forskjellen i første delen av denne kampanjen, var at tyskerne brukte historien til å inspirere, og oppfordre til å stå imot fienden. Måten de norske avisene brukte historien på, var ikke på den måten inspirerende. I omtalen av forliset til «Irma» brukte avisene historien for å overbevise leserne om at England hadde holdt Norge nede i flere århundrer, blant annet ved å henvise til den norske hungersnøden under Napoleonskrigene, og Ibsens Terje Vigen. Derfor er dette heller nok et eksempel på NS sin fiendebildepropaganda, som nå hevdet England lenge hadde vært Norges fiende og undertrykker, og ikke bare i den pågående krigen.

I forhold til det andre leddet av den tyske propagandakampanjen, med løfter om hevn og motangrep, forekom det noen tilfeller som kan ha en viss likhet, men som ikke falt helt inn i det tyske mønsteret. Det var mer oppfordringer til enn løfter om hevn, og målet var «jøssingene», ikke England. Ellers forekom det oppslag som oppfordret til å tjenestegjøre i krigsmarinen, både med «Sanct Svithun» og med «Irma», men disse var mer siktet mot forsvar mot fremtidige angrep enn hevn. Sistnevnte kan derfor lettere knyttes til propaganda for NS sitt nasjonale fellesskap, enn til løfter om hevn og motangrep. Derfor tror jeg man trygt kan påstå at allierte angrep på den norske hjemmeflåten hadde så godt som ingen tilknytning til de store tyske propagandakampanjene.

4.3. Konklusjon

Under andre verdenskrig brukte tyskkontrollerte norske aviser allierte angrep på den norske hjemmeflåten som propaganda, med hensikt å skape fiendebilder av de allierte, med sterkt fokus på England. Med propagandamidler som blant annet innebar ledende tekster, fiktive historier, tegnede illustrasjoner, halv-sannheter, sarkasme og kallenavn forsøkte avisene å påvirke lesernes holdninger mot de allierte, mot Londonregjeringen, mot Kong Håkon VII og mot «jøssinger». Med samme midler forsøkte avisene også å endre engelsk holdning og adferd, der hensikten var at de skulle stoppe angrep på hjemmeflåten. Krigsforlis ble fremstilt som resultatet av at de allierte bevisst angrep norske skip kun for å knekke sivilbefolkningen og skape hungersnød i Norge. Andre verdenskrig ble derfor en krig om overlevelse, der Tyskland var Norges alliert, og England den store fienden. Sett bort ifra små ulikheter ble alle

krigsforlisene fremstilt og brukt i propagandasammenheng likt, og var hovedsakelig rettet mot NS sin fiendebildepropagandakampanje.

5. Litteratur- og kildeliste

5.1. Litteraturliste

Arbeidernes Opplysningsforbund. (1934). *Studieplan i agitasjon og propaganda*. Oslo: Aasens boktrykkeri.

Arntsen, Jan M. & Harestad, Thor G. (2012). *Triumf og Tragedie. Historien om NS-minister Gulbrand Lunde*. Sandnes: Commentum Forlag.

Dahl, Hans F., Hagtvet, Bernt. & Hjeltnes, Guri. (1982). *Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax Forlag.

Dahl, Hans F. (2004). *Quisling – en norsk tragedie*. Oslo: Aschehoug.

Dahl, Hans F. (2005). *Parti og plakat under NS-regimet* I Jensen, T. B. & Dahl, H. F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945* (Ny, forøket utgave, s. 7-22). Historisk Forlag: Røyken.

Dahl, H. F., Johansen, T. A., Ottesen, R., Hjeltnes, G. & Bastiansen, H. G. (2010). *Pressen under krig og nazisme* I Dahl, Hans F. (Red.). *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bd. 2. Parti, presse og publikum 1880-1945* (s. 359-412). Oslo: Universitetsforlaget.

Helseth, Tore. (2000). *Filmrevy som propaganda. Den norske filmrevyen 1941-1945*. (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo.

Hoddevik, Jan P. (2008). *Krigsforliset «Sanct Svithun»*. Førde: Selja Forlag.

Ibsen, Henrik.(1875). *Digte* (2.opplag). København: Gyldendalske Boghandel.

Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). (2005). *Parti og Plakat. NS 1933-1945*. Historisk Forlag: Røyken.

Kjeldstadli, Knut. (2013). *Fortida er ikke hva den en gang var*. (2. utg., 7. opplag). Oslo: Universitetsforlaget.

- Lorentzen, R.A. (1955). *Det Stavangerske Dampskibsselskap 1855-12. februar-1955*. Stavanger: S.N.
- Michelet, Jon. (2012). *En sjøens helt: Skogsmatrosen*. Oslo: Oktober Forlag.
- Militærhistorisk Forening Rogaland. (2015). *Glimt fra okkupasjonen: Farlig kyst*. (2. bind). Sandnes: Commentum Forlag.
- Norvin, Kjell. (2005). *Plakaten som propaganda*. I Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945* (Ny, forøket utgave, s. 23-43). Historisk Forlag: Røyken: 36.
- Pettersen, L. (1995). *Hjemmeflåten: mellom venn og fiende*. (5. bind). Oslo: Grøndahl og Dreyer Forlag.
- Riste, Olav. (1995). *Relations between the Norwegian government in exile and the British government*. I Salmon, Patrick. (Red.) *Britain & Norway in the second world war* (s. 41-50). London: HMSO.
- Stanley, Jason. (2015). *How propaganda works*. New Jersey & Oxfordshire: Princeton University Press.
- Welch, David. (1995). *The Third Reich. Politics and Propaganda*. London and New York: Routledge.
- Wolke, Lars E. (2010). *Joseph Goebbels. En biografi*. Overs. Henrik Eriksen. Oslo: Spartacus, 2012. Overs. av *Joseph Goebbels. En biografi*. Historiska Media og Lars Ericson Wolke, 2010.
- Økland, Einar. (2005). *Harald Damsleth – frå reklamemann til NS-herold*. I Jensen, Tom B. & Dahl, Hans F. (Red.). *Parti og Plakat: NS 1933-1945* (Ny, forøket utgave, s. 43-128). Historisk Forlag: Røyken: 102.

Østbye, Helge. (2010). *Spredningens mønster*. I Dahl, Hans F. (Red.). *Norsk presses historie 1-4 (1660-2010): Bd. 2. Parti, presse og publikum 1880-1945* (s. 25-36). Oslo: Universitetsforlaget.

5.2. Internettkilder

<https://www.digitalarkivet.no/view/327/pv00000001505901>.

<https://krigsseilerregisteret.no/no>.

<https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/15115/>.

<https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/25053/default>.

<https://krigsseilerregisteret.no/no/skip/31909/>.

http://minnehallen.no/skip_2/vindafjord.

<https://www.nb.no/>.

<https://snl.no/Albion>.

<http://www.warsailors.com/homefleetsingles/irma.html>.

<http://www.warsailors.com/homefleet/shipsv.html>.

<http://www.warsailors.com/homefleetsingles/stsvithun.html>.

5.3. Bilder og illustrasjoner

Aftenposten. (1943, 2. oktober). Kystruteskipet «Sanct Svithun» overfalt av britiske bombe-fly og alvorlig rammet. (Morgennummer). Utklipp hentet fra:

<https://eavis.aftenposten.no/aftenposten/11036/1/?gatoken=dXNlcl9pZD0zMjQzMjk1JnVzZXJfaWRfdHlwZT1jdXN0b20%3D&query=Sanct+Svithun>.

Alt for Norge [Bilde]. (1941). Hentet fra <https://www.nasjonal museet.no/samlingen/objekt/NMK.2006.0001>.

Bilde uten navn [Bilde]. (1943). Hentet fra: Fritt Folk. (1943, 15. oktober). Illustrasjon av hund i angrep, uten overskrift. (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

England myrder atter på norskekysten [Bilde]. (1941). Hentet fra: Fritt Folk. (1941, 1. desember). England myrder atter på norskekysten. (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

«Sanct Svithun» [Bilde]. (1943). Hentet fra: Fritt Folk. (1943, 6. oktober). «Sanct Svithun». (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

«Vindafjord» - en ny «heltedåd». [Bilde]. (1941). Hentet fra: Fritt Folk. (1941, 4. desember). «Vindafjord» - en ny «heltedåd». (Bildet er tilsendt fra Nasjonalbibliotekets arkiv).

Ønskedrømmen kan bli mareritt [Bilde]. (Før 1945). Hentet fra <https://www.nasjonal museet.no/samlingen/objekt/NMK.2006.0003>.

5.4. Primærkilder

Alle de følgende 146 kildene har blitt benyttet via Nasjonalbibliotekets nettbibliotek.

Aftenposten. (1941, 29. november). Ny britisk skjenselsdåd mot norsk fartøy. (Aftennummer).

Aftenposten. (1941, 1. desember). Øienvitne gir rystende skildring av det britiske overfall på «Vindafjord», Pass munnen!., «Hvilke militære mål tilstrebes i denne vanvittige krig mot norsk kystbefolkning», Stort protestmøte i Stavanger. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 1. desember). En nyordning av samfundets styresett vilde ha kommet i alle tilfelle., Østfolds bønder takkes for sin innsats. (Aftennummer).

Aftenposten. (1941, 2. desember). Ytterligere to dødsofre fra «Vindafjord». Nasjonalhjelpen stiller 10000 kroner til rådighet for skadelidte ved senkningen av «Vindafjord». Flekkefjord gir 1000 kroner til dreptes etterlatte. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 3. desember). Fra Ornemundingen til Skudeneshavn. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 3. desember). «Vindafjord». (Aftennummer).

Aftenposten. (1941, 4. desember). 33 ofre ved «Vindafjord»s senkning. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 5. desember). «Admiralen taler». Kappløpet mellom funksjonærer for å oppnå chefens gunst. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 6. desember). Nye britiske overfall på våre kystbåter. Et av ofrene fra «Vindafjord» begravet. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 8. desember). Like for like. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 11. desember). Admiralens drøm. (Morgennummer).

Aftenposten. (1941, 13. desember). Nasjonalhjelpen i Rogaland. (Aftennummer).

Aftenposten. (1941, 22. desember). Sauda herredsting bevilger hjelp til enker og barn etter dødsofrene ved «Vindafjord»s senkning. (Aftennummer).

Aftenposten. (1942, 20. januar). Redningsmennene. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 8. januar). Redningsbelønning. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 16. januar). En strålende redningsdåd belønnes. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 3. mars). «Tromsøysund». (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 2. oktober). Kystruteskipet «Sanct Svithun» overfalt av britiske bombefly og alvorlig rammet. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 2. oktober). «St. Svithun» hadde ca. 150 mennesker ombord, hvorav ialt 77 er reddet. (Aftennummer).

Aftenposten. (1943, 4. oktober). Terrorangrepet på «Sanct Svithun». (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 6. oktober). To av «Sanct Svithun»s passasjerer beretter om det britiske overfall., De medskyldige. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 7. oktober). Fiskerikonsulent Sund omkom ved angrepet på «Sanct Svithun». (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 9. oktober). Lik og vrakgods «Sanct Svithun» driver i land., «Sanct Svithun»s kaptein fordømmer på det sterkeste englenderes overfall. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 11. oktober). Igjen et lik fra «Sanct Svithun». (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 11. oktober). Nye rystende detaljer fra englendernes overfall på «Sanct Svithun»., En av de omkomne fra «Sanct Svithun». (Aftennummer).

Aftenposten. (1943, 12. oktober). «Sanct Svithun»-tragedien., Flere lik fra «Sanct Svithun» drevet i land., Sett dem ombord!., Angrepet på «Sanct Svithun» kom som lyn fra klar himmel. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 12. oktober). Ja, sett dem ombord!. (Aftennummer)

Aftenposten. (1943, 13. oktober). Et lik fra «Sanct Svithun» identifisert. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 14. oktober). Ytterligere to lik fra «Sanct Svithun» funnet. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 15. oktober). Enda et likfunn fra «Sanct Svithun». (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 19. oktober). Atter et lik fra «Sanct Svithun» funnet. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 21. oktober). Malerier for 40,000 kroner til bunns med «Sanct Svithun».,
Et av «Sanct Svithun»-ofrene begravd., Styrmann Leif Eide begravd. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 10. desember). «St. Svithun»s senkning. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 13. desember). Da «Sanct Svithun» blev bombet. (Morgennummer).

Aftenposten. (1943, 14. desember). «Sanct Svithun»s klokke som gave til befolkningen i
Ervik. (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 14. februar). Nytt hardt slag mot vår kystrutetrafikk. (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 15. februar). «Irma» ble torpedert av en britisk motortorpedobåt., Nye
navn på listen. (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 15. februar). I kamp for livet mellom vrakrestene. (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 16. februar). Dramatiske minutter mellom torpedotreffene og redningen.,
Protestmøte i Bergen., «Irma». (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 16. februar). En flåte fra «Irma». (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 17. februar). «Irma» og «Henry» ble angrepet samtidig fra to sider.,
Reuter våger ikke å si sannheten. (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 17. februar). Postekspeditør Solheim allikevel blant de savnede.
(Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 18. februar). To av Finnmark fylkes rederis rutebåter offer for bombardementet på Hammerfest., Britiske falskmeldinger., Liket fra «Irma» identifisert. (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 18. februar). Kraftig protest fra Bergen i anledning av de britiske senkninger av «Irma» og «Henry». (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 19. februar). Mannfolk kontra snøflete kujoner. (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 19. februar). En redningsdåd. (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 21. februar). Redningen av de skipbrudne fra «Irma». (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 22. februar). Er 97 pst. «en forsvinnende del»? (Morgennummer).

Aftenposten. (1944, 26. februar). En av de omkomne fra «Irma» begravd. (Aftennummer).

Aftenposten. (1944, 18. mars). Våre engelskvennlige er blitt mattere. (Morgennummer).

Fritt Folk. (1941, 1. desember). England myrder atter på norskekysten., Det første store NS-stevne på Ørje som minister Fretheim som hovedtaler.

Fritt Folk. (1941, 2. desember). Det siste britiske morddåd., Småborgerskapet under tøffelen., Svenskene bør passe sine egne saker og ikke legge sig op i indrepolitiske norske forhold., Rystende øieblikk da «Vindafjord» blev bombet.

Fritt Folk. (1941, 3. desember). Mordernasjonen., Venter på far., Vindafjord-tragedien, og andre., Gangsteroverfallet på «lokalen» Vindafjord.

Fritt Folk. (1941, 4. desember). Britenes krig mot kvinner og barn., «Vindafjord» - en ny «heltedåd».

Fritt Folk. (1941, 5. desember). Den britiske nidingsdåd.

Fritt Folk. (1941, 6. desember). Ny britisk voldsdåd., Losen på «Vindafjord» gravlagt.

Fritt Folk. (1941, 12. desember). Fritt Folks innsamling til Nasjonalhjelpen.

Fritt Folk. (1941, 13. desember). Nasjonalhjelpen i Rogaland har fått inn over 400,000 kroner.

Fritt Folk. (1941, 18. desember). Partinytt.

Fritt Folk. (1941, 23. desember). Døgnets lands-nytt i korthet.

Fritt Folk. (1942, 7. januar). Redningsmennene på «Marsteinen» hedres.

Fritt Folk. (1942, 30. januar). Belønning til redningsmennene.

Fritt Folk. (1942, 15. mai). Hedret for redningsdåd.

Fritt Folk. (1943, 9. januar). Tapper redningsdåd påskjøttes.

Fritt Folk. (1943, 30. april). Kunngjøring.

Fritt Folk. (1943, 2. oktober). Igjen britiske bomber og maskingeværild mot norsk ruteskip.

Fritt Folk. (1943, 4. oktober). Om lag 120 nordmenn fant døden i bølgene etter det britiske overfall på «Sanct Svithun» torsdag., Ny skjenselsdåd.

Fritt Folk. (1943, 5. oktober). «Sanct Svithun»s akterskip var i løpet av et øyeblikk et eneste ildhav.

Fritt Folk. (1943, 6. oktober). To britiske bomber beseglet «Sanct Svithun»s skjebne., En sterk oppslutning om krigsmarinen må bli vårt første svar på britenes hensynsløse drap av kvinner og barn., Fiskerikonsulent Oscar Sund er død., «Sanct Svithun».

Fritt Folk. (1943, 7. oktober). Vi ettersporer årsakene til fiskemangel., Englands måte å takke på.

Fritt Folk. (1943, 9. oktober). «Sanct Svithun» ble angrepet med fosforbomber og mitraljøser.

Fritt Folk. (1943, 11. oktober). Nytt likfunn utenfor Kristiansund.

Fritt Folk. (1943, 12. oktober). Ung mor med lite barn på armen brent til døde., Likfunn fra «Sanct Svithun»., De savnede fra «Sanct Svithun».

Fritt Folk. (1943, 13. oktober). «Sanct Svithun»-tragedien.

Fritt Folk. (1943, 14. oktober). Liket av fiskerikonsulent Sund funnet.

Fritt Folk. (1943, 15. oktober). I enkelte kretser har man no funnet ut at de engelske bombe-fly handlet i selvforsvar., Nye likfunn fra «Sanct Svithun».

Fritt Folk. (1943, 16. oktober). En av de omkomne fra «Sanct Svithun» bisatt.

Fritt Folk. (1943, 19. oktober). Nok et likfunn fra «Sanct Svithun».

Fritt Folk. (1943, 21. oktober). Også en verdifull malerisamling gikk tapt med «St. Svithun»., En av de omkomne styrmenn fra «St. Svithun bisatt.

Fritt Folk. (1943, 10. desember). Skipsinspektør Brekkhus om «Sanct Svithuns» forlis.

Fritt Folk. (1943, 13. desember). Redningsmennene ved «Sanct Svithun»s forlis påskjøttes.

Fritt Folk. (1943, 14. desember). Sanct Svithun., «St. Svithun»s klokke skjenket folket i Ervik.

Fritt Folk. (1943, 24. desember). Bekjentgjørelse.

Fritt Folk. (1944, 15. februar). Ny alliert skjenseldåd koster Norge hurtigruteskipet «Irma» og kystdamperen «Henry».

Fritt Folk. (1944, 16. februar). Et folk i avsky over udåden. Fredelige kvinner og barn ble de avsindiges bytte.

Fritt Folk. (1944, 17. februar). Senkningen av «Irma» krevde i alt 62 offer., Fra nøytralitetskrenkelse til masse mord., «Henry» sank på noen sekunder.

Fritt Folk. (1944, 18. februar). Når et sprengstoff-lastet skip blir torpedert, blir det så godt som intet igjen av det., En av de forulykkede fra «Irma» identifisert., I dag taler vi om et enkelt, ukjent lite menneske., Postekspeditør Solheim allikevel omkommet med «Irma»? Det norske styrkene i Jøssingfjord.

Fritt Folk. (1944, 19. februar). Mannskaper fra «Irma» og «Henry» til Oslo i går kveld., Nye kraftige protester mot det rå overfallet på «Irma» og «Henry»., Atskillig vrakgods utenfor Titran.

Fritt Folk. (1944, 23. februar). Britene sunket ned til simple pirater og mordere., En av Nord-Norges fremste menn på fiskerienes område blant offerne på «Irma».

Fritt Folk. (1944, 24. februar). Fylkesfører Taraldsen taler for første gang i Ålesund.

Fritt Folk. (1944, 26. februar). En av de omkomne fra «Irma» bisatt.

Fritt Folk. (1944, 28. februar). Igjen et norsk ruteskip angrepet av engelske pirater.

Fritt Folk. (1944, 4. mars). Kokken ombord «Henry» forteller om skipets torpedering.

Fritt Folk. (1944, 31. mars). Englands pirat-overfall på norske passasjerskip har hittil kostet 621 uskyldige mennesker livet.

Fritt Folk. (1944, 10. mai). Britenes krenkelse av folkeretten.

Fritt Folk. (1944, 16. juni). Bekjentgjørelse i henhold til skipsregisterloven med tilhørende reglement.

Fritt Folk. (1945, 12. januar). Dødsfall.

Haugedal, Jørgen. (1942, 13. mars). Englands klassiske krigsførsel. *Fritt Folk*, s. 3.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 29. november). Kystruteskipet «Vindafjord» senket av britiske fly.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 1. desember). Da «Vindafjord» blev senket av britiske fly., Stor hirdmønstring på Raufoss.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 2. desember). Da «Vindafjord» blev senket., De skadelidte ved «Vindafjord»-ulykken.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 4. desember). 33 offer ved «Vindafjord»s senking.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 6. desember). Nye britiske overfall på våre kystbåter.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1941, 13. desember). Nasjonalhjelpen i Rogaland har fått inn over 400,000 kr.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1942, 7. januar). «Marstein»s besetning hedres.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1942, 20. januar). Belønning til «Marstein»s besetning.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1942, 30. januar). Belønning til «Marstein».

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1942, 15. mai). «Marstein»s besetning hedres.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1943, 8. januar). Redningsdåd belønnes.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1943, 7. oktober). Kalender. For uken 29. sept–5. okt.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1943, 9. desember). «Sanct Svithun»-tragedien.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1944, 17. februar). «Irma» i hurtigruten senket søndag.

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1944, 2. mars). To torpedoer mot «Ryfylke».

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1944, 27. april). Sjøforklaring på «Irma».

Norges Handels og Sjøfartstidende. (1944, 29. juni). Belønning av Carnegies Heltefond.

Tromsø. (1941, 1. desember). Engelskmennene har igjen begått en skjenselsgjerning., Det norske folk står i dag i sorg.

Tromsø. (1941, 2. desember). Hjelp til de skadelidte., Ennu to personer omkommet med «Vindafjell».

Tromsø. (1941, 3. desember). Hjelpen til de etterlatte., Det siste grufulle overfall.

Tromsø. (1941, 4. desember). «Vindafjord».

Tromsø. (1941, 9. desember). Småborgerskapet under tøffelen.

Tromsø. (1941, 10. desember). En dag slår gjengjeldelsens time.

Tromsø. (1941, 29. desember). Londonemigrantenes julebudskap til det norske folk.

Tromsø. (1942, 7. april). «Englands klassiske krigsførsel».

Tromsø. (1943, 2. oktober). Umenneskelig engelsk terrorangrep på hurtigruteskipet Sanct Svithun.

Tromsø. (1943, 5. oktober). Nærmere om overfallet på Sanct Svithun., En ny britisk skjenselsgjerning.

Tromsø. (1943, 6. oktober). «Sanct Svithun»s besetning og passasjerer utførte et glimrende redningsarbeide.

Tromsø. (1943, 8. oktober). Det skjendige overfall på «Sanct Svithun».

Tromsø. (1943, 9. oktober). Likfunn fra «Sanct Svithun».

Tromsø. (1943, 12. oktober). Likfunn fra «Sanct Svithun».

Tromsø. (1943, 15. oktober). «St. Svithun»s kaptein fordømmer på det sterkeste englendernes overfall., Ofrene fra bombardementet av «St. Svithun».

Tromsø. (1943, 16. oktober). Enno et lik fra «Sanct Svithun».

Tromsø. (1943, 20. oktober). Døde.

Tromsø. (1943, 14. desember). Offentlig påskjønnelse til redningsmennene fra St. Svithuns forlis.

Tromsø. (1944, 15. februar). Hurtigruteskipet «Irma» senket av alliert motortorpedobåt., En ny udåd.

Tromsø. (1944, 16. februar). Rystende detaljer fra det umenneskelige overfall på «Irma»., De savnede fra «Irma»., «Irma».

Tromsø. (1944, 18. februar). Udåden innrømmes., Reuter lager historier rundt «Irma»., Postekspeditør Solheim omkom med «Irma»., En skjenselens minnedag., Senkningen av «Irma» har i alt krevd 62 dødsofre.

Tromsø. (1944, 22. februar). Døde.

Tromsø. (1944, 23. februar). Døde.

Tromsø. (1944, 25. februar). Vellykket NS-møte i går kveld.

Tromsø. (1944, 26. februar). Døde.

Tromsø. (1944, 29. februar). Døde.

Tromsø. (1944, 1. mars). Engelskmennenes mentalitet er like bestialske som da den norske nøytraliteten ble krenket i Jøssingfjorden.

Tromsø. (1944, 10. mars). Døde.

Tromsø. (1944, 28. mars). Nye udåder.

Tromsø. (1944, 8. juli). «Krigen» mot den sivile norske kysttrafikk har hittil kostet 635 menneskeliv.

Tromsø. (1945, 17. januar). Mønstringssjef, Aslak Loose, Bergen.